

**BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATININ
İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ ALİ KOMİSSARININ İDARƏSİ**

Peşəkar Təlim
10 №-li Seriya

**İnsan Hüquqları üzrə
Milli Fəaliyyət Planlarına dair
Məlumat Kitabçası**

BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATI

Nyu-York - Cenevrə
29 avqust 2002

Qeyd

Bu Məlumat Kitabçasında istifadə olunan məfhumlar və materialların təqdimatı BMT Katibliyinin hər hansı ölkənin, ərazinin, şəhərin və ya regionun, yaxud onların hər birinin hakimiyyət orqanlarının hüquqi statusuna və ya sərhədlərinin müəyyən olunmasına dair fikirlərini əks etdirmir.

*

* *

Bu Məlumat Kitabçasının materiallarına, müvafiq məlumatın göstərilməsi və nəşr olunmuş materialın surəti CH-1211 Geneva 10, Switzerland ünvanında yerləşən BMT-nin İnsan hüquqları üzrə Ali Komissarın İdarəsinə göndərilməsi şərti ilə, sərbəst qaydada istinad etmək və onları nəşr etmək olar.

HR/P/PT/10

***İnsan Hüquqları üzrə Dünya Konfransı
hər bir dövlətin insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi
sahəsində vəziyyətin yaxşılaşdırılması üzrə addımlarını
müəyyən edən milli fəaliyyət planının hazırlanmasının
məqsədmüvafiqliyini nəzərdən keçirməsini tövsiyə edir.***

***Vyana Bəyannaməsi və Fəaliyyət Proqramı,
II Hissə, bənd 71 iv***

MÜNDƏRİCAT

1.	Giriş	
1.1	Dəyişən mühit	9
1.2	İnstitusional güclənmə	9
1.3	Milli fəaliyyət planlarının faydaları	10
1.4	Bu Məlumat Kitabçası nəyə yönəlmişdir?	12
1.5	Bu Məlumat Kitabçası kimin üçün nəzərdə tutulmuşdur?	12
1.6	Məlumat Kitabçasının strukturu.....	13

I HİSSƏ: MİLLİ FƏALİYYƏT PLANININ KONSEPSİYASI VƏ İLKİN TƏCRÜBƏ

2.	İnsan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planları konsepsiyasının inkişafı	
2.1	İnsan Hüquqları üzrə 1993-cü il Dünya Konfransı.....	17
2.2	Konfransda milli fəaliyyət planları haqqında nə deyilmişdir?	17
2.3	Milli fəaliyyət planlarının hazırlanması niyə təklif olunmuşdur?.....	18
2.4	Milli fəaliyyət planlarının məqsədləri və faydası	20
2.5	Vyana Konfransından sonrakı dövrdə nə edilmişdir?.....	21
2.6	İnsan hüquqları üzrə maarifləndirmə üçün milli fəaliyyət planları	23
3.	İnsan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planları haqqında daha ətraflı məlumat – ümumi prinsiplər	
3.1	Həm proses, həm də nəticə	24
3.2	İnsan hüquqlarının ümumi standartlarına bağlılıq	25
3.3	İnsan hüquqları sahəsində beynəlxalq öhdəliklərin implementasiyası.....	26
3.4	İnsan hüquqlarının qarşılıqlı asılılığı və bölünməzliyi	29
3.5	Fəaliyyətə yönəldilmə.....	30
3.6	Açıq sənəd	31
3.7	Monitorinq və qiymətləndirmə.....	31
3.8	Davamlı proses.....	32

3.9	Milli təşəbbüs	33
3.10	Beynəlxalq ölçü.....	33
3.11	Potensial çətinliklər.....	33
4.	On bir milli fəaliyyət planı	
4.1	Avstraliya (1993-cü il).....	36
4.2	Malavi (1995-ci il)	38
4.3	Latviya (1995-ci il)	39
4.4	Filipinlər (1996-cı il)	41
4.5	Braziliya (1997-ci il).....	43
4.6	Ekvador (1998-ci il).....	44
4.7	İndoneziya (1998-ci il)	46
4.8	Meksika (1998-ci il).....	48
4.9	Cənubi Afrika (1998-ci il)	49
4.10	Venesuela (1999-cu il).....	51
4.11	Boliviya (1999-cu il).....	52
4.12	Mövcud planların ümumi elementləri.....	54

II HİSSƏ: MİLLİ FƏALİYYƏT PLANININ HAZIRLANMASI

5. Planın hazırlıq fazası

5.1	Əsas beş mərhələ.....	56
5.2	Təşəbbüs kimin olmalıdır?	56
5.3	Prosesə kim cəlb edilməlidir?	58
5.4	Hökumətin və parlamentin rolu	59
5.5	Hazırlıq fazasının idarə edilməsi.....	59
5.6	Milli əlaqələndirmə komitəsi.....	60

6. Milli təsisatların və vətəndaş cəmiyyətinin rolu

6.1	Milli insan hüquqları təsisatları.....	66
-----	--	----

6.2	Vətəndaş cəmiyyəti kimlərdən ibarətdir?.....	66
6.3	İnsan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən QHT-lər	67
6.4	İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar ilə məşğul olan QHT-lər və ictimai təşkilatlar	68
6.5	Maarifçilər, elmi və tədqiqat institutların təmsilçiləri, insan hüquqları sahəsində ekspertlər	69
6.6	Özəl biznes sektorunun təmsilçiləri	69
6.7	Xeyriyyə və digər özəl sponsor təşkilatlarının təmsilçiləri	69
6.8	Kütləvi informasiya vasitələri	70
6.9	İctimaiyyət.....	70
7.	Məşvərətçi mexanizmlər	
7.1	Prosesin əhəmiyyəti	71
7.2	Komitələr	72
7.3	İctimai görüşlər və ictimai dinləmələr	73
7.4	Qeydlərin və ya digər formada töhfənin verilməsi yolu ilə prosesdə iştirak.....	74
8.	Planın hazırlanması fazası	
8.1	Milli fəaliyyət planının konsepsiyasının hazırlanması	75
8.2	İnsan hüquqları sahəsində ölkədəki vəziyyətə dair hesabatın hazırlanması – planın əsasını təşkil edən tədqiqat	76
8.3	Prioritetlərin müəyyən edilməsi	80
8.4	Zəif qruplar	81
8.5	Xüsusi diqqəti tələb edən məsələlər.....	82
8.6	Planın layihəsinin hazırlanması.....	82
8.7	Digər milli planların hazırlanması üzrə tədbirlər ilə əlaqələndirmə	84
8.8	Vaxt çərçivələri	85
8.9	Hüquqi status.....	86
9.	Planın məzmunu və strukturu	

9.1	Ümumi məsələlər	88
9.2	Prinsiplər və məqsədlər.....	88
9.3	Planın əhatə dairəsi	89
9.4	Format.....	90
9.5	Hədəflər və etalon standartlar	91
9.6	Planın həyata keçirilməsinə görə məsuliyyət	95
9.7	Planın məzmununa dair təkliflər	95

III HİSSƏ: MİLLİ FƏALİYYƏT PLANININ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ, MONİTORİNQİ VƏ QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

10.	Planın həyata keçirilməsi.....	105
10.1	Planın həyata keçirilməsi mexanizmləri.....	105
10.2	İcra prosesinin iştirakçıları	106
10.3	Planın tətbiqinə başlanılması	107
10.4	Media və yayım strategiyası.....	108
10.5	Plandan insan hüquqları üzrə tədrisdə istifadə	113
11.	Monitorinq	115
11.1	Monitorinq və hesabat vermə üsulları və mexanizmləri	115
12.	Qiymətləndirmə və sonrakı planlar	119
12.1	Qiymətləndirmə məsələləri	119
12.2	Sonrakı planların qəbul edilməsi.....	120
13.	Resurslar	121
13.1	Maliyyələşdirmə məsələləri və strategiyaları.....	121
13.2	İnstitusional əməkdaşlıq	124
13.3	Beynəlxalq yardım	125
14.	Regional və beynəlxalq əməkdaşlıq.....	127
14.1	Birgə təcrübə	127
14.2	Regional və beynəlxalq seminarlar	128
14.3	Birləşmiş Millətlər Təşkilatı.....	128
14.4	Texniki əməkdaşlıq və İHAKİ	128

SXEMLƏRİN SİYAHISI

1. Milli fəaliyyət planının faydaları
2. İnsan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planı ilə bağlı proses
3. Ümumi prinsiplər
4. Ümumi prinsiplər
5. Milli əlaqələndirmə komitəsi –mümkün tərkib
6. Vətəndaş cəmiyyətinin tərkibi
7. Məşvərətçi mexanizmlər
8. Planın hazırlanması fazası
9. Planın əsasını təşkil edən tədqiqat
10. Milli planlar arasında əlaqələndirmə
11. Milli fəaliyyət planının strukturuna dair təkliflər
12. Milli fəaliyyət planının media strategiyası

1. Giriş

1.1 *Dəyişən mühit*

İnsan hüquqları sahəsində beynəlxalq fəaliyyətə yanaşmalar son onillik ərzində əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etmişdir. Beynəlxalq birlik insan hüquqlarının pozulmasını kəskin surətdə pisləməkdə davam edir, eyni zamanda hökumətlər və vətəndaş cəmiyyəti dərk edirlər ki, insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi ehtimal olunan pozucuları müəyyən etmək və hökumətləri öz səylərini artırmağa çağırmaqdan daha çox tədbirləri əhatə edir. Siyasətin müəyyən edilməsinə məsul olan şəxslər və insan hüquqları müdafiəçiləri gətdikcə daha çox razılaşırlar ki, həqiqi inkişaf təhsil, institusional güclənmə və institusional quruculuq sahəsində ehtiyatların ayrılmasını və uzunmüddətli səyləri tələb edir.

İnsan hüquqları prinsiplərini daha səmərəli şəkildə möhkəmlətmək arzusu dünyanın bütün bölgələrində geniş yayılan demokratiya, aşkarlıq və hesabatlılıq mühitini əks etdirir. Həmin prinsiplərin təkə insanların və cəmiyyətlərin rifahı üçün vacib olduğu deyil, iqtisadi və sosial tərəqqinin komponentlərinin biri olduğu hamı tərəfindən tanınır. İnsan hüquqları prinsiplərinin həyata keçirilməsi sosial harmoniya və həmrəyliyi gücləndirməyə, inkişaf prosesinin sürətləndirilməsinə, hökumətlərin hesabatlılığı və legitimliyini daha yüksək səviyyədə təmin etməsinə əminliyi artırır.

Bu inkişafın əsasında duran xalq hərəkatı Birləşmiş Millətlər Təşkilatı çərçivəsində hazırlanmış sənəd və qətnamələrdən, xüsusən İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə və İnsan Hüquqları haqqında Beynəlxalq Paktlardan ilham almışdır. İnsan hüquqları müdafiəçilərinin və media təşkilatlarının dünyanın istənilən yerində ictimaiyyətin diqqətini insan hüquqlarının pozulması hallarına və digər məsələlərə cəlb etmək üçün səmərəli vasitələrə malik olmasını təmin edən informasiya texnologiyalarının inqilabı həmçinin bu xalq hərəkatına yardımçı olmuşdur. Bu mövzular uzunmüddətli iqtisadi və digər məqsədlərə nail olunmasının açıqlıq, demokratik idarəetmə sistemləri, hesabatlılıq, fəal vətəndaş cəmiyyəti və hüququn aliliyindən asılı olduğunu nəzərdə tutan müasir menecment və idarəetmə prinsipləri ilə bir nöqtədə cəmləşir.

1.2 *Institusional güclənmə*

İnsan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsinə “institusional güclənmə” yanaşması realistik və pragmatikdir. Bu yanaşma çərçivəsində insan hüquqları sahəsində vəziyyətin yaxşılaşdırılması hökumət tərəfindən həyata keçirilən normal planlaşdırma və resursların ayrılması prosesləri vasitəsilə nail oluna bilən dövlət siyasətinin məqsədi qismində tanınır. Həmin yanaşma insan hüquqları sahəsində

vəzifələri dövlətin ümumi vəzifələrinə, xüsusən inkişafı təmin etmək vəzifəsinə aid edir, bunun nəticəsində bütövlükdə xalq faydalanır və daha güclü olur.

Digər vacib hal ondan ibarətdir ki, bu yanaşma heç bir ölkənin mükəmməl olmadığını tanıyır – bütün ölkələr Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsində təsbit edilmiş “daha artıq azadlıq şəraitində yaşayış səviyyəsinin daha da yaxşılaşdırılması” məqsədinə doğru irəliləyərkən insan hüquqları sahəsində problemlər ilə üzləşir. Bu problemləri uğurla həll etmək üçün hökumətlər və xalqlar yanaşmanın dəyişməsi, insan hüquqlarının tədrisi proqramlarının aktivləşdirilməsi və insan hüquqları təsisatlarının gücləndirilməsi üzərində birgə işləməlidir.

Hökumət və cəmiyyətlərin bu sahədə nəzərdən keçirdikləri ən mühüm tədbirlərin sırasına, çox güman ki, milli insan hüquqları təsisatlarının yaradılması, insan hüquqlarının tədrisi üzrə milli proqramların və insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi üzrə milli fəaliyyət planlarının inkişaf etdirilməsi daxildir.¹

1.3 Milli fəaliyyət planlarının faydaları

Milli fəaliyyət planları çox böyük planlaşdırma işi və səylər tələb edir. Müxtəlif şəraitdə milli fəaliyyət planının əhəmiyyəti heç də həmişə eyni olmayacaq. Milli fəaliyyət planı üzərində işin başlanıb–başlanmaması haqqında qərar hər bir halda milli ehtiyacların və vəziyyətin real qiymətləndirilməsi aparıldıqdan sonra çox ciddi və tənqidi qaydada qəbul edilməlidir. Hazırkı Məlumat Kitabçasında izah edildiyi kimi, bu günə qədər əldə edilmiş təcrübə göstərir ki, konkret planın səmərəliliyinə təsir edə bilən amillərə aşağıdakılar daxildir:

- siyasi dəstəyin səviyyəsi;
- şəffaf və iştiraklı planlaşdırma işi;
- planın əsasını təşkil edən insan hüquqları üzrə tədqiqatın hərtərəfli olması;
- prioritetlərin real surətdə müəyyənləşdirilməsi və səmərəli fəaliyyətə yönəldilmiş planlaşdırma;
- uğurun dəqiq meyarları, habelə monitorinqin və qiymətləndirmənin güclü əhatəli mexanizmlər; və
- zəruri resursların ayrılması.

8.7–ci bölmədə göstəriləndiyi kimi, insan hüquqları məsələlərinin təsadüfən ayrıca “sektor”da təcrid olunmasının qarşısını almaq üçün milli fəaliyyət planlarının digər əhatəli milli inkişaf konsepsiyaları (məsələn, BMT–nin İnkişaf Proqramının (BMT İP) milli inkişaf planları, yaxud Beynəlxalq Valyuta Fondunun (BVF) və ya Dünya Bankının Yoxsulluğun Azaldılması Strategiyası üzrə Sənədləri), habelə səhiyyə,

¹ Milli fəaliyyət planları ilə bağlı istifadə olunan terminologiya hər bir ölkə üçün fərqlidir. Hazırkı Məlumat Kitabçasında biz bir–birini əvəz edən “insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi üçün milli fəaliyyət planları”, “milli fəaliyyət planları” və “milli planlar” anlayışlarından istifadə edirik. Bəzi ölkələr “plan” sözündən “proqram” sözüne üstünlük verirlər.

təhsil, hüquq mühafizə orqanlarının fəaliyyəti və digər sahələrdə siyasətin planlaşdırılması prosesləri ilə əlaqələndirilməsinə böyük diqqət yetirilməlidir.

Bu cür mülahizələr nəzərə alınmaqla, milli fəaliyyət planının aşağıdakı nəticələr verəcəyini gözləmək məntiqli olardı:

- əlavə beynəlxalq standartların ratifikasiyası və həmin standartların milli qanunvericilikdə və təcrübədə daha səmərəli implementasiyası, son nəticədə isə insan hüquqlarının müdafiəsinin əhatə dairəsinin genişlənməsi;
- ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin artırılması, qanunun aliliyinin möhkəmlənməsi, məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyinin gücləndirilməsi və təhlükəsizlik orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi;
- iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında məlumatlılığın artırılması və bu hüquqların daha səmərəli həyata keçirilməsi, nəticədə isə həyat səviyyəsinin, xüsusən, zəif qrupların həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi;
- insan hüquqları ilə inkişaf arasında daha sıx bağlılıq;
- milli insan hüquqları təsisatının yaradılması və ya gücləndirilməsi;
- vətəndaş cəmiyyəti təsisatlarının səmərəliliyinin artırılması;
- zəif qruplar üçün daha geniş proqramlar;
- insan hüquqlarının və onların insanlar və cəmiyyətlər üçün faydalılığının başa düşülməsi; və
- sosial gərginlik riskinin azaldılması.

I Sxem – Milli fəaliyyət planının faydaları

Milli fəaliyyət planı

- ölkənin insan hüquqları sahəsində tələbatlarını nəzərdən keçirəcək
- hökumət rəsmiləri, təhlükəsizlik orqanları, vətəndaş cəmiyyətinin təşkilatları və ictimaiyyət arasında insan hüquqları sahəsində məlumatlılığı artıracaq
- cəmiyyətin geniş spektrini əməkdaşlıq ruhunda səfərbərlik edəcək
- real tədbirləri təklif edəcək
- nail oluna bilən məqsədləri müəyyən edəcək
- digər milli proqramlar ilə, xüsusən inkişaf və təhsil sahəsində, bağlılığı təşviq edəcək
- tədbirlər görmək öhdəliyi yaradacaq

Milli fəaliyyət planının nəticələrinə aşağıdakılar daxil olacaq

- möhkəm hüquqi baza, o cümlədən beynəlxalq normalara daha böyük bağlılıq, insan hüquqları sahəsində standartların daxili hüquqda daha səmərəli implementasiyası, məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyinin möhkəmlənməsi və qanun aliliyinin daha səmərəli şəkildə təmin edilməsi
- insanların daha yaxşı müdafiəsi
- daha güclü insan hüquqları mədəniyyəti
- insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi üzrə daha güclü milli təsisatlar
- haminin, xüsusən də zəif qrupların yaşayış səviyyəsini yüksəldən daha səmərəli sosial proqramlar

- milli həmrəyliyin artması, daxili münaqişə riskinin azalması

1.4 Bu Məlumat Kitabçası nəyə yönəlmişdir?

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarının İdarəsi (İHAKİ) bu Məlumat Kitabçasını² insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi üzrə milli fəaliyyət planları üzərində işləmək niyyətində olanlar üçün hazırlamışdır. Hazırkı Məlumat Kitabçası milli fəaliyyət planlarının konsepsiyası, ideyanın inkişafı tarixi və bu cür planları hazırlamış bəzi ölkələrin təcrübələri haqqında ümumi xarakterli məlumatı təqdim edir. Burada həmçinin milli planların hazırlanmasına aidiyyəti olan aşağıdakı məsələlər müzakirə edilir:

- konsepsiya;
- institusional aspektlər;
- məzmun və struktur;
- hazırlanma, implementasiya və monitoring; və
- beynəlxalq fəaliyyət və təcrübə.

Bu ideyalar həm bir sıra ölkələr tərəfindən konkret milli planların hazırlanması, həm də məsələnin beynəlxalq səviyyədə müzakirə edilməsi üzrə görülmüş işlərə əsaslanır.

Məlumat Kitabçası milli fəaliyyət planlarının hazırlanması prosesinə ətraflı giriş kimi nəzərdə tutulmuşdur. Şübhəsiz ki, bu işə başlayan hər bir ölkə onu özünün hüquqi və siyasi mühiti çərçivəsində aparacaq. Lakin ümid edilir ki, Məlumat Kitabçasında milli fəaliyyət planları haqqında verilən məlumat bu ölkələrə digərlərinin təcrübəsindən bəhrələnməyə, məsələyə dair beynəlxalq aləmin fikirlərindən istifadə etməyə, habelə hərtərəfli və səmərəli planı hazırlamağa kömək edəcək. Beləliklə, yeni planlar *ad hoc* əsasda deyil, mövcud qabaqcıl beynəlxalq təcrübənin tərkib hissəsi kimi hazırlana bilər.

1.5 Bu Məlumat Kitabçası kimin üçün nəzərdə tutulmuşdur?

İHAKİ bu Məlumat Kitabçasını milli insan hüquqları üzrə fəaliyyət planları üzərində işləyən və ya bunda marağı olan insanlara və təsisatlara yardım göstərmək məqsədi ilə hazırlamışdır. Buraya hökuməti, vətəndaş cəmiyyətini, milli insan hüquqları təsisatlarını, məhkəmə hakimiyyətini, elm dairələrini və bir çox digər sektorları, habelə ictimaiyyəti təmsil edən insanlar və təşkilatlar daxildir.

Məlumat Kitabçasından faydalana bilən hökumət məmurlarının sırasına yalnız ədliyyə və xarici işlər nazirliklərində işləyənlər deyil, həmçinin səhiyyə, təhsil, mənzil məsələləri və ümumilikdə sosial siyasət üzərində işləyən məmurlar daxildir. Bu, dövlət orqanlarının

² İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarın İdarəsi Məlumat Kitabçasının əsas müəllifi cənab Bill Barkərə (*Human Rights International Pty Ltd.*, Avstraliya) öz minnətdarlıq və təşəkkürlərini bildirir.

vətəndaş cəmiyyətindəki tərəfdaşlara da aiddir. Bundan əlavə, Məlumat Kitabçası insan hüquqları sahəsində qanunvericilik və dövlət siyasəti proseslərinə aid məsələlərin əhatəli icmalı olmaqla parlament üzvləri üçün maraqlı ola bilər.

Bu Məlumat Kitabçası üç geniş sektorda işləyən məmurlar və vətəndaş cəmiyyətinin təmsilçiləri üçün faydalı olacaq:

- əsas auditoriyanı yeni milli fəaliyyət planlarının hazırlanması üzərində işləyənlər təşkil edəcək. Məlumat Kitabçası onlara bu işə aidiyyəti olan prinsiplər və proseslər, habelə digər ölkələrin təcrübəsi barədə məlumat təqdim edəcək.
- Məlumat Kitabçası həmçinin milli planların artıq mövcud olduğu ölkələrin hökumətləri və vətəndaş cəmiyyətləri üçün faydalı olacaq. Məlumat Kitabçası milli fəaliyyət planlarının konsepsiyası və həyata keçirilməsi barədə əlavə məlumat verməklə, bu planlardan sonrakı tədbirlər və planların daimi təkmilləşdirilməsi üzrə bələdçi ola bilər.
- Üçüncü hədəf qrupu insan hüquqları sahəsində texniki yardım proqramları üçün maliyyə vəsaiti ayırmaq niyyətində olan hökumətlər və özəl təsisatlar təşkil edir. Məlumat Kitabçası insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsinə hərtərəfli yanaşmanı təqdim edir. Bu Məlumat Kitabçası nəzərə alınmaqla hazırlanmış milli fəaliyyət planlarında donor hökumətlərin və ya özəl fondların texniki əməkdaşlıq proqramları vasitəsilə dəstəklənə bilən fəaliyyətlərə dair çoxlu təkliflər əks olunacaq.

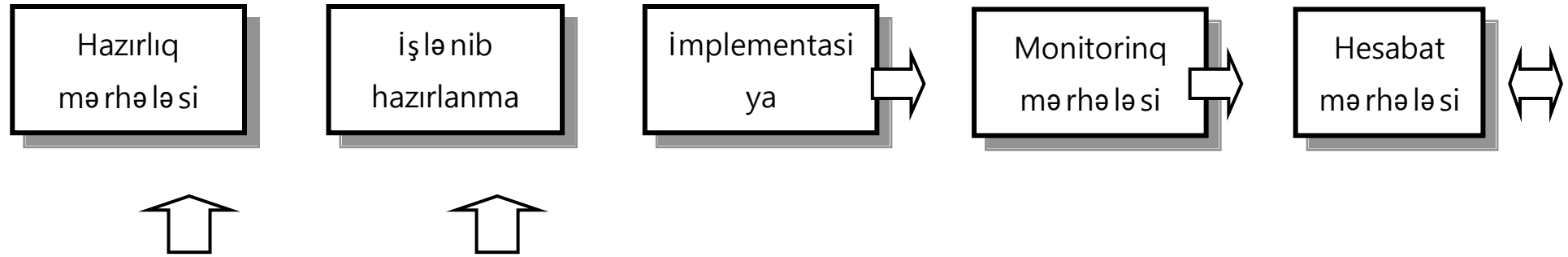
1.6 Məlumat Kitabçasının quruluşu

Məlumat Kitabçası milli fəaliyyət planları konsepsiyasının mənşəyinin, onların məqsədi və faydalarının təsviri ilə başlanmaqla həmin konsepsiyanın müxtəlif ölkələrdə və beynəlxalq görüşlərdə implementasiyası tərəqqisinin icmalını verir. Daha sonra Məlumat Kitabçasında milli planların bəzi ümumi prinsiplərinə diqqət yetirilir, onların həyata keçirilməsi istiqamətində addımlar təsvir edilir və artıq müəyyən olunmuş bəzi əngəllər qeyd olunur. Bundan sonra Məlumat Kitabçasında bu günə kimi hazırlanmış bəzi milli fəaliyyət planlarının icmalı verilir.

Bu giriş bölmələrindən sonra Məlumat Kitabçasında milli fəaliyyət planı üzərində işdə iştirak edən müxtəlif qurumlar və təşkilatların rolları xüsusi qeyd edilməklə bu işin hazırlıq mərhələsi təsvir olunur. Burada vətəndaş cəmiyyətinin roluna xüsusi diqqət yetirilir. Daha sonra Məlumat Kitabçasında planın işlənilməsi hazırlanması mərhələsi təsvir edilir – bu mərhələdə planın detalları müəyyən olunur. Bu bölmədə həmçinin qeyd olunan mühüm mərhələdə həll edilməli olan məsələlər təsvir olunur.

Bundan sonra Məlumat Kitabçası implementasiya mərhələsinə keçir. Burada bu mərhələnin əvvəli təsvir olunur, media və yayım strategiyasına xüsusi diqqət yetirilir. Bu hissə monitoring və qiymətləndirmə, o cümlədən sonrakı planın arzu olunması, habelə resurslar və beynəlxalq fəaliyyətə dair bölmələr ilə yekunlaşır.

II Sxem –insan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planı ilə bağlı proses

Hökumətdaxili məsləhətləşmələr	Əlaqələndirmə komitəsinin tez-tez keçirilən iclasları	Planın həyata keçirilməsinə başlanması	Razılaşdırılmış hesabat formatlarının hazırlanması	İllik hesabatların nəzərdən keçirilməsi
QHT-lər və digər maraqlı qruplar ilə məsləhətləşmələr	Planın konsepsiyasının hazırlanması	Əlaqələndirmə komitəsinin müntəzəm iclasları	Əlaqələndirmə komitəsi tərəfindən yarımillik qiymətləndirmə	Ekspertlər qrupunun təyin edilməsi
Mərkəzi qurumun müəyyən edilməsi	Katibliyin təsis edilməsi	Planı həyata keçirən tərəfdaşlar ilə iş	Vətəndaş cəmiyyətinin töhfəsi	Parlamentə və ictimaiyyətə hesabat verilməsi
Prinsiplərin müəyyən edilməsi	Sektorlar üzrə işçi qrupların yaradılması	Planı həyata keçirən qurumlar və tərəfdaşlar tərəfindən görülən tədbirlər	Məsləhətləşmələr və şəbəkənin yaradılması	Növbəti plan üzrə tövsiyələr
Hökumət tərəfindən layihəyə razılıq verilmə	QHT-lər və digər maraqlı qruplar ilə məsləhətləşmələr	Planı həyata keçirən qurumlar və tərəfdaşlar tərəfindən görülən tədbirlər	Qiyətləndirmə nəticələrinin planı həyata keçirən qurumlara çatdırılması	
İctimaiyyət üçün açıqlama	İctimaiyyətlə görüşlər və ictimai dinləmələr	Məsləhətləşmələr və şəbəkənin yaradılması	Parlamentə və ictimaiyyətə hesabat verilməsi	
Maraqlı qruplar ilə ilkin görüşün təşkili	Planın əsasını təşkil edən tədqiqatın aparılması	Media və yayım strategiyası		
Əlaqələndirmə komitəsinin yaradılması	Prioritetlərin, xüsusi diqqəti tələb edən məsələlərin, zəif qrupların ehtiyaclarının müəyyən edilməsi	İnsan hüquqlarının tədrisi		
		Hüquqi status – planın parlament tərəfindən təsdiq		

	<p>Digər milli planların hazırlanması üzrə qruplarla əlaqələrin yaradılması</p> <p>Planın layihəsinin hazırlanması</p> <p>Vaxt çərçivələrinin müəyyən edilməsi</p> <p>Hüquqi statusun müəyyən edilməsi</p>	<p>edilməsi</p>		
--	--	-----------------	--	--

I HİSSƏ: MİLLİ FƏALİYYƏT PLANININ KONSEPSİYASI VƏ İLKİN TƏCRÜBƏ

2. İnsan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planları konsepsiyasının inkişafı

2.1 *İnsan Hüquqları üzrə 1993-cü il Dünya Konfransı*

İnsan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planlarının konsepsiyası 1993-cü ildə Vyanada keçirilmiş İnsan Hüquqları üzrə Dünya Konfransının tərkib hissəsi kimi işlənilib hazırlanmışdır. Həmin Konfrans insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi sahəsində beynəlxalq fəaliyyətin tarixində ən mühüm tədbirlərindən biri olmuşdur. Birinci konfrans Tehranda 1968-ci ildə keçirilməklə, bu, insan hüquqları üzrə sayca ikinci dünya konfransı olmuşdur.

Vyana Konfransı zamanı 1948-ci ildə İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamənin qəbul edilməsindən sonrakı dövrdə insan hüquqları sahəsində əldə edilmiş tərəqqi ətraflı şəkildə nəzərdən keçirilmişdir. Konfransda həmçinin daha böyük tərəqqinin əldə edilməsi üçün əngəllərin və onların aradan qaldırılması yollarının müəyyən edilməsi istiqamətində addımlar atılmışdır. Beləliklə, Konfrans və ona hazırlıq prosesi mövcud fəlsəfələr, konsepsiyalar və mexanizmlərin, habelə insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi işinə yeni yanaşmalarla bağlı çoxlu təkliflərin nəzərdən keçirilməsi ilə nəticələnmişdir.

Konfransda qəbul olunmuş sənəd – Vyana Bəyannaməsi və Fəaliyyət Proqramı³ (VBFP), öz əhatəliliyinə və bütün iştirakçı hökumətlərin bu sənədlə razılaşdığına görə olduqca əhəmiyyətli olmuşdur. Sənəddə hökumətlər və beynəlxalq birliyin digər subyektləri üçün insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsinin gücləndirilməsi məqsədilə görülə bilən tədbirlər ilə bağlı bir çox tövsiyə və təkliflər verilmişdir. Həmin tövsiyələr hüquqi qüvvəyə malik deyil idi, lakin tədbirin əhəmiyyətinə və onların yekdilliklə dəstəkləndiyinə görə çox inandırıcı xarakter daşımışdır.

2.2 *Konfransda milli fəaliyyət planları haqqında nə deyilmişdir?*

Konfransda insan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planları ilə bağlı iki tövsiyə qəbul olunmuşdur. II hissənin 71-ci bəndində deyilir ki:

³ Birləşmiş Millətlər Təşkilatının A/CONF.157/23 nömrəli sənədi. VBFP-ni İHAK-ın İnternet saytının (www.ohchr.org) əsas səhifəsində "İndeks" bölməsindən əldə etmək olar.

İnsan Hüquqları üzrə Dünya Konfransı hər bir dövlətin insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi sahəsində vəziyyətin yaxşılaşdırılması üzrə addımlarını müəyyən edən milli fəaliyyət planının hazırlanmasının məqsədəmüvafiqliyini nəzərdən keçirməsini tövsiyə edir.

Bu bənd Bəyannamənin “Əməkdaşlıq, inkişaf və insan hüquqlarının gücləndirilməsi”nə aid bölməsinin hissəsidir. Həmin bölmədə əsas diqqət milli insan hüquqları təsisatlarının və infrastrukturalarının müxtəlif vasitələrlə, o cümlədən beynəlxalq əməkdaşlıq və yardım vasitəsilə möhkəmləndirilməsinə yetirilir. 69-cu bənddə tövsiyə olunur ki:

insan hüquqlarına tam riayət edilməsinə və hüququn aliliyinin qorunub saxlanılmasına bilavasitə təsir edən müvafiq milli strukturları yaratmaq və gücləndirmək vəzifəsində Dövlətlərə kömək etmək məqsədi ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı çərçivəsində əhatəli proqram təsis edilsin... Bu proqram Dövlətlərə insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi üzrə fəaliyyət planlarının həyata keçirilməsi üçün yardım təqdim etməlidir.

2.3 Milli fəaliyyət planlarının hazırlanması niyə təklif olunmuşdur?

İnsan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planlarının konsepsiyası o ideyaya əsaslanırdı ki, insan hüquqları sahəsində vəziyyətin yaxşılaşması son nəticədə müəyyən ölkənin müsbət dəyişikliklərə nail olmaq üçün konkret tədbirləri görmək qərarına gəlmiş hökumətindən və xalqından asılıdır. Kənardan inandırma, bəzən isə təzyiq hökumətləri tədbir görməyə vadar etmək məqsədilə onlara göstərilən təsirdə müəyyən rol oynasa da, insan hüquqlarına riayət edilməsi sahəsində inkişaf yalnız kənardan gətirilə bilməz.

Dövlət siyasətinin bir elementi qismində insan hüquqlarına riayət edilməsində müsbət dəyişikliklərə nail olunması üçün bir çox amillər nəzərə alınmalıdır. Sosial planlaşdırma işi ehtiyacların hərtərəfli təhlili ilə başlamaqla, geniş addımbaaddım proqram üzrə təklifləri, resursların ayrılmasını və səmərəli qiymətləndirməni əhatə edir.

İnsan hüquqları sahəsində vəziyyətin yaxşılaşdırılması üçün digərləri arasında yanaşmanın dəyişməsi, təhsil və təlim, səmərəli və müstəqil hüquqi və məhkəmə sistemi və hüququn aliliyinə bağlılıq tələb olunur. Bunun üçün həmçinin səhiyyə, təhsil, mənzil təminatı və sosial müdafiə kimi sahələrdə əhəliyyə, xüsusən də zəif qruplara əsas xidmətlərin göstərilməsini təmin edən siyasəti və proqramları həyata keçirmək üçün resurslar və siyasi iradə tələb olunur.

Dünya Konfransı milli fəaliyyət planlarının konsepsiyasını təklif etdikdə, o mövqedən çıxış edirdi ki, insan hüquqları sahəsində planlaşdırma işinə əhatəli struktur yanaşma müsbət nəticələrin əldə edilməsinə kömək edəcək.

Milli fəaliyyət planının konsepsiyası bir çox və yaxud bütün ölkələrə münasibətdə tətbiq edilən müəyyən ümumi prinsiplərin mövcudluğunu nəzərdə tutur. Lakin milli fəaliyyət planı yanaşmasının mərkəzi elementi həmişə o idi ki, hər bir ölkə plan üzərində işə öz siyasi, mədəni, tarixi və hüquqi şəraiti nəzərə alınmaqla başlayır. Bütün ölkələrə münasibətdə tətbiq edilə bilən vahid yanaşma mövcud deyildir. Hər ölkə öz şəraitinə uyğun olan təklifləri işləyib hazırlamalıdır. Bu, milli fəaliyyət planının nə olduğunu göstərən, lakin hansı tədbirlərin görülməyi barədə qərarın qəbul edilməsini dövlətlərin mülahizəsinə verən Dünya Konfransının tövsiyəsində əks etdirilmişdir.⁴

Milli fəaliyyət planının konsepsiyası həmçinin heç bir ölkədə insan hüquqları sahəsində vəziyyətin mükəmməl olmadığını tanıyır. Sözsüz ki, insan hüquqları sahəsində çatışmazlıqların xarakteri fərqli olacaq, lakin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsindəki “daha artıq azadlıq şəraitində yaşayış səviyyəsinin daha da yaxşılaşdırılması” vədini gerçəkləşdirmək üçün beynəlxalq birliyin hər bir üzvü təsirli tədbirlər görməlidir. Milli fəaliyyət planı konsepsiyasının tərəfdarları o mühakimədən başlayıblar ki, insan hüquqlarına riayət edilməsində inkişafın əldə olunması hamının birgə vəzifəsidir. Bu əsasda onlar hesab edirdilər ki, digər sahələrdə, məsələn, iqtisadi inkişaf sahəsində olduğu kimi, hökumətlər və başqa subyektlər tərəfindən hamının müəyyən dərəcədə üzləşdiyi problemlərin xoş məram və əməkdaşlıq ruhunda həll edilməsi mümkündür.

Beləliklə, Dünya Konfransının təsdiq etdiyi əsas ideya ondan ibarət idi ki, hər konkret ölkə insan hüquqlarına riayət edilməsində inkişafın əldə olunması vəzifəsi ilə üzləşdiyini tanıyacaq. Bu ölkə cari vəziyyətini nəzərə almaqla, tədriclə dəyişikliklər gətirməyə yönəlmiş hərtərəfli və pragmatik fəaliyyət proqramını elan edəcək.

Belə proqramın bir çox elementlərini bir gecə ərzində işləyib hazırlamaq mümkün deyil. Lakin hər hansı faydalı prosesə başlanmasına doğru ilk addım dəyişikliklərə nail olmaq üçün iradənin həvəsləndirilməsidir. Dünya Konfransının tövsiyələri bu həvəsləndirmənin elementlərindən biridir. Beynəlxalq birliyin digər üzvləri tərəfindən bu yanaşmaya geniş dəstəkdə həmçinin böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu dəstək milli fəaliyyət planlarının hazırlanması prosesinə artıq başlamış ölkələrin misalından və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və digər beynəlxalq və regional təşkilatlar tərəfindən qətnamələrin qəbul edilməsindən irəli gələ bilər. Bu dəstək həmçinin vətəndaş cəmiyyətinin iştirakından və həm Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarının İdarəsi tərəfindən, həm də ikitərəfli qaydada göstərilən texniki yardımdan irəli gələ bilər.

⁴ Milli fəaliyyət planından insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi vasitəsi kimi istifadə edilib–edilməməsindən asılı olmayaraq, Vyana Bəyannaməsi aydın şəkildə göstərir ki, dövlətlərin insan hüquqlarını irəlilətmək öhdəliyi var: *Milli və regional xüsusiyyətlərin əhəmiyyəti ... nəzərə alınmalıdır, bununla belə, özlərinin siyasi, iqtisadi və mədəni sistemlərindən asılı olmayaraq, bütün insan hüquqlarını və fundamental azadlıqları təşviq və müdafiə etmək dövlətlərin öhdəliyidir* (VBTP, I Hissə, bənd 5).

2.4 Milli fəaliyyət planlarının məqsədləri və faydası

Milli fəaliyyət planının fundamental məqsədi konkret ölkədə insan hüquqlarının təşviqini və müdafiəsini təkmilləşdirməkdir. Buna insan hüquqları sahəsində vəziyyətin yaxşılaşdırılmasının dövlət siyasəti kontekstinə salınması ilə nail olunur; beləliklə, hökumətlər və cəmiyyətlər insan hüquqları sahəsində vəziyyətin yaxşılaşdırılmasını praktiki məqsədlər qismində müəyyən edə bilər, bu məqsədlərə nail olunmasını təmin etmək üçün müvafiq proqramlar işləyib hazırlaya bilər, hökumətin və cəmiyyətin bütün aidiyyəti sektorları cəlb edə bilər və kifayət resurslar ayıra bilər.

Daha az dərəcədə əhatəli və ya sistemli olan yanaşmalarla müqayisədə bu yanaşmanın faydalarına aşağıdakılar daxildir:

- milli fəaliyyət planı müvafiq ölkədə ehtiyacların daha ətraflı qiymətləndirilməsini stimullaşdırmalı və planları həm hökumətin özü, həm də ictimaiyyət üçün daha aydın etməklə əks təqdirdə mövcud olmaya bilən dəyişikliklərə nail olmaq öhdəliyi yarada bilər;
- milli fəaliyyət planları praktik sənədlərdir: onlar nail oluna bilən məqsədləri müəyyən edir və həmin məqsədlərə nail olunmasına yönəldilmiş real tədbirləri təklif edir;
- milli fəaliyyət planları aşağıdakılara aparən düzgün dövlət idarəçiliyinin vasitəsi ola bilərlər:
 - ✓ dövlət idarəetməsinin və iqtisadiyyatın, habelə insan hüquqlarının təmin edilməsinin səmərəliliyini artıran hüququn aliliyi prinsipinin möhkəmlənməsi;
 - ✓ hətta müxtəlifliyin mövcud olduğu halda, dözümlülük, harmoniya və birgə məqsəd mühitinin yaradılmasını həvəsləndirməklə milli həmrəyliyin dəstəklənməsi;
 - ✓ təhsil, səhiyyə, mənzil təminatı, qidalanma, sosial xidmətlər və ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi kimi sahələrdə proqramları səmərəli şəkildə dəstəkləməklə hamının yaşayış keyfiyyətinin yüksəldilməsi;
 - ✓ dövlət və xalq üçün uzunmüddətli mənfi nəticələrə səbəb ola bilən faciəli iğtişaş və münaqişə riskinin azaldılması;
- milli fəaliyyət planı mütləq insanların və təşkilatların geniş spektrini insan hüquqları sahəsində fəaliyyətin dəstəklənməsinə səfərbər edir. Beləliklə, milli fəaliyyət planı həm hökumətin, həm də ictimaiyyətin məlumatlılığını artırır və onlarda müsbət maraq oyadır;
- hərtərəfli və strukturlaşmış yanaşmanın qadınlar, uşaqlar, azlıqlar və yerli xalqlar kimi spesifik və ya zəif qrupların problemlərinin daha səmərəli qaydada həll edilməsini təmin etməsi ehtimalı daha böyükdür;

- milli fəaliyyət planı insan hüquqları sahəsində məqsədlərinə nail olmaq üçün resurslara, təlimlərə və ekspert yardımına ehtiyacı olan ölkələr üçün daxili və beynəlxalq resursların, o cümlədən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının və digər təşkilatların texniki əməkdaşlıq proqramları vasitəsilə, səfərbər edilməsinə kömək edə bilər;
- milli fəaliyyət planının hazırlanması prosesində insan hüquqları ilə bağlı məsələlərə qeyri-konfrontasiyalı yanaşma öz əksini tapır. Bəzən insan hüquqları sahəsində işi daha da çətinləşdirən qarşılıqlı ittihamlardan çəkinməklə bütün müvafiq subyektlərin bu işi davam etdirməsinə və daha səmərəli qaydada əməkdaşlıq etməsinə nail olmaq olar.

Daha konkret məqsədlər aşağıdakılardır:

- hökumət rəsmilərini, qeyri-hökumət təşkilatlarını (QHT), peşəkar qrupları, tədrislə məşğul olanları, vəkili və vətəndaş cəmiyyətinin digər təmsilçilərini insan hüquqlarına səmərəli şəkildə riayət edilməsini təmin etmək üçün yerinə yetirilməli olan vəzifələr barədə məlumatlandırmaq və qruplar arasında əməkdaşlığı təşviq etmək;
- insan hüquqları ilə bağlı məsələlərlə məşğul olan milli təsisatları və ya konkret məsələdə ixtisaslaşan təsisatları yaratmaq və ya gücləndirmək;
- bütün ölkələr tərəfindən insan hüquqları sahəsində beynəlxalq sazişlərin ratifikasiyasını təşviq etmək, hökumətlər tərəfindən öhdəliklərinin səmərəli şəkildə yerinə yetirilməsini dəstəkləmək və milli qanunvericiliyin beynəlxalq standartlara uyğunluğunun təmin edilməsinə kömək etmək;
- insan hüquqları üzrə standartlar və mexanizmlər barədə daha geniş məlumatlılığın təmin edilməsinə kömək etmək, o cümlədən polis, təhlükəsizlik qüvvələri, penitensiar xidmətin əməkdaşları və siyasətçilər kimi fəaliyyəti daha çox tənqid olunan qruplar, habelə hökumət rəsmiləri və sosial sahədə işləyən digər əməkdaşlar arasında;
- ölkədə insan hüquqlarına riayət edilməsi sahəsində vəziyyət barədə məlumatlılığın yüksək səviyyəsini təmin etmək və saxlamaq;
- konkret olaraq cəmiyyətin zəif qruplarının insan hüquqları ilə bağlı vəziyyətinin yüngülləşdirilməsinə yönəlmiş proqramları işləyib hazırlamaq;
- milli inkişafda insan hüquqlarının rolunu vurğulamaq.

2.5 Vyana Konfransından sonrakı dövrdə nə edilmişdir?

Avstraliya insan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planını işləyib hazırlamış ilk ölkə olmuşdur. 1994–cü ildən 1998–ci ilədək olan beşillik dövrü əhatə edən bu plan 1994–cü ilin əvvəlində İnsan Hüquqları Komissiyasının əllinci sessiyasında təqdim edilmişdir. Bundan sonra Boliviya, Braziliya, Konqo Demokratik Respublikası, Ekvador, İndoneziya, Latviya, Malavi, Meksika, Norveç, Filippin, Cənubi Afrika, İsveç, Tailand və Venesuelanın hökumətləri milli fəaliyyət planları üzərində işi yekunlaşdırmışdır.⁵ Digər ölkələr milli fəaliyyət planının hazırlanması prosesinə başlamışlar. Bunlara Yaşıl Burun Adaları, İordaniya, Monqolustan və Nepal aiddir.

Bu günə qədər hazırlanmış planların əhatə dairəsi və yanaşmaları əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Onlar 4–cü fəsildə təsvir edilir.

Milli səviyyədə görülən işlə eyni vaxtda İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarın İdarəsi və hökumətlər Birləşmiş Millətlər Təşkilatının insan hüquqları üzrə proqramı çərçivəsində tədbirlər həyata keçirmişdir. İnsan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planları mövzusunda ilk regional seminarlardan biri 1999–cu il 5–7 iyul tarixlərində Tailandın Banqkok şəhərində keçirilmişdir. Seminarın materiallarının vacib hissəsini İHAKİ–nin diqqətinə çatdırılmış planların mətnlərini özündə birləşdirən “Milli Fəaliyyət Planlarının İcmalı” təşkil etmişdir.⁶ Banqkok Seminarında məsələyə dair bir sıra vacib nəticələr, o cümlədən *İnsan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi məqsədilə milli fəaliyyət planlarının hazırlanmasına kömək etmək üçün mümkün elementlər*⁷ qəbul olunmuşdur. “Mümkün elementlər”də milli fəaliyyət planları üçün ümumi istiqamətlər və məqsədlər, habelə planın hazırlanması üçün təklif olunan addımlar əks olunur:

- milli əlaqələndirmə komitəsinin təsis edilməsi;
- müvafiq ölkədə insan hüquqları sahəsində vəziyyətinə dair bazis tədqiqatın aparılması;
- milli fəaliyyət planının komponentlərinin seçilməsi;
- prioritetlərin və strategiyaların müəyyən edilməsi;
- planın layihəsinin hazırlanması;
- planın həyata keçirilməsi;
- monitoring və yenidən baxma.

Pekin şəhərində 2000–ci ilin martın 1–3–də keçirilmiş Asiya və Sakit Okean regionunda insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi üzrə regional əməkdaşlığa dair Səkkizinci Seminarın yekunları insan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planlarının hazırlanmasının arzu olunmasını bir daha təsdiq etmişdir. Seminarın yekunlarında hazırkı Məlumat Kitabçasının yayılmasına razılıq ifadə edilmişdir.

⁵ Bunlar İHAKİ–nin diqqətinə çatdırılmış milli fəaliyyət planlarıdır. İHAKİ–nin diqqətinə hələ çatdırılmamış digər planlar da mövcud ola bilər.

⁶ İHAKİ–nin İnternet saytından əldə edilə bilər: www.ohchr.org/html/menu6/apw.htm

⁷ İHAKİ–nin İnternet saytından əldə edilə bilər: www.ohchr.org/html/menu6/bgkcncis.htm#annex

2.6 İnsan hüquqları üzrə maarifləndirmə üçün milli fəaliyyət planları

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Maarifləndirmə Onilliyi (1995–2004) çərçivəsində həm Baş Assambleya, həm də İnsan Hüquqları Komissiyası dövlətləri insan hüquqları üzrə maarifləndirməyə dair hərtərəfli, səmərəli və davamlı milli fəaliyyət planlarını işləyib hazırlamağa çağırmışlar.

Bu məqsədə nail olunmasına kömək etmək üçün İHAKİ Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatı (UNESCO), resurslara malik və praktiki fəaliyyətlə məşğul olan bir sıra şəxslərlə birlikdə *İnsan Hüquqları üzrə Maarifləndirməyə dair Milli Fəaliyyət Planları ilə bağlı Rəhbər Prinsiplərin*⁸ hazırlanmasına yardım göstərmişdir. 1997–ci ildə dərc olunmuş bu Rəhbər Prinsiplərə insan hüquqları sahəsində effektiv maarifləndirmə və bu sahədə milli fəaliyyət planlarının hazırlanması üçün addımbaaddım strategiya ilə bağlı bir sıra prinsiplər daxildir.

Rəhbər Prinsiplər insan hüquqları üzrə maarifləndirməyə dair planların artıq mövcud olan şəbəkələri, təcrübələri və proqramları özündə birləşməli olduğunu vurğulayır. Milli strategiyalar hökumət və qeyri-hökumət təsisatlarının və təşkilatlarının yaradıcı birliyi vasitəsilə hazırlanıb həyata keçirilməlidir. Bu strategiyalara bir neçə üsul daxil ola bilər: insan hüquqları üzrə maarifləndirmənin formal təhsilin bütün səviyyələrinə daxil edilməsi; peşəkarlar və ya digər qruplar (xüsusən, zəif qruplar) üçün müvafiq təlim; məlumatlılığın artırılması üzrə ictimai kampaniyalar; materialların tərcümə edilməsi, hazırlanması və onlara yenidən baxılması; tədqiqat və qanunvericilik islahatı. Rəhbər Prinsiplər həmçinin milli plana monitoring və qiymətləndirmə mexanizmlərinin daxil edilməsinin vacibliyini vurğulayır.

İnsan hüquqları üzrə maarifləndirməyə dair milli fəaliyyət planı digər müvafiq milli fəaliyyət planları, məsələn, qadınlara, uşaqlara, azlıqlara və yerli xalqlara aidiyyəti olan planlar kimi, insan hüquqları üzrə ümumi milli fəaliyyət planının tərkib hissəsi olmalıdır. *İnsan Hüquqları üzrə Maarifləndirməyə dair Milli Fəaliyyət Planları ilə bağlı Rəhbər Prinsiplərdə* əks olunmuş prinsiplər və strategiyaların bir çoxu eyni dərəcədə insan hüquqları üzrə ümumi milli fəaliyyət planlarının hazırlanmasına da aiddir və bu prosesdə tətbiq oluna bilər.

3. İnsan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planları haqqında daha ətraflı məlumat – ümumi prinsiplər

Milli fəaliyyət planları ideyası hər bir ölkədə mövcud vəziyyətə uyğun olaraq dəyişikliklərin əldə edilməsinin həvəsləndirilməsi üzərində qərarlaşır. Beləliklə, milli

⁸ Birləşmiş Millətlər Təşkilatının A/52/469/Add.1 və Add.1/Corr.1. sənədi. Bu sənəd İHAKİ-nin İnternet saytının əsas səhifəsinin (<http://www.ohchr.org>) “Human Rights Education and Training” bölməsindən əldə edilə bilər.

fəaliyyət planları dəyişikliklər əldə etmək iradəsi və müvafiq mexanizmlərin hazırlanması ilə bağlıdır. Onu da tanımaq vacibdir ki, dəyişikliklər etmək iradəsi özünü müxtəlif formalarda büruzə verə bilər və əhəmiyyətli subyektlərin fəaliyyət göstərdiyi şərait çox vaxt mürəkkəb olur. Bu mürəkkəblik nəzərə alınmaqla, hökumətlər üçün idarəetmənin digər sahələrində tətbiq etdiyi mexanizmlərə oxşar mexanizmlərdən istifadə edilməklə müsbət dəyişikliklərə nail olmaq daha asan olur. Bu halda milli fəaliyyət planının məqsədlərinə nail olunması sosial harmoniya və iqtisadi inkişaf kimi əlaqəli milli məqsədlərə nail olunması ilə üst-üstə düşəcək.

Milli fəaliyyət planlarının hazırlanması prosesi və onların məzmunu konkret ölkələrdə mövcud olan spesifik şəraitdən asılıdır. Buna baxmayaraq, bütün milli fəaliyyət planlarına tətbiq edilən müəyyən ümumi prinsiplər mövcuddur:

- prosesin vacibliyi;
- insan hüquqlarının ümumi standartlarına bağlılıq;
- beynəlxalq öhdəliklərin yerinə yetirilməsi;
- insan hüquqlarının qarşılıqlı asılılığı və bölünməzliyi;
- fəaliyyətə yönəldilmə;
- ictimaiyyətin iştirakı;
- monitoring və qiymətləndirmə;
- davamlı proses;
- milli təşəbbüs;
- beynəlxalq ölçü.

III Sxem – Ümumi prinsiplər

- Proses və nəticələr eyni əhəmiyyətə malikdir.
- Vətəndaş cəmiyyəti və ictimaiyyətlə geniş və intensiv məsləhətləşmələr prosesi mövcud olmalıdır.
- Plan cəmiyyətin bütün elementlərinin cəlb edildiyi milli təşəbbüs olmalıdır.
- Plan açıq sənəd olmalıdır.
- Plan özündə insan hüquqlarının ümumi standartlarına bağlılığı əks etdirməli və həmin standartların səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi yollarını müəyyən etməlidir.
- Plan insan hüquqlarının qarşılıqlı asılılığını və bölünməzliyini əks etdirən hərtərəfli sənəd olmalıdır.
- Plan fəaliyyətə yönəldilmiş sənəd olmalıdır.
- Səmərəli monitoring və implementasiyanın təhlili böyük əhəmiyyət kəsb edir.
- Milli fəaliyyət planı ilə bağlı proses davamlı olmalıdır, yəni bir planın yekunlaşması digər planın başlanmasına gətirib çıxarmalıdır.
- Milli fəaliyyət planlarının beynəlxalq ölçüsü vardır.

Hazırkı Məlumat Kitabçasında daha ətraflı müzakirə ediləcək bu prinsiplər aşağıdakı bölmələrdə təsvir edilir.

3.1 Həm proses, həm də nəticə

Milli fəaliyyət planı **həm proses, həm də nəticədir** və hər ikisi eyni dərəcədə əhəmiyyətlidir. Nəticə – planın özü və ondan irəli gələn fəaliyyətdir. Plan əsaslı və hərtərəfli sənəd kimi hazırlanmalı və dövlət idarəetməsinin bir çox sahələrində fəaliyyətin başlanmasına səbəb olmalıdır. Eyni zamanda, milli fəaliyyət planının hazırlanması üsulu planın uğurlu olması şanslarına təsir edəcək. Plana yüksək səviyyələrdə dəstəyin dərəcəsi və məsləhətləşmə prosesinin əhatəliliyi və genişliyi əsas elementlərdəndir. 7.1–ci bölmədə bu barədə daha ətraflı danışılır.

Bütün dünyada müasir cəmiyyət dövlət siyasətinin müəyyən edilməsi prosesinə bütün maraqlı tərəflərin iştirakını təmin edən və şəffaf olan yanaşmanın tətbiq edilməsini getdikcə daha çox tələb edir. Milli fəaliyyət planında vətəndaş cəmiyyətinə mərkəzi rol ayrılmalıdır. Plan cəmiyyətin bütün sektorlarından olan iştirakçıların mümkün qədər geniş dairəsini – insan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən QHT–lərin və ictimai təşkilatların bütün tiplərini, habelə müvafiq fərdləri əhatə etməlidir. Bu, ayrı-ayrı şəxslərin dəyişikliklərin və nəticələrin təsirini hiss etdikləri insan hüquqları sahəsində daha da böyük əhəmiyyət kəsb edir. Planın hazırlanması zamanı səmərəli məsləhətləşmə prosesi planın daha yaxşı başa düşülməsinə və onun qəbul edilməsinə kömək edəcək. Məsləhətləşmə prosesi plana olan inamın dərəcəsi, son nəticədə isə planın səmərəliliyi üçün həlledici xarakter daşıyır.

İnsan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən QHT–lərin və vətəndaş cəmiyyətinin digər təmsilçilərinin prinsipial məsələlərlə məşğul olması ilə yanaşı, onlar aşağı səviyyədə insan hüquqlarının müdafiəsində və bu sahədə problemlərin aşkarlanmasında iştirak edir. Onlar həmçinin böyük sadıqlıq və enerji ehtiyatlarına malikdir. Beləliklə, onlar çox vaxt milli fəaliyyət planının hazırlanması prosesinə əhəmiyyətli və konstruktiv töhfə vermək iqtidarında olurlar.

Həmçinin hökumətin daxilində məsləhətləşmələr və əlaqələndirmə həlledici rol oynayır. Hökumət qurumlarının geniş dairəsinin planın hazırlanması və həyata keçirilməsinə cəlb olunması bu mövqeyə dəstək verəcək ki, insan hüquqları yalnız ədliyyə və xarici işlər nazirliklərinə aid məsələ deyil, onlar bütövlükdə hökumətə aid məsələdir. Dövlət məmurlarının plana bağlılığı planın insan və maliyyə resursları ilə bağlı tələbatlarının ödənilməsi üçün həyati əhəmiyyət daşıyır.

Hökumətin yuxarı eşelonları tərəfindən əyani dəstək hökumət məmurlarını daha səmərəli şəkildə fəaliyyətə səfərbər etməyə, plana daha yüksək dövlət statusu verməyə və prosesin davamlılığını təmin etməyə kömək edəcək. Həmçinin partiyaların siyasi dəstəyi çox vacibdir. İnsan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planı cəmiyyətin bütün sektorlarının bölüşdüyü davamlı ümumi standartlara əsaslanmalıdır. O, hökumətlərin dəyişməsinə baxmayaraq, davam edən və siyasi mübahisələrdən üstün olan, dövlət tərəfindən ümumi standartlara riayət edilməsinin təmin edilməsi üzrə uzunmüddətli prosesin tərkib hissəsidir.

3.2 İnsan hüquqlarının ümumi standartlarına bağlılıq

İnandırıcı milli fəaliyyət planı **insan hüquqlarının ümumi standartlarına bağlılıq** üzərində qurulmalıdır. İstənilən milli fəaliyyət planının vacib elementlərindən biri İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannaməyə bağlılıq olmalıdır. Bəyannamə həm mülki və siyasi hüquqları, həm də iqtisadi, sosial və mədəni hüquqları əhatə etməklə insan hüquqlarının beynəlxalq sisteminin bünövrəsini təşkil edir. Dünyanın bütün millətləri Birləşmiş Millətlər Təşkilatının insan hüquqlarına dair qətnamələrində dəfələrlə yekdilliklə Ümumi Bəyannaməyə bağlılığını təsdiq etmişlər.

İnsan Hüquqları üzrə 1993–cü il Dünya Konfransında iştirak etmiş 171 dövlət Vyana Bəyannaməsi və Fəaliyyət Proqramında “Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsində və Ümumi Bəyannamədə əks olunmuş məqsədlər və prinsiplərə sadiqliyini” bir daha təsdiq etmişdir. Onlar vurğulamışlar ki, Ümumi Bəyannamə özünü “bütün xalqların və dövlətlərin yerinə yetirməyə səy göstərdikləri vəzifə” kimi təsvir edir. Onlar həmçinin “bütün dövlətlərin hamı üçün bütün insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara hörmət və riayət edilməsinin təmin edilməsi üzrə rəsmi öhdəliyi”ni bir daha təsdiq etmişlər. Daha sonra Konfransda bildirilmişdir ki, ki “bu hüquq və azadlıqların ümumi xarakteri heç bir şübhə doğurmur”.⁹ 1998–ci ildə Ümumi Bəyannamənin əlli illiyini qeyd etmək üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının üzv dövlətləri Bəyannamənin mərkəzi rolunu Baş Assambleyanın və İnsan Hüquqları Komissiyasının qətnamələrində,¹⁰ habelə digər çoxsaylı yubiley tədbirlərində bir daha təsdiq etmişlər.

Həmin qətnamələrdə həmçinin “bütün insan hüquqlarının və əsas azadlıqların tam həcmdə gerçəkləşdirilməsi üçün sonrakı *milli* səylərin və daha geniş beynəlxalq əməkdaşlığın zəruri olması” vurğulanmışdır (kursiv müəllifindir).

Ümumi Bəyannamənin statusu nəzərə alınmaqla, çox arzu olunardı ki, insan hüquqları üzrə istənilən milli fəaliyyət planı Bəyannamənin universallığının və onun planının məzmununun əsası qismində vacib olduğunun təsdiqi ilə başlansın. Milli fəaliyyət planı praktiki sənəd kimi hazırlandığına görə, ölkələr tərəfindən insan hüquqları sahəsində öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi sürəti, xüsusən mövcud resurslar nəzərə alınmaqla, fərqli olacaq. Lakin planın məzmunu ən azı insan hüquqları sahəsində beynəlxalq sənədlərdə təsbit olunmuş standartlara uyğun olmalıdır. Əks halda, maraqlı tərəflərin və beynəlxalq birliyin ona inamı olmayacaq.

3.3 İnsan hüquqları sahəsində beynəlxalq öhdəliklərin implementasiyası

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannaməni qəbul etdikdən sonra həmin Bəyannamənin müddəalarını konkretləşdirən iki sazişin layihələrini işləyib

⁹ Vyana Bəyannaməsi və Fəaliyyət Proqramının preambulasının 3–cü və 8–ci bəndləri və həmin sənədin 1(1) bəndi.

¹⁰ Baş Assambleyanın 53/168 nömrəli 1998–ci il 10 dekabr tarixli qətnaməsi və İnsan Hüquqları Komissiyasının 1997/35 nömrəli qətnaməsi (Baş Assambleyanın və Komissiyanın bütün qətnamələrinin mətnlərini İHAKİ–nin İnternet saytının əsas səhifəsinin “Documents” bölməsində əldə etmək olar.

hazırlamışdır. Qeyd olunan müddəalar bu sazişləri ratifikasiya etməyə razılıq vermiş ölkələr üçün hüquqi qüvvəyə malikdir. Həmin iki saziş Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt (ICCPR) və İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktdır (ICESCR). Ümumi Bəyannamə ilə birlikdə onlar İnsan Hüquqları haqqında Beynəlxalq Billi təşkil edir.

Sonradan qəbul edilmiş sənədlər Bəyannamədə ümumi şəkildə ifadə edilmiş hüquqları konkretləşdirərək həmin hüquqların qadınlar, uşaqlar və əmək miqrantları kimi insanların xüsusi qruplarına və ya işgəncə, yaxud irqi ayrı-seçkilik kimi müəyyən problemlərə münasibətdə necə tətbiq edildiyini göstərmişdir. Bütün ölkələr ən azı bu sənədlərin birinə tərəfdar çıxmış, əksər ölkələr isə onların bir neçəsini ratifikasiya etmiş və ya bir neçə sənədə qoşulmuşlar. Paktlar və konvensiyalar kimi insan hüquqları sahəsində sənədlər onlara tərəfdar çıxmış ölkələrin hökumətləri üçün beynəlxalq hüquqa uyğun olaraq bu sənədlərin müddəalarına riayət edilməsi üzrə öhdəliklər doğurur. İnsan hüquqları üzrə bəyannamələr sazişlər ilə eyni qüvvəyə malik olmasalar da, onlar, xüsusən ölkənin insan hüquqları sahəsində aidiyyəti sazişə tərəfdar çıxdığı halda, ölkələrin riayət etməli olduqları prinsipləri təsbit edir.

Yuxarıda göstərilən iki Pakt kimi beynəlxalq sənədlərin ratifikasiyası, sözsüz ki, insan hüquqlarının mümkün qədər geniş şəkildə həyata keçirilməsinin təmin edilməsi üzrə səylərin yalnız bir elementidir. İnsan hüquqları sahəsində beynəlxalq sənədin ratifikasiyasının həqiqətən səmərəli olması üçün o, onun daxili hüquqda tətbiqi üzrə qanunvericilik tədbirləri ilə müşayiət edilməlidir (müvafiq ölkənin hüquqi sisteminin bunu tələb etdiyi halda). Bir çox hallarda insan hüquqları üzrə beynəlxalq standartlar milli konstitusiyalarda əks olunmuşdur. Ratifikasiya prosesini dəstəkləmək üçün qanunvericiliyin tətbiqi üzrə siyasət və inzibati tədbirlər lazımdır. Milli fəaliyyət planı beynəlxalq öhdəliklərin təcrübədə yerinə yetirilməsi prosesi çərçivəsində ölkənin insan hüquqları sahəsində öhdəliklərinin dairəsini nəzərdən keçirməli və onların daxili səviyyədə səmərəli şəkildə icrasının təmin edilməsi üzrə addımlara dair təkliflər verməlidir. Bu məsələlər 9.7.1–ci və 9.7.3–cü bölmələrdə müzakirə edilir.

İnsan hüquqları sahəsində beynəlxalq sənədlər öz əsas müddəalarına əlavə olaraq iştirakçı dövlətlərdən müvafiq hüquqların həyata keçirilməsinin təmin edilməsi üzrə tədbirlərin görülməsini tələb edir. Əhatəli və effektiv milli fəaliyyət planları bu öhdəliklərin yerinə yetirilməsində dövlətlərə kömək edə bilər. Bu, xüsusən İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın iştirakçıları olan, həmin Paktda tanınan hüquqların tam həcmdə gerçəkləşdirilməsinə bütün müvafiq vasitələrlə tədricən nail olunması öhdəliyini üzərlərinə götürmüş dövlətlərə aiddir. Bəyannamələrin müddəaları insan hüquqlarının mümkün qədər geniş şəkildə həyata keçirilməsinin təmin edilməsi vasitələrindən biri kimi həmçinin milli fəaliyyət planlarına daxil edilməlidir.

İnsan hüquqları üzrə beynəlxalq sənədlərin dairəsi genişdir. Qeyd etmək vacibdir ki, ölkələrin çoxu bu sənədlərin əksəriyyətini ratifikasiya etmişdir. İnsan Hüquqları

haqqında Beynəlxalq Billə əlavə olaraq, insan hüquqları sahəsində digər əsas saziş və bəyannamələrə¹¹ aşağıdakılar aiddir:

- Soyqırımı cinayətinin qarşısının alınması və ona görə cəzalandırma haqqında Konvensiya;
- İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Beynəlxalq Konvensiya (ICERD);
- İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərinə qarşı Konvensiya (CAT);
- Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Konvensiya (CEDAW);
- Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya (CRC);
- Bütün əməkçi miqrantların və onların ailələrinin hüquqlarının qorunması haqqında Konvensiya;
- İnkişaf hüququ haqqında Bəyannamə;
- Milli və ya etnik, dini və ya linqvistik azlıqlara mənsub insanların hüquqları haqqında Bəyannamə;
- Dinə və ya etiqada əsaslanan ayrı-seçkiliyin və ya dözümsüzlüyün ləğv edilməsi haqqında Bəyannamə;
- Qadınlara qarşı zorakılığın ləğv edilməsi haqqında Bəyannamə;
- Ayrı-ayrı şəxslərin, qrupların və cəmiyyətin orqanlarının hamı tərəfindən tanınan insan hüquqlarını və əsas azadlıqları təşviq və müdafiə etmək hüququ və vəzifəsi haqqında Bəyannamə;
- Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Nizamnaməsi.

İnsan hüquqları sahəsində sənədlərə həmçinin Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT) çoxsaylı konvensiyaları, xüsusən aşağıdakılar aiddir:

- İcbari əmək haqqında 1930-cu il Konvensiyası (№ 29);
- Birləşmək azadlığı və təşkilatlanma hüququnun müdafiəsi haqqında 1948-ci il Konvensiyası (№ 87);
- Təşkilatlanma və kollektiv danışıqlar aparmaq hüququ haqqında 1949-cu il Konvensiyası (№ 98);
- Bərabər əməyə görə kişi və qadınlara bərabər əmək haqqı verilməsi haqqında 1951-ci il Konvensiyası (№ 100);
- İcbari əməyin ləğv edilməsi haqqında 1975-ci il Konvensiyası (№ 105);
- Əmək və məşğulluq sahəsində ayrı-seçkilik haqqında 1958-ci il Konvensiyası (№ 111);
- İşə qəbul edilmənin minimal yaş həddi haqqında 1973-cü il Konvensiyası (№ 138);
- Əməyin təhlükəsizliyi və gigiyenası haqqında 1981-ci il Konvensiyası (No. 155);
- Müstəqil ölkələrdə yerli xalqlar və qəbilə həyat tərzini keçirən xalqlar haqqında 1989-cu il Konvensiyası (№ 169).

¹¹ Bu sənədlərin və insan hüquqları sahəsində BMT-nin bir çox digər sənədlərinin mətnləri ilə İHAKİ-nin İnternet saytında (www.ohchr.org/html/intinst.htm) tanış olmaq olar.

Aşağıdakı cədvəl bir sıra beynəlxalq sənədləri ratifikasiya etmiş ölkələrin sayını¹² göstərir:

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt	148
İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt	145
İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Beynəlxalq Konvensiya	162
Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya	191
Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Konvensiya	170
İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani yaxud ləyaqəti alqaldan rəftar və cəza növlərinə qarşı Konvensiya	130
Bütün əməkçi miqrantların və onların ailələrinin hüquqlarının qorunması haqqında Konvensiya	19
Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Nizamnaməsi	78
Birləşmək azadlığı və təşkilatlanma hüququnun müdafiəsi haqqında 1948-ci il BƏT Konvensiyası	141
Əmək və məşğulluq sahəsində ayrı-seçkilik haqqında 1958-ci il BƏT Konvensiyası	156

Bu sənədlərin bir çox ölkələr tərəfindən ratifikasiya edilməsi insan hüquqlarının universallığının və ölkələrin öz yurisdiksiyası çərçivəsində insan hüquqlarına riayət edilməsini təmin etmək üçün konkret tədbirlər görmək iradəsinin daha bir sübutudur.

3.4 İnsan hüquqlarının qarşılıqlı asılılığı və bölünməzliyi

Milli fəaliyyət planında hüquqların bütün kateqoriyalarına eyni cür diqqət yetirilməklə insan hüquqlarına **hərtərəfli yanaşma** tətbiq edilməlidir. Bu kateqoriyalar iqtisadi, sosial və mədəni hüquqları, inkişaf hüququnu, habelə mülki və siyasi hüquqları əhatə edir. Planın hərtərəfliliyi onun milli yurisdiksiya altında

¹² 2002-ci il avqustun 24-nə olan ratifikasiyalara dair məlumat. Bu məlumatı İHAKİ-nin İnternet saytının əsas səhifəsindəki "Status of ratifikation" bölməsindən əldə etmək olar (<http://www.ohchr.org/pdf/report.pdf>.) BƏT konvensiyalarının ratifikasiyalarına dair məlumat <http://ilolex.ilo.ch:1567/english/docs/convdisp.htm> ünvanından əldə edilə bilər. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Nizamnaməsinin ratifikasiyasına dair məlumat <http://untreaty.un.org/ENGLISH/bible/englishinternetbible/part1/chapterXVIII/treaty10.asp> ünvanından əldə edilə bilər.

olan bütün insanlara tətbiqi ilə nümayiş etdirilməlidir, bununla belə, qadın, uşaq və digər zəif qrupların hüquqlarına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Planın belə əhatəliliyi insan hüquqlarının universallığı və bölünməzliyindən, habelə bütün insanların bərabərliyindən irəli gəlir.

İnsan hüquqlarının bölünməzliyi nəzəriyyədən çox, daha praktiki məsələdir. Məsələn, evsiz və ya mənzil şəraiti pis olan insanların mənzil hüququ pozulur. Lakin münasib mənzilin olmaması böyük ehtimalla səhhətlə bağlı problemlərə gətirib çıxara, ailə həyatına və təhsilə mənfi təsir göstərə və ya işə qəbul olunma şanslarını azalda, yaxud mülki və siyasi hüquqlara zərər vura bilər. Bütün bunlar ayrı-seçkiliyə, sosial özgəninkiləşməyə və ədliyyə sistemi ilə problemlərə gətirib çıxara bilər.

Belə təhlil hüquqların əksər kateqoriyalarına münasibətdə tətbiq edilə bilər. Aydın ki, fərdi rifah, geniş sosial birlik və milli inkişaf kimi praktiki məqsədlər üçün insan hüquqları sahəsində vəziyyətin yaxşılaşdırılması məsələsinə hərtərəfli yanaşmanın tətbiqi və bütün sahələrdə inkişafa nail olunması vacibdir.

Milli fəaliyyət planı insan hüquqlarına hərtərəfli yanaşmaya əsaslanmalıdır və belə yanaşmanın planda əks etdirilməsi üçün müxtəlif yollar mövcuddur. Bu məsələ daha ətraflı 9.2.7-ci bölmədə müzakirə ediləcək.

3.5 Fəaliyyətə yönəldilmə

Milli fəaliyyət planı, şübhəsiz ki, **fəaliyyətə yönəldilmiş** sənəd olmalıdır. Beynəlxalq sazişlərin ratifikasiyası həmin sazişlərdə əks olunmuş prinsiplərin həyata keçirilməsi üzrə addımlarla müşayiət edilməlidir, eyni ilə milli fəaliyyət planının hazırlanması prosesi də onun həyata keçirilməsini asanlaşdırmalıdır. Milli fəaliyyət planı qeyri-müəyyən iddiaları və ya vədləri əks etdirməkdənsə:

- hazırkı vəziyyəti aydın təsvir etməlidir;
- həll edilməli olan problemləri müəyyən etməlidir;
- görülməli tədbirləri (tərəqqinin qiymətləndirilməsi üçün göstəricilər ilə) müəyyən etməlidir;
- tədbirlərin kim tərəfindən görülməyini göstərməlidir;
- tədbirlərin görülməsi üçün dəqiq vaxt çərçivəsini müəyyən etməlidir; və
- görülmüş işlərin səmərəli monitorinq və qiymətləndirilməsini nəzərdə tutmalıdır.

Planın həyata keçirilməsinə cəlb ediləcək şəxslərin bir çoxu, güman ki, planın həyata keçirilməsinin idarə edilməsinə birbaşa məsul olan təşkilatlardan deyil, başqa təşkilatlardan olacaqlar. Buna görə planı həyata keçirən bütün şəxslərin konkret nəticələr əldə etmək zərurətini tam başa düşmələrini təmin etmək vacibdir. Bu işə planın hazırlanması prosesinə inklüziv yanaşmaya ehtiyacın olmasını vurğulayır.

Fəaliyyətə yönəldilmiş yanaşma nəzərə alınmaqla, müəyyən vaxt çərçivəsində nail oluna bilən məqsədlər ilə uzun perspektivdə arzu olunan və ya ilhamlandırıcı dəyərə malik olan məqsədlər arasında fərqin qoyulması faydalı ola bilərdi. Belə

olduğu halda qısa müddət ərzində nail oluna bilən məqsədlər yuxarıda göstərilən beş mülahizə əsasında təsvir edilə bilər ki, həm planın həyata keçirilməsinə məsul olanlar, həm də konkret tədbirlərin hədəfi olanlar məqsədin nədən ibarət olduğunu və ona necə nail ola biləcəklərini aydın başa düşsünlər.

Sözsüz ki, səmərəli nəticələrin necə əldə edilə bilməsinin göstərilməsi bu Məlumat Kitabçasının başlıca məqsədidir. 5–12–ci bölmələrdə bununla bağlı ətraflı məlumat verilir.

3.6 Açıq sənəd

Yayım

Milli fəaliyyət planı geniş yayımlanmalı və asanlıqla əldə edilməli olan **açıq sənəddir**. Planın kütləvi informasiya vasitələrində işıqlandırılmasını təmin etmək üçün onun tətbiqi və monitorinqi yüksək səviyyəli siyasi dairələrin iştirakı ilə həyata keçirilməlidir. Planın özü ilə yanaşı media strategiyası mövcud olmalıdır ki, ictimaiyyətin mümkün qədər geniş spektrinin planın hazırlanması və həyata keçirilməsində iştirakı və planın vacibliyini başa düşməsi təmin olunsun. Planın bu aspektinin uğurlu implementasiyası üçün planda onun tərkib hissəsi qismində müvafiq resurslar nəzərdə tutulmalıdır.

Tədris

İnsan hüquqlarının tədrisinin milli fəaliyyət planı konsepsiyasında mərkəzi yer tutması nəzərdə tutulur. Milli fəaliyyət planları həm vətəndaşlara, həm də dövlət məmurlarına öz ölkələrində insan hüquqlarının durumu barədə məlumat təqdim edə bilər. Planın ayrı–ayrı aspektlərinə məsul olan təşkilatlar və ya şəxslər planın tələbləri barədə məlumatlandırılmalı, onun qoyduğu məqsədlərə nail olmaları üçün onlara zəruri resurslar ayrılmalı və ya təlimi təşkil edilməlidir.

Tərcümə və xüsusi tələbatlar

Linqvistik azlıqlara mənsub böyük qrupların mövcud olduğu yerlərdə müvafiq tərcümə işi təşkil edilməlidir. Eyni ilə, xüsusi ünsiyyət tələbatları olan vətəndaşların, məsələn, əlillərin və ya savadlılıq səviyyəsi aşağı olan şəxslərin unudulmamasının təmin edilməsinə diqqət yetirilməlidir.

10.4–cü bölmədə planın səmərəli yayılmasının necə təşkil edilməsi barədə danışılır, 10.5–ci bölmə isə insan hüquqları sahəsində təhsilə həsr olunmuşdur.

3.7 Monitoring və qiymətləndirmə

İstənilən ciddi planlaşdırma prosesi sistemli şəkildə təşkil edilməlidir. Biz cari vəziyyətin qiymətləndirilməsinin, dəqiq məqsədlərin və səmərəliliyin göstəricilərinin

bu prosesə daxil olmalı olduğunu artıq göstərmişik. Bunlar isə tələb olunan elementlərin yalnız bir hissəsidir. Texniki planlaşdırma prosesində olduğu kimi, insan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planlarına həmçinin tərəqqinin **monitorinqi** və planın həyata keçirilməsi nəticəsində əldə edilmiş nailiyyətlərin **qiymətləndirilməsi** mexanizmləri daxil olmalıdır. Son nəticədə, insan hüquqları ilə bağlı məsələlər dövlət idarəçiliyinin digər sahələri kimi vacibdir. Bu səbəbdən insan hüquqları sahəsində tədbirlərə böyük təntənə ilə başlandığı, lakin sonradan müvafiq qiymətləndirmənin aparılmamasına görə bu tədbirlərin heç bir nəticə vermədiyi vəziyyətin qarşısı alınmalıdır.

Monitorinqin müxtəlif mexanizmləri mövcud ola bilər, lakin hansı mexanizmin seçildiyindən asılı olmayaraq, onun tövsiyə və təkliflərinin hökumət qurumları tərəfindən nəzərə alınması üçün o, hökumətin nəzərində böyük çəkiyə və yüksək səviyyəli dəstəyə malik olmalıdır. Planın həyata keçirilməsinə məsuliyyətli yanaşmanın təmin edilməsi üçün monitorinq prosesinə hökumətin bütün müvafiq səviyyələri cəlb edilməlidir. Qiymətləndirmənin daha böyük şəffaflığını və obyektivliyini təmin etmək üçün maraqlı tərəflərin əsl təmsilçiləri olan vətəndaş cəmiyyətinin üzvlərinin monitorinq prosesində iştirakı alqışlanmalıdır.

Monitorinq aparən qurumların iclasları planın həyata keçirildiyi bütün dövr ərzində ağılabatan intervallarla keçirilməlidir. Planın həyata keçirilməsinin qiymətləndirilməsinə dair icmalar çatışmazlıqları və əngəlləri düzgünlüklə müəyyən etməli və qoyulmuş məqsədlərə nail olunmaq yolları və vasitələri barədə təkliflər verməlidir. Planın həyata keçirildiyi dövrün başa çatması ərəfəsində müstəqil qiymətləndirmənin aparılması arzu olunardı. Bundan sonra planın nailiyyətləri qiymətləndirilə bilər və gələcək planlar üçün tövsiyələr hazırlana bilər.

Monitorinq və qiymətləndirmə ilə bağlı məsələlər barədə 11–ci və 12–ci bölmələrdə danışılır.

3.8 Davamlı proses

İnsan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi **davamlı prosesdir**. Heç bir ölkə insan hüquqları sahəsində bütün problemlərini nisbətən qısa müddət ərzində həll edəcəyini ciddi gözləyə bilməz. Bu o deməkdir ki, insan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planı uzunmüddətli prosesin bir hissəsi kimi nəzərdən keçirilməlidir. İqtisadi planlarla bağlı halda olduğu kimi, insan hüquqları sahəsində bir planın müddəti sona yaxınlaşanda onu əvəz edəcək yeni plan işlənib hazırlanmalıdır. Xoşbəxtlikdən milli planlar üzərində işləyən ölkələrdə təcrübə, deyəsən, bu istiqamətdə inkişaf edir. Milli planları işləyib hazırlamış ilk ölkələrdən bəziləri hal-hazırda yeni planları hazırlayırlar.

Beləliklə, monitorinq və yenidən baxılma prosesi problemlərin nə dərəcədə həll edildiyini müəyyən etməklə və diqqəti yeni addımların tələb edildiyi sahələrdə cəmləşdirməklə növbəti milli fəaliyyət planının hazırlanmasına töhfə verə bilər. Sonrakı planlarda həmçinin meydana çıxan insan hüquqları məsələləri və yeni beynəlxalq standartlar nəzərə alınacaq. Milli fəaliyyət planının təzələnməsi prosesi

Özü-özlüyündə bütün maraqlı subyektlərin insan hüquqlarının təşviqinə bağlılığını daha da artıracaq və insan hüquqları haqqında məlumatın yayılmasına kömək edəcək.

3.9 Milli təşəbbüs

Milli fəaliyyət planı cəmiyyətin bütün elementlərinin iştirak etdiyi **əsl milli təşəbbüs olmalıdır**. Real dəyişikliklərə nail olmaq üçün plan bütün əhaliyə “məxsus” olmalıdır. Bu, məqsədin ciddiliyi, inklüzivlik, fəaliyyətə yönəldilmə və açıqlıq elementlərini nəzərdən keçirmək üçün başqa bir yoldur. Bu, milli fəaliyyət planının milli məqsədlərə nail olunması üçün effektiv mexanizmlərindən biri olduğunu vurğulayır.

Hökumət öz məqsədlərinə nail olmaq üçün maraqlı tərəflərlə məqsədyönlü tərəfdaşlığı formalaşdırmalıdır. Bu o demək deyildir ki, hökumətlər prosesdən kənar qalmalıdır. Əslində hökumətlər milli fəaliyyət planının bütün mərhələlərində ona dəstək göstərməklə və onun canlı sənəd olaraq qalmasını təmin etməklə fəal mövqə tutmalı olacaqlar. Belə möhkəm bünövrəyə əsaslanan səylərin artmış ictimai məlumatlılıq və gücləndirilmiş təsisatlar baxımından daha səmərəli nəticələrini gözləmək olar.

3.10 Beynəlxalq ölçü

Milli fəaliyyət planlarını hazırlamış ölkələrin eyni zamanda **beynəlxalq səhnədə fəaliyyət göstərmələri vacibdir**. Milli fəaliyyət planını hazırlayıb həyata keçirməklə ölkə yalnız öz xalqına deyil, xarici aləmə də öz insan hüquqları gündəliyi barədə bəyanat verir. Beynəlxalq səviyyədə razılaşıdırılmış rəhbər prinsipləri əks etdirən və ən səmərəli beynəlxalq təcrübəyə uyğun aydın proqramları olan ölkələr, xüsusən yerli təcrübənin və ya resursların məhdud olduğu sahələrdə, insan hüquqları problemlərinin həll edilməsi üçün texniki və digər yardım axtarmaqda daha əlverişli vəziyyətdədir. Milli fəaliyyət planını artıq hazırlamış ölkələr müvafiq sorğu alıqda planın hazırlanması prosesində olan digər ölkələrə kömək edə bilərlər. Bu kömək seminarlar və ya texniki yardım formasında göstərilə bilər. Bundan əlavə, beynəlxalq şəbəkələr vasitəsilə sərbəst əldə edilə bilən məlumat plan işləyib hazırlamaq fikrində olanları və ya onun üzərində işləyənləri həvəsləndirəcək. Bu cür beynəlxalq fəaliyyət nəticəsində insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi universal prinsiplərə riayət edilməsinin təmin olunmasına yönəldilmiş həqiqətən birgə iş kimi görünəcək.

Beynəlxalq məsələlər 13-cü bölmədə daha ətraflı müzakirə edilir.

3.11 Potensial çətinliklər

İnsan hüquqlarına riayət edilməsi sahəsində vəziyyəti yaxşılaşdırmaq məqsədi ilə milli fəaliyyət planı yanaşmasının tətbiqinin bir çox üstünlükləri var. Lakin bu prosesdə hər hansı əngəllərin, çətinliklərin və ya potensial tənqidin olmamasını

ehtimal etmək düzgün olmazdı. Məlumat Kitabçasında bu məsələlərin bir çoxuna öləri toxunulur, lakin onların diqqətəlayiq spesifik məsələlər kimi nəzərdən keçirilməsi məqsədemüvafiqdir.

Potensial çətinliklərin bəziləri konseptual, bəziləri siyasi, digərləri isə praktiki xarakter daşıyır.

Məsələlərdən biri ondan ibarətdir ki, dövlətlər arasında mədəniyyət, siyasi sistem və iqtisadiyyat baxımından böyük fərqlərin mövcudluğu səbəbindən, bütün ölkələrə münasibətdə tətbiq olunacaq rəhbər prinsiplərin hazırlanması məqsədəuyğun deyildir. Lakin tədricən daha çox qəbul edilir ki, insan hüquqları beynəlxalq əməkdaşlığı tələb edən məsələdir və bu sahədəki fəaliyyət üzrə beynəlxalq rəhbər prinsiplərin işlənilib hazırlanması bir çox digər sahələrdəki təcrübəyə uyğundur. Milli fəaliyyət planına ölkənin riayət etmək öhdəliyini götürdüyü prinsiplərin daha səmərəli implementasiya mexanizmi kimi nəzərdən keçirilə bilər. Bu mənada milli fəaliyyət planının hazırlanması və həyata keçirilməsi dövlətin fərdi potensialının gücləndirilməsi hesab oluna bilər.

Digər konseptual məsələ isə ondan ibarətdir ki, bəzi hökumətlər öz ölkələrində insan hüquqları sahəsində vəziyyətin yaxşı olduğunu, bu səbəbdən milli fəaliyyət planının hazırlanmasına vaxt və səylərin sərf edilməsinə ehtiyacın olmadığını düşünürlər. Onlar bu faktı nəzərə almırlar ki, bütün ölkələr bu və ya digər formada insan hüquqları sahəsində çatışmazlıqlarla üzləşirlər. Hətta insan hüquqları sahəsində vəziyyətin nisbətən qənaətbəxş olduğu ölkələr çox vaxt ayrı-seçkilik, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar sahəsində də çətinliklərlə üzləşirlər.

İnsan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planının mövcud hökumətlərə və ya təsisatlara siyasi hücumlar üçün əsas verə biləcəyi barədə fikir mümkün siyasi çətinliklərdən biridir. Bu fikrə cavab olaraq iki geniş arqumenti gətirmək olar:

- Bir arqument ondan ibarətdir ki, milli fəaliyyət planının məqsədləri hökumətin əsas məqsədlərinin əksəriyyəti ilə üst-üstə düşür. Bunlara ölkə vətəndaşlarının yaşayış standartlarının və həyatın keyfiyyətinin yüksəldilməsi və milli həmrəyliyin təşviq edilməsi daxildir. Bu məqsədlərə həmçinin ölkənin administrasiyasının və təsisatlarının daha səmərəli fəaliyyətini təmin etmək üçün hüquqi sistemin təkmilləşdirilməsi, hökumət ilə vətəndaşlar arasında etimadın möhkəmləndirilməsi və ölkənin beynəlxalq nüfuzunun artırılması aiddir. Beləliklə, zəruri qaydada hazırlanmış plan dövlətin təsisatlarını gücləndirməli və geniş dəstəyə malik olmalıdır.
- Digər arqument budur ki, milli fəaliyyət planı inklüziv şəkildə həyata keçirilməlidir. Planın məzmunu geniş müzakirələrin predmeti ola bilsə də, planın məqsədi onun hazırlanması prosesinə cəmiyyətin bütün sektorlarını və bütün siyasi qüvvələri cəlb etmək olmalıdır ki, plan hamını birləşdirən ümumi təşəbbüs kimi qəbul olunsun. Sözsüz ki, həqiqətdə müəyyən çətinliklər bəzən ortaya çaxacaq. Planın ümumi məqsədlərinin çox böyük dəyəri nəzərə alınmaqla, meydana çıxan problemləri praqmatik şəkildə həll etmək lazımdır.

Aşağıda artıq milli planı qəbul etmiş ölkələrin təcrübədə rastlaşdıqları bəzi problemlər göstərilir:

- planın əsasını təşkil edən tədqiqatın insan hüquqları ilə bağlı ehtiyacların qiymətləndirilməsinə dair mövcud tədqiqatları təkrarlaması;
- xüsusən resursların məhdud olduğu halda, məqsədlərin prioritetliyinin aydın şəkildə müəyyən edilməməsi;
- həddən artıq ambisiyalı və ümumiyyətlə, real olmayan məqsədlər;
- hazırlıq proseslərinin həddən artıq mürəkkəb olması və həddən artıq böyük maliyyə və insan resurslarını tələb etməsi;
- mövcud təşəbbüslərin, xüsusən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının təşəbbüslərinin nəzərə alınmaması;
- planın həyata keçirilməsi və monitorinqi ilə bağlı vəzifələrə dair razılığın olmaması;
- monitorinqin həyata keçirilməsi üçün yaradılmış katibliyin fəaliyyətinin səmərəli olmaması;
- müvafiq subyektlər arasında əlaqələndirmənin və işin bölüşdürülməsinin səmərəli olmaması;
- donorların maliyyə vəsaitlərini cəlb etmək uğursuz cəhdində diqqətin nisbətən bahalı təkliflərə yetirilməsi.

Milli fəaliyyət planının hazırlanması və həyata keçirilməsi prosesi bir çox digər çətinliklərlə üzləşə bilər. Hazırkı Məlumat Kitabçasının sonrakı fəsilərində resursların səfərbər edilməsi, implementasiya üzrə tərəfdaşların müəyyən edilməsi, ictimai məlumatlılığın artırılması, monitorinq və digər məsələlər müzakirə olunur və bu məsələlərlə bağlı təkliflər verilir. Əgər ölkə diqqəti müvafiq praktiki tədbirlərə yönəldirsə, o, planın hazırlanması zamanı bu problemlərlə rastlaşmaya da bilər. Digərlərinin təcrübəsi planın hazırlanması prosesinə başlayan və müəyyən praktiki problemləri necə həll edəcəyini düşünən ölkələr üçün vacib resursdur. Beynəlxalq birliyin milli planlar üzərində işləyən ölkələrə həm ekspert yardımını, həm də resursları təqdim etmək iradəsi vardır. Bu yardım ölkələri istiqamətləndirməklə və onlara resurslar təqdim etməklə yanaşı, onları narahat edə bilən problemlərdən yaxa qurtarmağa və ya onları həll etməyə kömək edir.

4. On bir milli fəaliyyət planı

Məlumat Kitabçası üzərində işin yekunlaşdırıldığı zaman aşağıdakı on beş¹³ üzv ölkə milli fəaliyyət planlarını işləyib hazırlamışdır:¹⁴

- Avstraliya (1993–cü il)
- Malavi (1995–ci il)
- Latviya (1995–ci il)
- Filippin (1996–cı il)
- Braziliya (1997–ci il)
- Ekvador (1998–ci il)
- İndoneziya (1998–ci il)
- Meksika (1998–ci il)
- Cənubi Afrika (1998–ci il)
- Venesuela (1999–cu il)
- Boliviya (1999–cu il)
- Norveç (1999–cu il)
- Konqo Demokratik Respublikası (2000–ci il)
- Tailand (2001–ci il)
- İsveç (2002–ci il)

15 plandan on biri və onların qəbul edilməsinə aparmış proseslər ətraflı olaraq bu fəsilə müzakirə edilir. Bu planlar həcm, format və əhatə dairəsi baxımından biri-birindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənsələr də, onların bir çox ümumi cəhətləri vardır. Aşağıda bu on bir planın xülasəsi verilir, bundan sonra isə onların birgə elementləri barədə bölmə gedir.

4.1 Avstraliya (1993–cü il)

Avstraliyanın “Milli Fəaliyyət Planı” 127 səhifəlik kitab şəklində dərc edilmişdir. O, ilk milli fəaliyyət planı olmuş və onun hazırlanması Vyanada keçirilmiş İnsan Hüquqları üzrə Dünya Konfransında bu konsepsiyanın təşviqində Avstraliyanın aparıcı rolunu əks etdirir. Planın özündə onun işləyib hazırlanması prosesi göstərilmir; o, 1993–cü ilin sonunda hökumət məmurlarından ibarət, Xarici İşlər və Ticarət və Ədliyyə nazirlikləri başda olmaqla nazirliklərarası komitə tərəfindən tərtib olunmuşdur. Komitə QHT-lər ilə müəyyən məsləhətləşmələr aparmışdır. Planın tətbiqinə başlanılması ilə əlaqədar KİV-lərdə heç bir kampaniya aparılmasa da, plan ictimaiyyət üçün açıqlanmışdır.

¹³ İHAKİ-nin diqqətindən kənar qalmış digər planlar da mövcud ola bilər.

¹⁴Bu planların əksəriyyətinin tam mətnləri İHAKİ-nin İnternet saytında (www.ohchr.org/html/menu2/plan_action.htm) əldə edilə bilər.

Avstraliyanın planı İnsan Hüquqları üzrə Komissiyanın 1994–cü ildə keçirilmiş əllinci sessiyasında təqdim edilmək üçün məhdud, yəni bir neçə aylıq vaxt çərçivəsində hazırlanmışdır. Sənəddə planı “Avstraliyanın insan hüquqlarının milli səviyyədə müdafiə edilməsinə və həyata keçirilməsinə bağlılığının aydın ifadəsi” kimi təsvir etmiş ölkənin Baş naziri vəzifəsini icra edən şəxsin giriş sözü vardır. O qeyd etmişdir ki, “sənəd qarşıda duran çağırışları və Avstraliya hökumətinin gələcəkdə görə biləcəyi mümkün tədbirləri müəyyən edir”. Planda onun tətbiqi müddəti dəqiq göstərilməsə də, Avstraliya hökumətinin digər bəyanatlarında planın 1994–1998–ci illəri əhatə edən beşillik dövr üçün nəzərdə tutulduğu bildirilmişdir.

Plan qeyri–avstraliyalı oxuyucular üçün Avstraliyanın hökumət sistemi üzrə faydalı bələdçi olan preambula ilə başlanır. Əhatəli sənəd olan planda iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlara, habelə zəif qrupların hüquqlarına xüsusi diqqət yetirilir. Planda həmçinin Avstraliyanın beynəlxalq normalara bağlılığının gücləndirilməsi, beynəlxalq standartların daxili hüquqda daha səmərəli şəkildə əks etdirilməsi, ölkənin insan hüquqları təsisatlarının gücləndirilməsi, insan hüquqları tədrisinin təşviq edilməsi və Avstraliyanın insan hüquqları sahəsində beynəlxalq əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi məsələləri nəzərdən keçirilir.

Planın quruluşu planın Avstraliyada insan hüquqlarına riayət edilməsi sahəsində müsbət dəyişiklikləri necə təşviq edə biləcəyinə dair təkliflər ətrafında qurulur. Aşağıda bu yanaşmanı vurğulayan bir sıra bölmə başlıqları verilir:

(a) Avstraliyanın ratifikasiya etmək niyyətində olduğu insan hüquqları sahəsində BMT–nin sənədlərini və ya regional sənədləri müəyyən etmək və bu məqsədə nail olunması üçün konkret addımları atmaq

...

(e) Avstraliya üçün iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar sahəsində hədəfləri, məsələləri

...

(ii) sağlamlıq hüququ

...

(vii) mənzil təminatına xüsusi istinad edilməklə münasib həyat standartı hüququ

müəyyən etmək və onlara nail olunması istiqamətində tərəqqi əldə etmək

...

(i) Avstraliya üçün məktəblərdə və iş yerlərində insan hüquqları sahəsində məlumatlandırma və təhsil proqramını müəyyən etmək

Hər bölməyə üç yarım bölmə daxildir:

- *Cari siyasətin xüsusiyyətləri* – bu yarım bölmədə artıq müvafiq sahədə görülmüş tədbirlər barədə məlumat verilir;
- *Qarşıda duran çağırışlar* – bu yarım bölmədə hazırkı vəziyyətdəki nöqsanların qiymətləndirilməsi verilir; və

- *Təklif olunan milli tədbir* – bu yarım bölmədə Avstraliyanın çağırışlara cavab vermək və bununla insan hüquqlarına riayət edilməsi sahəsində vəziyyəti yaxşılaşdırmaq üçün görəcəyi və ya görə biləcəyi tədbirlər müəyyən edilir.

Avstraliyanın fəaliyyət planında monitoring və ya yenidən baxma ilə bağlı heç bir müddəə təsbit olunmamışdır. Lakin Avstraliyanın hökuməti İnsan Hüquqları üzrə Komissiyaya planın məqsədlərinə nail olunması istiqamətində əldə edilmiş tərəqqiyə dair iki məruzəsini təqdim etmişdir. İlk planın həyata keçirilməsi dövründə Avstraliyanın rəsmiləri növbəti planın hazırlanacağını və ilk plana yenidən baxılacağını ehtimal etmişlər. 1998-ci ilin dekabrın 10-da, İnsan Hüquqları Günündə, Avstraliyanın hökuməti yeni planın hazırlanacağını elan etmişdir. Hazırkı Məlumat Kitabçasının tərtib olunduğu dövrdə yeni planın layihəsi üzərində iş davam edirdi.

4.2 Malavi (1995-ci il)

Malavinin “1995 – 1996-cı illər üzrə İnsan hüquqları sahəsində Milli Fəaliyyət Planı” giriş hissəsi qətnamə formasında tərtib olunmuş dörd səhifəlik sənəddir. O, Malavinin “hüququn aliliyi ilə qorunan demokratiya, insan hüquqları və fundamental azadlıqlara əsaslanan dövlət quruculuğuna bağlılığı”nı təsdiq edən və 1994-cü ildə Malavinin tarixində ilk demokratik çoxpartiyalı seçkilərin keçirilməsi faktını əks etdirən preambula ilə başlanır. Preambulada həmçinin beynəlxalq yardımın və əməkdaşlığın vacibliyi vurğulanır və Vyana Bəyannaməsi və Fəaliyyət Proqramının milli fəaliyyət planlarına dair tövsiyələrinə istinad edilir.

Plan İnsan Hüquqları və Demokratiya üzrə Nazirliklərarası Komitə tərəfindən hazırlanaraq qəbul olunmuşdur. Komitəyə Prezident Administrasiyasının və Nazirlər Kabinetinin yüksək rütbəli məmuru rəhbərlik etmiş və onun tərkibinə insan hüquqları məsələləri ilə birbaşa məşğul olan bütün nazirliklərin daimi katibləri, habelə parlamentin, məhkəmə hakimiyyəti və polis orqanlarının nümayəndələri daxil olmuşlar. Sonradan plan Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilməklə milli kütləvi informasiya vasitələrində dərc olunmuşdur.

Malavinin fəaliyyət planının strukturu beş bölmə ətrafında qurulmuşdur:

- A. İnsan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi üçün səmərəli hüquqi bazanın yaradılması;
- B. İmplementasiya mexanizmlərinin gücləndirilməsi;
- C. Açıq məlumat və trening kampaniyaları;
- D. Milli monitoring imkanlarının gücləndirilməsi;
- E. Milli fəaliyyət planının həyata keçirilməsi.

Planın A bölməsində Malavinin tərəfdar çıxdığı insan hüquqları üzrə beynəlxalq müqavilələrin ölkənin konstitusiyasına görə daxili qanunvericiliyinin tərkib hissəsi olduğu qeyd edilir. Planda hökumət bu beynəlxalq müqavilələrin müddəaları haqqında geniş məlumatlılığı təmin etmək və Malavinin tərəfdar çıxmadiğı

sənədlərin ratifikasiya məsələsini nəzərdən keçirmək öhdəliyini üzərinə götürmüşdür. Hökumət həmçinin daxili qanunvericiliyinin və təcrübəsinin beynəlxalq standartlara uyğunluğunu təmin etmək məqsədi ilə qanunvericiliyinə və təcrübəsinə yenidən baxmaq öhdəliyini götürmüşdür.

Planın B bölməsində insan hüquqları sahəsində müvafiq müqavilələrin müddəalarının siyasətin formalaşdırılmasında əks etdirilməsi öhdəliyi təsbit olunmuşdur. Hökumət aidiyyəti nazirliklərdə və qurumlarda digərləri arasında həmin müqavilələrin tələb etdiyi hesabatların hazırlanmasına məsul olacaq insan hüquqları məsələləri üzrə əlaqələndiriciləri təyin etmək öhdəliyini üzərinə götürmüşdür. Bununla belə, müvafiq QHT-lər ilə məsləhətləşmələr aparılacaq. Həmçinin Malavidə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi sahəsində islahatın aparılması və bu sahənin gücləndirilməsi məqsədi ilə addımlar atılacaq.

“Açıq məlumat və trening kampaniyaları”na dair bölmədə hökumət beynəlxalq müqavilələrin mətnlərinin geniş yayılması və ictimaiyyət üçün xüsusi materialların hazırlanması öhdəliyini götürmüşdür. Hökumət həmçinin göstərmişdir ki, o, məktəblər və ali təhsil müəssisələri üçün müvafiq kursların hazırlanması istiqamətində addımlar atacaq. Planda bu prosesə QHT-lərin cəlb edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

“Milli monitoring imkanlarının gücləndirilməsi”nə aid D bölməsində hökumət insan hüquqları sahəsində müqavilələr ilə bağlı səmərəli və müstəqil monitoringi təmin etməyi öhdəsinə götürmüş, habelə ombudsman vəzifəsinin və insan hüquqları komissiyasının təsis edilməsi məqsədilə yardım üçün müraciət edəcəyini bildirmişdir. Bu bölmədə həmçinin Malavinin QHT-lərinin gücləndirilməsinə yönəldilmiş beynəlxalq yardım və əməkdaşlıq təşviq edilir.

İmplementasiya məsələsinə planın E bölməsində toxunulur; bu bölmədə planın hədəflərinə nail olunmasına kömək edəcək İnsan Hüquqları və Demokratiya üzrə Nazirliklərarası Komitənin katibliyinin təsis edilməsi məqsədi ilə beynəlxalq yardım üçün müraciət edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bu proses çərçivəsində həmçinin əngəllər və çətinliklər müəyyən ediləcək, bu da növbəti fəaliyyət planının əsasını təşkil edəcək. Planın həyata keçirilməsi nəticəsində əldə etdiyi tərəqqinin nəzərdən keçirilməsi məqsədi ilə 1996-cı ildə müvafiq nazirliklərin və hökumətin bütün qollarının, habelə QHT-lərin, KİV-lərin və donorların nümayəndələrinin iştirak etdikləri milli seminar təşkil edilmişdir. Məhdud sayda prioritet məqsədlər qoyan nisbətən qısa fəaliyyət planı ilə əlaqədar gözləniləndiyi kimi, iki il ərzində olmasa da, planın bir çox hədəflərinə nail olunmuşdur. Məlumat Kitabçasının yazıldığı vaxt Malavinin hökuməti ikinci fəaliyyət planının qəbul edilməsi məsələsini nəzərdən keçirirdi.

4.3 Latviya (1995-ci il)

“Latviyada İnsan Hüquqlarının Müdafiəsi və Təşviqi üzrə Milli Proqram” 30 səhifəlik sənəddir. Malavinin milli fəaliyyət planı kimi, Latviyanın planı böyük

dərəcədə beynəlxalq texniki yardıma, xüsusən Latviyaya 1994-cü ilin iyul ayında səfər etmiş beynəlxalq missiyanın yardımı ilə hazırlanmışdır. Proqramın özündə onun necə hazırlanması göstərilməmişdir; lakin beynəlxalq missiya bir çox hökumət nümayəndələri, siyasi xadimlər, dövlət qulluqçuları, QHT-lər və digərləri ilə görüşlər keçirmişdir. Planın hökumət tərəfindən qəbul edilməsindən əvvəl QHT-lərin iştirakı ilə iki forum keçirilmişdir.

Proqramda Latviyada insan hüquqları sahəsində vəziyyətin sistemli təhlili verilmir, lakin burada belə planın qəbul edilməsini zəruri edən, məsələn, illər ötdükcə “insan hüquqları” ifadəsinin öz mənasını itirməsinə dair fikir kimi amillər göstərilir.

Proqramın digər xüsusiyyəti onun ictimaiyyəti məlumatlandıracaq, insan hüquqları məsələləri üzrə məruzələr hazırlayacaq və fərdi şikayətlərə baxacaq insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə müstəqil təsisatın yaradılmasına verdiyi əhəmiyyətdir. Sənədin yekun bölməsində bu təsisat –Latviyanın İnsan Hüquqları Şurası – proqramın mərkəzi elementi kimi təsvir edilir, onun yaradılmasının zəruriliyini şərtləndirən amillər, vəzifələrinin dairəsi və səlahiyyətləri göstərilir. Yekun müddəalarında həmçinin Şuranın əsas prioritetlərindən biri olan insan hüquqlarının tədrisi üzrə milli proqramın ümumi təsviri verilir.

Proqram beş müstəqil bölmədən ibarətdir:

1. Təhsil, təlim və məlumat

Proqramın bu bölməsində insan hüquqları ilə bağlı elementlərin, o cümlədən Latviyanın insan hüquqları sahəsində beynəlxalq öhdəlikləri barədə məlumatın təhsil proqramlarına, müəllimlər və hüquqi sistemin işçiləri üçün treninqlərə, ictimaiyyət üçün informasiyalara daxil edilməsi zərurəti göstərilir.

2. Zəif qrupların hüquqlarının müdafiəsinə aid məsələlər

Bu bölmədə uşaqların, dini qurumların, qeyri-vətəndaşların, qaçqınların, habelə fiziki, əqli və ya psixi qüsurları olan insanların tələbatları və onlara aid tədbirlər təsvir edilir. Proqramda qeyri-vətəndaşlarla bağlı məsələnin ziddiyyətli olduğu, mümkün qədər qısa müddətdə müvafiq qanunvericiliyin qəbul edilməsinin və qeyri-vətəndaşların statusu və hüquqları haqqında geniş məlumat kampaniyasının keçirilməsinin vacibliyi qeyd olunur.

3. Mövcud milli strukturlar

Bu bölmədə dövlətin aidiyyəti təsisatları ilə bağlı icmal verilir və tədbirlərin görülməli olduğu sahələrə diqqət yetirilir. Məsələn, proqramda parlament üzvlərinin Latviyanın insan hüquqları sahəsində öhdəliklərinə dair məsləhətlər ala bilmələrinin, ictimaiyyətin problemlərin həll edilməsi mexanizmləri barədə xəbərdar olmasının və QHT-lərin səmərəli fəaliyyət göstərə biləcəyi şəraitin təmin edilməsinin vacibliyi qeyd olunur.

4. *Kütləvi informasiya vasitələri*

Bu bölmədə azad və müstəqil kütləvi informasiya vasitələrinin vacibliyi və hazırlığa tələbat barədə yığcam şəkildə danışılır.

5. *Beynəlxalq aspekt (Latviyanın beynəlxalq sazişlərdən irəli gələn öhdəlikləri)*

Bu bölmədə Latviyanın BMT, ATƏT və Avropa Şurasının sənədlərindən irəli gələn beynəlxalq öhdəliklərin üzərinə götürdüyü qeyd olunur.

Proqramda monitoring və ya implementasiya mexanizmlərinə istinad edilməsə də, Latviya öz məqsədlərinin əksəriyyətinə nail olduğunu hesab edir. İctimaiyyət insan hüquqları barədə daha geniş məlumata malikdir, ölkədə fəal QHT-lər birliyi mövcuddur. Latviyada müstəqil milli təsisat yaradılmış, müvafiq sektorlarda insan hüquqlarının tədrisi proqramları həyata keçirilir, zəruri daxili qanunvericilik qəbul olunmuş və beynəlxalq müqavilələr ratifikasiya edilmişdir.

Proqramda onun həyata keçirilməsi müddəti müəyyən olunmamışdır, lakin hamı razılaşıır ki, hazırkı sənədə yeni məqsədlər və strategiyaların daxil edilməsi üçün yenidən baxılmalıdır və ya proqram təkmilləşdirilməlidir.

4.4 *Filipinlər (1996-cı il)*

“Filipinlərin 1996–2000-ci illər üçün İnsan Hüquqları üzrə Planı” ümumilikdə 20 səhifəlik olan bir neçə sənəddən ibarətdir. Planın xüsusiyyətlərindən biri onun həyata keçirilməsinin əlaqələndirilməsində Filipinlərin İnsan Hüquqları üzrə Komissiyasının (FİHK) mərkəzi roludur. Planın digər xüsusiyyəti onun qəbul edilməsindən əvvəl hökumət ilə QHT-lər arasında keçirilmiş intensiv məsləhətləşmələrdir.

Vyana Dünya Konfransının tövsiyəsinə cavab olaraq FİHK 1994-cü ildə öz təşəbbüsü ilə milli planın hazırlanması təklifini irəli sürmüşdür. Prezidentin 1995-ci ilin əvvəlində imzaladığı Memorandum ilə planın hazırlanması üçün hökumətin və QHT-lərin təmsilçilərindən ibarət işçi qrupu yaradılmışdır.

İşçi qrupu insan hüquqlarının universallığını, diqqəti zəif qruplarda cəmləşdirmək zərurətini və geniş ictimai dəstəyin vacibliyini vurğulayan rəhbər prinsipləri işləyib hazırlamışdır. İşçi qrupu plan üzərində işləyərkən öz diqqətini hökumət tərəfindən rəsmi olaraq xüsusi qayğıya ehtiyacı olan zəif qruplar qismində tanınmış 13 qrupda (sonradan onların sayı 16-ya çatmışdır) cəmləşdirmişdir. Müxtəlif təkliflərin və regional fəaliyyət planlarının hazırlanmasını nəzərdə tutan strukturlaşdırılmış məsləhətləşmə və yenidən baxma prosesinə başlanılmışdır. Bu proses ictimaiyyətlə görüşlərin və məsləhətləşmələrin daxil olduğu milli prosesə töhfə vermiş ölkənin bir çox regionlarında görüşləri və məsləhətləşmələri də əhatə etmişdir. Filipinlər planının digər xüsusiyyəti büdcə məsələlərinə lap əvvəldən diqqətin yetirilməsidir. Planda təklif olunan tədbirlərlə bağlı maliyyə tələblərinin

nəzərdən keçirilməsi və maliyyələşmə mənbələrinin müəyyən edilməsi məqsədi ilə işçi qrupu tərəfindən xüsusi komitə yaradılmışdır.

Bütün bu fəaliyyət nəticəsində Prezident Memorandumu əsasında yaradılmış geniş işçi qrupu planın layihəsini hazırlamışdır. Planın layihəsi 1995–ci ilin sentyabr ayında Prezidentə təqdim olunmuş və müəyyən düzəlişlərdən sonra 1996–cı ilin iyun ayında qəbul olunmuşdur. Planın özündə onun 1996–2000–ci illəri əhatə edən beşillik müddəti müəyyən edilmişdir. Sonradan bu müddət 2002–ci ilədək uzadılmışdır.

Planda müəyyən olunmuş zəif qruplara qadınlar, uşaqlar, gənclər, yerli mədəni icmalar, müsəlmanlar, ahıllar, əlillər, əqli qüsuru olan insanlar, məhkumlar və həbs edilmiş şəxslər, əmək miqrantları, dövlət sektorunda və özəl sektorda işləyən şəxslər, qeyri–rəsmi işçilər, şəhərlərdə aztəminatlı işçilər və kənd yerlərindəki işçilər aiddir. Hər sektorla bağlı vahid formada təqdimatlar qəbul olunmuşdur. Planda hər sektordakı vəziyyətin sistemli təhlili verilməmiş, lakin meydana çıxmış əsas problemlər ümumiləşdirilmişdir. Planda hər qrupun hüquqları, habelə hökumətin və QHT–lərin cari proqramları qısa şəkildə müzakirə edilmişdir. Daha sonra planda hər qrupa məxsus insanların hüquqlarına təsir göstərən məsələlərin həll edilməsi üçün qanunvericilik tədbirləri, inzibati və digər tədbirlər təklif olunmuşdur.

Plandakı yanaşmaya bir nümunə kimi qadınlarla bağlı məsələni göstərmək olar. Bununla əlaqədar planda müəyyən olunmuş problemlərə aşağıdakılar daxildir:

- ayrı–seçkili qanunvericilik;
- qadınlara qarşı zorakılıq; və
- qadınların hüquqlarının, məsələn, sağlamlıq hüququnun və ya reproduktiv hüquqların tanınmaması, qadınlara münasibətdə stereotiplərin yaradılması və ayrı–seçkilik, təhsil və işə düzəltmə sahəsində məhdud imkanlar

Təklif olunmuş qanunvericilik tədbirlərinə aşağıdakılar daxildir:

- ayrı–seçkili qanunların ləğv edilməsi;
- qadınlara qarşı zorakılığın qurbanlarının tələbatlarına cavab verməyən qanunvericiliyin dəyişdirilməsi, “insan alveri”, “zorlama” və “məişət zorakılığı” anlayışlarının yenidən müəyyən edilməsi;
- ayrı–seçkiliyin ləğvinə yönəlmiş qanunvericiliyin qəbul edilməsi.

İnzibati tədbirlərə aşağıdakılar daxildir:

- qadınların siyasətdə və idarəçilikdə iştirakını həvəsləndirən tədbirlərin təşviqi;
- qadınlara qarşı zorakılığın qurbanlarına yardım göstərmək məqsədi ilə dəstək qrupları və layihələrinin təşkil edilməsi;
- seksual təqibə qarşı tədbirlər;
- əmək miqrantlarının müdafiəsinə yönəlmiş tədbirlər;

- gender aspektinin təhsilin bütün səviyyələrinə və səhiyyə sisteminə daxil edilməsi.

Eyni zamanda, planda göstərilən problemlərin aradan qaldırılması üçün digər sahələrdə də tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulur.

Planın implementasiyası mexanizmləri FİHK ilə əməkdaşlıqda işləyən və müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsinə nəzarət edən nazirliklərarası “Sahə İşçi Qrupu”nun yaradılmasını nəzərdə tutur. Filipinlər planının digər vacib xüsusiyyətlərindən biri FİHK-in nəzarəti altında həyata keçirilən monitoring və yenidən baxma prosesinə verilən əhəmiyyətdən ibarətdir. Plana yenidən baxma ilə bağlı davamlı proses nail olunmuş tərəqqinin və əngəllərin düzgün qiymətləndirilməsini əhatə etmiş və son nəticədə planın səmərəliliyinə öz töhfəsini vermişdir.

Planda insan hüquqlarının tədrisinə ayrıca diqqət yetirilməmişdir. Lakin Filipinlərdə bu sahədə FİHK-yə UNESCO-nun insan hüquqlarının tədrisi üzrə mükafatını qazandırmış əhatəli proqram artıq mövcuddur. Bundan əlavə, Filipinlərin Prezidenti 1997–2007-ci illəri İnsan Hüquqlarının Tədrisi Onilliyi elan etmişdir. Bununla bağlı FİHK təhsil və qurumlararası əməkdaşlıq üzrə geniş proqram hazırlamışdır.

4.5 Braziliya (1997-ci il)

Braziliyanın “İnsan Hüquqları üzrə Milli Fəaliyyət Planı” 17 səhifəlik sənəddir. Plan Prezidentin təşəbbüsü ilə hazırlanmışdır. Onun hazırlanması Braziliyanın Vyana Konfransındakı görkəmli rolunu əks etdirmişdir. Sənəd vətəndaş cəmiyyətinin bir sıra təşkilatları ilə birlikdə ədliyyə Nazirliyi tərəfindən iki il ərzində işlənib hazırlanmışdır. Hazırlıq mərhələsində seminarlar və müzakirələr keçirilmişdir.

Plan dövlətin həyatında insan hüquqlarının fundamental əhəmiyyətini təsdiq edən və bu sənədin hazırlanması prosesini təsvir edən *Preambula* və *Giriş sözü* ilə başlanır. Planda diqqətin mülki hüquqlarda cəmləşdirilməsinə baxmayaraq, insan hüquqlarına hərtərəfli yanaşma əks olunmuşdur. Bu, planda realist məqsədləri müəyyən etmək niyyətini bildirir. Sənəddə insan hüquqları sahəsində cari problemlərin sistemli təhlili verilməsə də, onlara təklif olunan müxtəlif tədbirlərin əsaslandırılması qismində ötəri istinad edilir.

Planın əsas hissəsi *Hökumətin fəaliyyəti üçün təkliflər*-dən ibarətdir. Təkliflər, onların strukturu əsas məsələlər və zəif qruplar ətrafında qurulmaqla, qısa müddətdə və orta müddətdə həyata keçirilən təkliflərə bölünmüşdür. Ayrı-ayrı təkliflərin ümumi say 130-dan çoxdur. Onların bir çoxu gənclərin, qadınların, zənci əhalinin, yerli xalqların, xaricilərin, xarici ölkələrdəki Braziliya diasporalarının, ahılların və əlillərin tələbatları ilə bağlıdır. Digər təkliflər şəxsi toxunulmazlıq, cəzasızlıq, qanunsuz həbs və icbari əmək kimi vətəndaş hüquqları məsələləri ilə bağlıdır. Planda həmçinin insan hüquqlarının tədrisinə və beynəlxalq fəaliyyətə dair bölmələr vardır.

Aşağıda göstərilən bəzi qısamüddətli təkliflər planda əks etdirilmiş yanaşma barədə müəyyən təsəvvür yaradır:

- İİV/QİÇS ilə yaşayan insanların müalicəsinin keyfiyyətini artırmaq;
- uşaq əməyinin istismarını qadağan edən cinayət qanunvericiliyi ilə bağlı təkliflər vermək;
- zorakılığın qurbanları olan qadınlar üçün sığınacaqların yaradılmasını stimullaşdırmaq;
- Beynəlxalq Əmək Təşkilatının 169 nömrəli Konvensiyasını (yerli xalqlar və qəbilə həyat təzi keçirən xalqlar haqqında) ratifikasiya etmək;
- polis əməkdaşları tərəfindən işdən kənar vaxt odlu silahdan istifadə edilməsi və silah və sursatlara buraxılma üzərində ciddi nəzarətlə bağlı qanun layihəsini təklif etmək.

Planda hər hansı monitoring və ya yenidən baxma mexanizmi nəzərdə tutulmamışdır.

4.6 Ekvador (1998–ci il)

Ekvadorun “Milli İnsan Hüquqları Proqramı” kitab formasında dərc edilmişdir. Proqram 50 səhifədən ibarət olmaqla beş dildə, o cümlədən Ekvadorun yerli xalqlarından birinin dili olan Quiçua dilində nəşr edilmişdir. Proqram Xarici İşlər Nazirliyinin təşəbbüsü ilə bir ildən çox müddət ərzində Ekvador cəmiyyətinin və idarəçilik sisteminin müxtəlif sektorları, o cümlədən hökumət, vətəndaş cəmiyyəti, kilsə və ordu ilə aparılmış intensiv danışıqlar və məsləhətləşmələr nəticəsində hazırlanmışdır. Bu prosesin mərkəzində bütün tərəflərin iştirak etdiyi üç günlük konfrans olmuşdur. Proqram həmçinin beynəlxalq dəstəkdən faydalanmışdır. Proqram onun tərkib hissəsi olan fərmanla qanunvericiliyə daxil edilmişdir.

Proqramda insan hüquqları sahəsində cari problemlərin qiymətləndirilməsi verilməmiş, nə də onun tətbiq hər hansı konkret müddət ilə məhdudlaşdırılmamışdır.

Proqram xalqların gündəlik həyatında insan hüquqlarının vacibliyini təsdiq edən və standartlar müəyyən edən beynəlxalq sənədlərdə təsbit edilmiş hüquqları tanıyan *Giriş sözü və Məqsəd haqqında bəyanat* ilə başlanır.

Proqramın məzmunu dörd “strateji mehvər” – *Qanunvericiliyin inkişafı, Mülki və siyasi hüquqlar, İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar və Kollektiv hüquqlar* ətrafında qurulmuşdur. Daha sonra kollektiv hüquqlar, zəif qruplara xüsusi diqqət yetirilməklə, aşağıdakı sahələrə bölünür:

- ətraf mühit
- kommunikasiyalar
- yerli millətlər

- zəncilər
- uşaqlar
- gənclər
- qadınlar
- ahıllar
- cinsi azlıqlar
- məbuslar
- əlillər

Qanunvericiliyin inkişafı sahəsində proqram Ekvador üzərinə insan hüquqlarına riayət edilməsinin yaxşılaşdırılması üçün həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq miqyasda tədbirlər görmək öhdəliyi qoyur. Məsələn, proqramda beynəlxalq sazişlərdə təsbit olunmuş bütün insan hüquqlarının əks etdirilməsi məqsədi ilə konstitusiyaya və milli qanunvericiliyə dəyişikliklərin edilməsi, habelə bu prinsiplərin tətbiqini təmin etmək üçün hüquqi mexanizmlərin və təminatların qəbul edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Digər üç strateji mehvərin hər biri ilə bağlı proqramda *Ümumi məqsədlər və Strateji Rəhbər Prinsiplər* təsbit olunmuş, sonuncularda isə görülməli tədbirlərlə bağlı geniş təkliflər verilir. Məsələn, “Mülki və siyasi hüquqlar”a dair bölmədə diqqət hüquqi sistem çərçivəsində ədalət və qanunçuluğa yönəldilir. Proqramda dörd məqsəddən biri qismində aşağıdakı göstərilir:

Məhkəməyədək saxlanma, istintaq və penitensiar sistemlərində istintaq və cəzalandırma mexanizmləri kimi işgənənin, habelə fiziki və mənəvi formada pis rəftarın ləğv edilməsi.

Bu başlıq altında olan beş strateji rəhbər prinsipdən biri aşağıdakıdır:

Planlar, proqramlar və hüquqi sistemdə dəyişikliklər vasitəsilə hazırkı müvəqqəti saxlanma, istintaq və penitensiar sistemlərini islah etmək.

“İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar”a dair bölmədə proqram Ekvador dövləti üzərinə sosial siyasətdə bərabərlik və ayrı-seçkiliyin olmamasını, habelə adekvat səhiyyə, təhsil və sosial təminat sistemlərini təmin etmək öhdəliyi qoyur. Bu bölmədə həmçinin İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın həyata keçirilməsinin monitorinqi üzrə komitənin yaradılması nəzərdə tutulur.

Proqramın yarısından çox hissəsi “Kollektiv hüquqlar”a, xüsusən də zəif qruplara aid hüquqlara həsr olunmuşdur. Bu bölmədəki Strateji rəhbər prinsiplərdə müəyyən olunmuş qrupların hər biri ilə bağlı 12–yə qədər təklif əks olunmuşdur. Təkliflər qrupların üzvlərinin hüquqlarının həm qanunvericilikdə, həm də təcrübədə tanınmasının təşviqinə və bu şəxslərin ləyaqətinin qorunması və həyat səviyyəsinin artırılmasına yönəldilmişdir.

Proqramda təsisatlar, beynəlxalq siyasət, vətəndaşların iştirakı, planın maliyyələşdirilməsi və idarə edilməsi ilə bağlı əlavə bölmələr var. Həmin bölmələrdə Ekvador dövlətinin proqramın səmərəli implementasiyasını necə təmin edəcəyi təsvir olunur. Planın həyata keçirilməsinin əsas elementi hökumətin vətəndaş cəmiyyəti ilə məsləhətləşməklə hazırladığı Operativ Plandır. Həmin planda təklif olunan tədbirlərin perspektivləri və təfəsilatları qeyd olunacaq, habelə tədbirlərin həyata keçirilməsinə məsul olan subyektlər, tədbirlərin cədvəli, resurslara dair tələblər və sair müəyyən ediləcək. Operativ Planın əhəmiyyətli xüsusiyyəti maliyyə resurslarına olan tələbatın tanınmasıdır. Bu Planda həmçinin tərəqqinin monitorinqin həyata keçirilməsi, zəruri hallarda rəhbər prinsiplərin dəyişdirilməsi və proqrama riayət edilməsinin təmin edilməsi üçün Nəzarət və Qiymətləndirmə üzrə Daimi Komitənin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur.

4.7 İndoneziya (1998–ci il)

“İndoneziyanın 1998–2003–cü illər üçün İnsan Hüquqları üzrə Milli Fəaliyyət Planı” 21 səhifəlik kitabça formasında tərtib edilmişdir. Plan İndoneziyanın İnsan Hüquqları üzrə Milli Komissiyası ilə əməkdaşlıqda İnsan Hüquqları üzrə Daimi Nazirliklərarası Komitə tərəfindən hazırlanmışdır. 1994–cü ilin sonunda keçirilmiş, hökumət rəsmiləri, ordunun zabitləri, alimlər, parlament üzvləri, Milli Komissiyanın üzvləri və vətəndaş cəmiyyəti təmsilçilərinin, cəmi 300–ə yaxın insanın iştirak etdiyi İnsan Hüquqları üzrə İkinci Milli Seminar plana böyük töhfə vermişdir. Planın üzərində iş 1996–cı ildə müvəffəqiyyətlə başa çatmış, lakin o, yalnız 1998–ci ildə siyasi islahatın başlanmasından sonra açıqlanmışdır. Planın İndoneziyadakı dəyişən vəziyyətə uyğunlaşdırılmasının mümkünliyünü göstərən müəyyən işarələr olmuşdur. Məsələn, ölkə Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın ratifikasiyası ilə bağlı öhdəliyi 2003–cü ildə yerinə yetirməyi planlaşdırırdı; sonradan bu tarix 2000–ci ilə keçirilmişdir.

İndoneziyanın Prezidenti 1998–ci ilin iyunun 25–də, Vyana Bəyannaməsi və Fəaliyyət Proqramının qəbul edilməsinin beşinci ildönümü günündə, planın tətbiqinə start vermişdir. İndoneziyanın Prezidenti öz çıxışında demişdir ki, “əsas uğur insan hüquqları mədəniyyətinin yetişdirilib gücləndirilməsindədir”. O həmçinin qeyd etmişdir ki, “planın əsl mənası onun implementasiyasındadır”.

1998–2003–ci illəri əhatə edən plan çox dəqiq sənəddir. O, insan hüquqları məsələsini İndoneziyadakı vəziyyətlə əlaqədə təsvir edən preambula ilə başlanır. Preambulada insan hüquqlarının universallığı və bölünməzliyi, habelə fərdi hüquqlarla kollektiv hüquqlar və hüquqlar ilə vəzifələr arasında tarazlaşma təsdiq edilir. Plana əsas dörd sahədən hər birində ümumi yanaşmanı təsvir edən bölmə və cədvəl formasında tərtib olunmuş Fəaliyyət Proqramı daxildir. Proqramda fəaliyyətlərin bir çoxuna məsul olacaq qurumlar, habelə beynəlxalq yardımın arzu olunduğu sahələr barədə məlumat verilir.

Planın tətbiqinin əsas dörd sahəsi aşağıdakılardır:

1. İnsan hüquqları sahəsində beynəlxalq sənədlərin ratifikasiyasına hazırlıq

Planın tətbiqinə başlandığı zaman İndoneziya insan hüquqları sahəsində əsas altı beynəlxalq sənəddən ikisini ratifikasiya etmişdir. Planda göstərilir ki, “insan hüquqları sahəsində beynəlxalq sənədlərin ratifikasiyası insan hüquqları sahəsində milli hüquqi vasitələri gücləndirəcək və onların inkişafını sürətləndirəcək”. Cədvəl bölməsində insan hüquqları sahəsində qalan dörd əsas beynəlxalq sənədin, habelə bir sıra digər sənədlərin və Beynəlxalq Əmək Təşkilatının konvensiyalarının ratifikasiyası üzrə beş illik proqram verilir. Bu bölməyə qüvvədə olan qanunvericiliyə yenidən baxılması və zəruri hallarda yeni qanunvericiliyin hazırlanması, habelə hüquq–mühafizə orqanlarının əməkdaşları üçün təlimatların hazırlanmasına dair müddəalar daxildir. Bu bölmədə həmçinin hesabatların təqdim edilməsi ilə bağlı öhdəliyin səmərəli şəkildə yerinə yetirilməsi üçün müvafiq imkanları inkişaf etdirməyə tələbat qeyd olunur.

2. İnsan hüquqlarına dair məlumatların yayılması və bu sahədə tədris

Planda insan hüquqlarının tədrisinə geniş və ardıcıl yanaşmaya ehtiyacın olduğu qeyd edilir. Planda aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Maarifləndirmə Onilliyi çərçivəsində iş;
- universitetlərdə və digər ali təhsil müəssisələrində insan hüquqları üzrə kursların, o cümlədən hüquq–mühafizə orqanlarının əməkdaşları üçün treninqlərin təşkili;
- məktəblər üçün tədris proqramlarının hazırlanması, o cümlədən müəllimlər üçün treninqlərin təşkili;
- ictimaiyyət və ailə üçün qeyri–rəsmi maarifləndirmə;
- kütləvi informasiya vasitələrinin köməyi ilə maarifləndirmə.

3. İnsan hüquqları sahəsində prioritet məsələlərin həlli

Bu bölmədə hüquq–mühafizə orqanlarının əməkdaşları arasında işgəncələrin və qanunsuz olaraq azadlıqdan məhrum etmənin qarşısının alınması sahəsində beynəlxalq standartlara dair məlumatın yayılmasının, hüquq–mühafizə orqanlarının əməkdaşları üçün insan hüquqları üzrə tədrisin, humanitar hüquqa dair məlumatın, hakimlər və prokurorlar üçün xüsusi proqramların, zəif qrupların müdafiəsinin və polis üçün izdiham üzərində nəzarət üzrə treninqlərin vacibliyi vurğulanır.

4. İndoneziyanın ratifikasiya etdiyi insan hüquqları sahəsində beynəlxalq sənədlərin implementasiyası

Bu bölmədə diqqət planın tətbiqinə başlandığı vaxtadək İndoneziya tərəfindən artıq ratifikasiya edilmiş insan hüquqları sahəsində iki əsas sənədə, yəni Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyaya və Qadınlara qarşı ayrı–seçkiliyin bütün

formalarının ləğv edilməsi haqqında Konvensiyaya yetirilir. Planda milli təsisatlar, beynəlxalq əməkdaşlıq, sosial səfərbərlik, hüquqi islahat, hüquq–mühafizə fəaliyyəti, trening və monitoring vasitəsilə müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

Eyni zamanda, planda göstərilən proqram tədbirlərinin həyata keçirilməsinə məsul qurum qismində İnsan Hüquqları üzrə Milli Komitənin yaradılması nəzərdə tutulur. Bu qurumun tərkibinə həm hökumət rəsmilər, həm də ictimaiyyətin nümayəndələri daxil olacaqlar. Planda həmçinin müntəzəm qiymətləndirmə nəzərdə tutulur və qeyd olunur ki, insan hüquqlarının hazırkı plan ilə əhatə olunmayan aspektləri planın ilkin tətbiqi nəticələri dəyərləndirildikdən sonra təkmilləşdirilərkən öz həllini tapacaq.

4.8 Meksika (1998–ci il)

Meksikanın “İnsan hüquqlarının təşviqi və möhkəmləndirilməsi üzrə Milli Proqram”ı 23 səhifəlik sənəddir. Xarici İşlər və Daxili İşlər nazirliklərinin təşəbbüsü olan proqramın əlaqələndiricisi Meksikanın İnsan Hüquqları üzrə Milli Komissiyası olmuşdur. Proqram vətəndaş cəmiyyətini onda nəzərdə tutulmuş fəaliyyətləri dəstəkləməyə və onlara qoşulmağa dəvət edir. Proqramın həyata keçirilməsi ilə bağlı hər hansı vaxt çərçivəsi müəyyən olunmamışdır.

Proqramda Meksika dövlətinin federal quruluşuna istinad edilir. Proqram icra hakimiyyətinin təşəbbüsü ilə hazırlanmış və bu prosesi Xarici İşlər Nazirliyi əlaqələndirmişdir. Proqramda hakimiyyətin digər qollarından – qanunvericilik hakimiyyətindən, məhkəmə hakimiyyətindən və ştatların hökumətlərindən onların səlahiyyətlərinə aid sahələrdə əlavə tədbirlərin görülməsi xahiş olunur.

Proqram Meksikanın tarixində insan hüquqlarının yerini göstərən, habelə iştiraklı və demokratik siyasi mədəniyyətin inkişafını qeyd edən giriş hissəsi ilə başlanır. Bu hissədə İnsan Hüquqları üzrə Milli Komissiyanın yaradılmasına və insan hüquqlarının 1995–2000–ci illər üçün Milli İnkişaf Planındakı yerinə istinad edilir.

Proqramda insan hüquqları mədəniyyətinin möhkəmləndirilməsi, institusional mexanizmlərin birləşdirilməsi, cəzasızlığın aradan qaldırılması, insan hüquqları sahəsində monitoring mexanizmlərinin inkişaf etdirilməsi, ictimai maarifləndirmə fəaliyyətinin gücləndirilməsi, beynəlxalq öhdəliklərin yerinə yetirilməsində yardım və vətəndaş cəmiyyəti ilə əməkdaşlığın təşviqi də daxil olmaqla, bir sıra geniş məqsədlər müəyyən olunur. Sonradan proqramda bu məqsədlərə nail olmaq üçün hökumət qurumları tərəfindən görülməli daha konkret tədbirlər təsvir edilir.

Proqramda “Möhkəmləndirmə” adlı ümumi başlıq altında dövlət qulluqçuları üçün seminar və tədris kursları, habelə insan hüquqlarının tədrisi proqramlarının inkişaf etdirilməsi barədə müddəalar verilir. “Təşviq” başlığı altında ictimai maarifləndirmə kampaniyaları, habelə insan hüquqlarını təşviqi və yayılması mexanizmlərinin yaradılması ilə bağlı müddəalar verilir. “Müdafiə” başlığı altında

insan hüquqlarının pozulması hallarında hüquq-mühafizə mexanizmlərinin gücləndirilməsi, beynəlxalq öhdəliklərin yerinə yetirilməsində yardım, habelə zəif qruplara mənsub insanların hüquqlarının müdafiəsi məqsədi ilə qiymətləndirmə mexanizmlərinin gücləndirilməsinə dair müddəalar verilir.

Proqramda zorakılığa, işgəncələrə və cəzasızlığa qarşı milli kampaniya və insan hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı audiovizual materialların hazırlanması və yayılması daxil olmaqla, qısa müddət ərzində həyata keçirilməli olan bir sıra fəaliyyətlər sadalanır.

Daha sonra proqramda müəyyən əsas qurumlar tərəfindən həyata keçirilməli olan konkret tədbirlər sadalanır. Aşağıda həmin tədbirlərin kiçik bir hissəsi göstərilir:

- qanunsuz prosedurların və əvvəllər cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmuş şəxslərə qarşı təqibin aradan qaldırılması; uşaq pornoqrafiyasının istehsalını və satışını kriminallaşdıran qanunvericiliyin hazırlanması (Daxili İşlər Nazirliyi);
- beynəlxalq sənədlərlə bağlı verilmiş qeyd-şərtlərə yenidən baxılması (Xarici İşlər Nazirliyi);
- müəllimlərin hazırlanması zamanı uşaqların hüquqları barədə məlumatlılığın artırılması (İctimai Təhsil Nazirliyi),
- səhiyyə hüququ ilə bağlı seminarın keçirilməsi (Səhiyyə Nazirliyi).

Meksikanın proqramında monitoring və qiymətləndirmə məsələləri öz həllini tapıb; bu məqsədlə Texniki Nəzarət Komitəsinin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur.

4.9 Cənubi Afrika (1998-ci il)

Cənubi Afrikanın “İnsan Hüquqlarının Təşviqi və Müdafiəsi üzrə Milli Fəaliyyət Planı” 151 səhifəlik cib kitabçası formatlı sənəddir. Plan Prezident Mandellanın, ədliyyə nazirinin və onun müavininin, habelə Cənubi Afrikanın İnsan Hüquqları Komissiyası sədrinin giriş sözü ilə açılır. Plan üç il üçün nəzərdə tutulmuşdur. Planda onun beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində hazırlanması bildirilir.

Plan çox əhatəli sənəddir. O, Cənubi Afrikada insan hüquqlarının tarixi və cari vəziyyəti barədə qısa məlumat verir və milli fəaliyyət planının bu ölkədə insan hüquqlarını necə irəlilədə biləcəyini göstərir. Bu sənədin diqqətəlayiq xüsusiyyətlərindən biri onun hazırlanmasının dəqiq təsviridir. Cənubi Afrikanın İnsan Hüquqları Komissiyasının 1997-ci ilin may ayında keçirdiyi Milli İnsan Hüquqları Konfransı ilə başlanmış bu proses şüurlu olaraq iştirakçılıq və əməkdaşlıq ruhunda təşkil edilmişdir. Bundan sonra seminarlar keçirilmiş, məsləhətləşmələr aparılmış və Planın Hazırlanması üzrə Milli Komitə yaradılmışdır. Prezident Mandella 1997-ci ilin dekabrın 10-da – İnsan Hüquqları Günündə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan hüquqları üzrə Ali Komissarı Meri Robinsonun iştirakı ilə milli planın hazırlanması prosesinə start vermişdir. Bu iş 1998-ci il ərzində davam etmiş və onun çərçivəsində Nazirlər Kabineti planın strukturunu təsdiq etmiş, habelə ölkənin bütün vilayətlərində məşvərətçi seminarlar

keçirilmişdir. Bu seminarların əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar vilayətlər səviyyəsində yerli məmurlar üçün insan hüquqları üzrə ilkin treninqlər keçirmək imkanı vermişdir. 1998–ci ilin noyabr ayında Nazirlər Kabineti planın layihəsini müzakirə edib təsdiq etmişdir. Bundan sonra o, Parlamentə təqdim olunub və Parlament tərəfindən qəbul edilmişdir. Planın həyata keçirilməsinə 1998–ci ilin dekabrın 10–da qeyd olunmuş Beynəlxalq İnsan Hüquqları Günündə başlanılmışdır.

Cənubi Afrikanın planının digər xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o, istifadə üçün asan formada tərtib olunmuşdur. Plana onun strukturunu izah edən bölmə daxildir. Planda həmçinin insan hüquqları ilə bağlı məsələlərə məsul olan müxtəlif dövlət qurumları göstərilir, nəticədə plan daha böyük dərəcədə fəaliyyətə yönəldilmiş sənədə çevrilir. Bundan əlavə, çox rahat cib kitabçası formatında nəşr edilmişdir. Milli planla bağlı proses fəaliyyətin KİV–lərdə işıqlandırılmasının, seminarların keçirilməsinin, habelə çap materiallarının yayılmasının daxil olduğu milli maarifləndirmə planını əhatə etmişdir.

Plan məzmunu və yanaşması baxımından hərtərəfli sənəddir. Burada aşağıdakı üç böyük bölmədə konkret hüquqlar və məsələlər nəzərdən keçirilir:

Mülki və siyasi hüquqlar

- bərabərlik
- yaşamaq hüququ
- şəxsi azadlıq və toxunulmazlıq
- şəxsi həyatın toxunulmazlığı
- əmək hüquqları
- siyasi hüquqlar
- ədalət mühakiməsinə buraxılma
- ədalətli inzibati tədbirlər
- vətəndaşlar
- xaricilər
- qaçqınlar
- ifadə azadlığı
- həbs edilmiş, tutulmuş və təqsirləndirilən şəxslərin hüquqları

İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar

- məşğulluq
- mənzil və sığınacaq
- səhiyyə
- qida
- su
- torpaq
- sosial təminat
- təhsil

- mədəniyyət, din və dil azadlığı
- uşaqların və gənclərin hüquqları

İnkişaf, öz müqəddəratını təyin etmək, sülh və ətraf mühitin qorunması hüquqları

- inkişaf
- ətraf mühitin qorunması

Planın daha bir diqqətəlayiq xüsusiyyəti budur ki, onda nəzərdən keçirilən hər bir sahəyə aid hüquqların konkret təsviri verilir. Yuxarıda göstərilən yarım bəndlərdən hər biri ilə bağlı aşağıdakılar müzakirə edilir:

- konstitusiya öhdəlikləri;
- beynəlxalq öhdəliklər;
- siyasət, qanunvericilik və inzibati addımlar baxımından hansı tədbirlər görülmüşdür;
- yeni çağırışlar;
- çağırışların cavablandırılması;
- qiymətləndirmə və monitorinq;
- resurslar və büdcə.

Planda onun implementasiyası və monitorinqinə məsul olacaq İnsan Hüquqları üzrə Milli Məsləhətçi Forumun yaradılması nəzərdə tutulur. Forumun çağırılması ədliyyə naziri və ya onun müavini tərəfindən həyata keçiriləcək. Planın monitorinqi və implementasiyasına məsul hökumət qurumları Forumun qarşısında müntəzəm olaraq əldə edilmiş tərəqqi barədə hesabat verməli olacaqlar. Planda onun üç illik müddətinin yarısı keçdikdə əldə edilmiş tərəqqinin tam həcmdə nəzərdən keçirilməsi, bundan sonra plana yenidən baxılması və yenidən təsdiq edilməsi nəzərdə tutulur.

4.10 Venesuela (1999-cu il)

Venesuelanın İnsan Hüquqları üzrə Milli Fəaliyyət Planı ölkənin sabiq Prezidenti Rafael Kalderanın “İnsan Hüquqları İli” elan etdiyi 1997–ci ildə işlənib hazırlanmışdır. Bu plan Hökumət, QHT–lər və vətəndaş cəmiyyətinin nümayəndələri arasında uzun müddət ərzində aparılmış məsləhətləşmə prosesinin nəticəsi olmuşdur. QHT–lər tərəfindən bir sıra təşəbbüs və tövsiyələr irəli sürülmüşdür. Prezident İnsan Hüquqları üzrə Milli Komissiyadan bütün təşəbbüslərin toplanmasını, müzakirələr üçün şəraitin yaradılmasını, habelə QHT–lər və vətəndaş cəmiyyəti ilə müntəzəm şəkildə əlaqələrin saxlanılmasını xahiş etmişdir. Bununla əlaqədar Venesuelanın müxtəlif bölgələrində çoxsaylı seminarlar keçirilmişdir. Mülki və siyasi hüquqlar, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar, habelə ətraf mühit və insan inkişafı ilə bağlı məsələlərin müzakirəsi üçün üç işçi qrupu yaradılmışdır. Həmin qruplarda müzakirələr zamanı gender məsələsi, hədəf əhalinin və zəif qrupların yaşı nəzərə alınmışdır. İlk layihə üzərində iş yekunlaşdırıldıqdan sonra o, məsləhətləşmələrin aparılması məqsədi ilə təxminən

500 hökumət və qeyri-hökumət qurumuna təqdim olunmuşdur. Verilmiş şərtlər və tövsiyələr sonrakı sənəddə öz əksini tapmışdır.

Milli Fəaliyyət Planı 1997-ci ilin ikinci yarısında razılaşdırılmış və 1999-cu ilin yanvarında nazirliyin qərarı ilə Prezident Çavesin hökuməti tərəfindən təsdiq edilmişdir.

Vyana Bəyannaməsi və Fəaliyyət Proqramında əks olunmuş bir çox konsepsiyalar Milli Planda nəzərə alınmışdır. Planda aşağıdakı sahələr üzrə strateji məqsədlər və sonrakı tədbirlər təsbit olunmuşdur:

- mülki və siyasi hüquqlar;
- ifadə azadlığı;
- təhsil;
- səhiyyə;
- əmək hüquqları;
- sosial təminat;
- mülkiyyət hüquqları;
- istirahət;
- ətraf mühit və insanın inkişafı.

Planda həmçinin insan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatlar, habelə İnsan Hüquqları üzrə Komissiya, İnsan Hüquqları üzrə Amerikalı Komissiya və İnsan Hüquqları üzrə Amerikalı İstitut kimi mexanizmlər ilə əməkdaşlığın gücləndirilməsi nəzərdə tutulur.

Planın həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədi ilə Milli Komissiya tərəfindən bir sıra tədbirlər görülmüşdür. Həmin tədbirlər insan hüquqlarına prioritet verilməsi və planın həyata keçirilməsi üçün hökumət qurumlarının, xüsusən İnsan Hüquqları üzrə Milli Komissiyanın hüquqi, inzibati və maliyyə imkanlarının genişləndirilməsinə yönəldilmişdir. Bu baxımdan planın implementasiyasının monitorinqini həyata keçirmək üçün tərkibinə hökumətin və vətəndaş cəmiyyətinin təmsilçilərinin daxil olduqları komitənin yaradılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

4.11 Boliviya (1999-cu il)

Bolivianın “Orta və uzunmüddətli dövrdə insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi üzrə Milli Fəaliyyət Planı” 19 səhifəlik sənəddir. Plan Bolivianın öz tarixinin qeyri-adi dövr yaşamasının və bu dövrdə öz təsisatlarını, xüsusən də insan hüquqlarının müdafiəsi və təşviqinə aid təsisatlarını gücləndirməsinin qeyd edilməsi ilə başlanır. Planda multietnik və multimedəni dəyərlərin tanınmasının daxili siyasətin əsas elementlərindən biri olduğu göstərilir.

Planda cari vəziyyətin sistemli təhlili verilməsə də, burada məişət zorakılığı, qadınlara münasibətdə ayrı-seçkilik, yerli xalqların hüquqları ilə bağlı çətin vəziyyət və narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi kimi problemlər xüsusən qeyd

olunur. Planda insan hüquqları məsələlərinə hərtərəfli yanaşma nümayiş etdirilir; plan əhatəli və gələcəyə yönəlmiş sənəddir – məsələn, burada yeni hökumət qurumlarının yaradılması nəzərdə tutulur. Sənəddə nə onun işlənilib hazırlanması prosesi təsvir olunur, nə də vətəndaş cəmiyyətinin rolu ilə bağlı hər hansı qeydlər verilir. Planda onun həyata keçirilməsi ilə bağlı hər hansı vaxt çərçivəsi müəyyən olunmur.

Planın məqsədləri beş mövzu üzrə qruplaşdırılmışdır:

- insan hüquqlarına hörmət, onların müdafiəsi və təşviqi;
- vətəndaş maarifləndirməsi;
- təsisatların gücləndirilməsi;
- qanunvericilik islahatı; və
- vətəndaş cəmiyyətinin gücləndirilməsi.

Planda fəaliyyətlərin üç geniş sahədə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur:

1. Təsisatların gücləndirilməsi

Planda ədliyyə nazirinin insan hüquqları üzrə müavininin aparatında iki yeni şöbənin – İnsan hüquqları üzrə sənədlər mərkəzi və İnsan hüquqları üzrə təlim–tədris mərkəzinin yaradılması vasitəsilə Ədliyyə Nazirliyini gücləndirmək, habelə Konstitusiyaya məsələləri və insan hüquqları idarəsini və Milli ictimai müdafiəçinin idarəsini gücləndirmək və qurumlararası əməkdaşlığı inkişaf etdirmək niyyəti bildirilir.

2. Qanunvericilik islahatı

Planda qanunvericilik islahatının əsas momentləri, o cümlədən ölkənin multietnik və multimədəni təbiətinə dair konstitusiyaya müddəaları qeyd olunur. Planda Boliviyanın təsisatlarının insan hüquqları sahəsində beynəlxalq normalara uyğunlaşdırılması məqsədi ilə ortamüddətli perspektivdə müvafiq qanunvericiliyin qəbul edilməsi nəzərdə tutulur. Planda həmçinin prosessual qanunvericiliyin müasirləşdirilməsi və məhkəmə sistemində işləyənlər üçün davranış kodekslərinin qəbulu nəzərdə tutulur. Bu bölmədə səmərəli islahatları mümkün qədər geniş konsensus ilə birləşdirən real yanaşmaya ehtiyacın olduğu vurğulanır.

3. Tədris, təlim, məlumat və sənədlər

Planda tədrisə və təlimə böyük əhəmiyyət verilir. İnsan Hüquqları, Sənədlər, Nəşrlər və Məlumat Mərkəzinin təsirli rol oynayacağı gözlənilir. İnsan hüquqları üzrə təlim–tədris mərkəzi həm geniş ictimaiyyətə, həm də mütəxəssislərə və sosial sektora yönəldilmiş siyasəti həyata keçirəcək. Bunun məqsədi insan hüquqlarına hörməti “adiləşdirmək”dir. Belə proqramlar ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi prosesində iştirak edən işçi heyət üçün nəzərdə tutulub. Təlimlər həmçinin vətəndaş cəmiyyətinin təmsilçiləri və təşkilatlarını əhatə edəcək, bununla belə

xüsusi diqqət qadınlara, uşaqlara və yerli xalqlara yetiriləcəkdir. Eyni zamanda rəsmi təhsilin bütün səviyyələrində insan hüquqları tədrisinin təşviq edilməsi üçün müvafiq addımlar atılacaq.

Planda monitoring və ya yenidən baxma məsələsi əks olunmamışdır.

4.12 Mövcud planların ümumi elementləri

Mövcud planlar əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Onların həcmi müxtəlifdir – 4 səhifədən 150 səhifədək, onların vaxt çərçivələri 2 ildən 5 ilədək olan dövrü əhatə edir və ya onlar müddətsiz olur, onlar öz müddəalarının konkretliyinə görə də fərqlənilir. Lakin onların mühüm ümumi xüsusiyyətləri vardır:

1. Planın əsaslandığı beynəlxalq standartların əhəmiyyəti

Planlarda ardıcıl olaraq İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannaməyə və digər sənədlərə tətbiq edilməli standartlar kimi istinad edilir. Planlarda həmçinin daha çox beynəlxalq sənədlərin ratifikasiya edilməsi tədricən nəzərdə tutulur.

2. Vətəndaş cəmiyyəti

Bütün planlarda bu sənədlərlə bağlı proseslərdə geniş ictimai iştirakın vacibliyi vurğulanır.

3. Geniş əhatə dairəsi

Əksər planlarda mülki, siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqları əhatə edən hərtərəfli yanaşma tətbiq olunur. Bəzi planlarda sağlam ətraf mühit hüququ kimi “üçüncü nəsil” hüquqları deyilən hüquqlar öz əksini tapır. Əksər planlarda zəif qrupların tələbatlarına, habelə böyük narahatlıq doğuran tematik məsələlərə prioritet verilir.

4. Məqsədlər

Bütün planlarda müəyyən hədəflər təsbit olunur. Bəzi hallarda bu hədəflər kifayət qədər konkret şəkildə müəyyən olunur, bəzən isə onlar daha ümumi formada təqdim olunur. Əksər planlarda müəyyən çağırışlar həll edilməli olan spesifik məsələlər kimi göstərilir.

5. Hazırlama prosesi

Bəzi planlarda onların hazırlanması prosesi təsvir edilir. Bəzi hallarda planın hazırlanması üçün milli əlaqələndirmə komitəsi yaradılmışdır.

6. Yüksək səviyyəli siyasi iştirak

Əksər planlarda onların hazırlanması və ya təsdiq edilməsi zamanı yüksək səviyyəli siyasi iştirakın olması qeyd edilmişdir.

7. Milli insan hüquqları təsisatları

Bəzi planlarda onların həyata keçirilməsi prosesinin monitorinqində milli insan hüquqları təsisatlarının aparıcı rol oynaması nəzərdə tutulur. Milli insan hüquqları təsisatlarının mövcud olmadığı hallarda milli planda onların yaradılması nəzərdə tutula bilər.

8. Yerli kontekst

Əksər planlarda qəbul olunmuş ümumi yanaşmanın yerli konteksti nəzərə alınır.

9. Planın əsasını təşkil edən tədqiqat

Bəzi planlarda müvafiq ölkədəki insan hüquqları sahəsində vəziyyətə impressionist ifadələrlə istinad edilsə də, onların heç birində sistemli təhlilə və ya bu vəziyyəti yekun sənəddə aydın şəkildə əks etdirməyə cəhd edilmir.

10. Monitorinq və qiymətləndirmə

Bir çox planlarda onların həyata keçirilməsinin monitorinqinin və müddətlərinin bitdiyi zaman nailiyyətlərin qiymətləndirilməsinin zəruriliyi qeyd olunur. Bəzi planlarda bu məqsədlə yaradılacaq xüsusi mexanizmlər təsvir olunur. Digərlərində isə bu funksiyaların həyata keçirilməsi insan hüquqları komissiyası kimi artıq mövcud qurumlara həvalə olunur.

II HİSSƏ: MİLLİ FƏALİYYƏT PLANININ HAZIRLANMASI

5. Planın hazırlıq fazası

5.1 *Beş əsas mərhələ*

İnsan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planının hazırlanması çox mühüm təşəbbüsdür. Bu vəzifənin yerinə yetirilməsinə aparan beş geniş addım aşağıda göstərilir:

- **hazırlıq fazası** – bu fazada əsas qurum və təşkilatlar planlaşdırmanın institusional strukturunu müəyyən edir və ilkin məsləhətləşmələrə başlayırlar (bu barədə hazırkı fəsildə danışılacaq);
- **hazırlama fazası** – bu fazada əsas qurum və təşkilatlar milli fəaliyyət planının müvafiq ölkəyə münasibətdə tətbiq olunan konsepsiyasını işləyib hazırlayır, məsləhətləşmə prosesini intensivləşdirir və planın layihəsini hazırlayırlar (8-ci və 9-cu fəsillər);
- **həyata keçirilmə fazası** – bu fazada müvafiq qurumlar planı həyata keçirirlər (10-cu fəsil);
- **monitorinq fazası** – bu faza həyata keçirilmə fazası ilə qismən üst-üstə düşür və planın məqsəd və fəaliyyətlərinin dəyişən vəsiyyətə uyğunlaşdırılmasını nəzərdə tutur (11-ci fəsil);
- **qiymətləndirmə fazası** – bu fazada növbəti planın bünövrəsini yaratmaq məqsədi ilə bəyan edilmiş məqsədlərə nə dərəcədə nail olunması sistemli şəkildə qiymətləndirilir (12-ci fəsil).

Prosesin bütün mərhələlərində səmərəli məsləhətləşmələrə ehtiyac var. Bu məsələ 6-cı və 7-ci fəsillərdə nəzərdən keçirilir.

Konstitusion və hüquqi sistem, siyasi mədəniyyət, insan hüquqları sahəsində durum və digər amillərdən asılı olaraq vəziyyət ölkədən ölkəyə fərqlənir. Bu səbəbdən milli planın hazırlanması üçün vahid dəqiq model mövcud deyildir. Hazırkı fəsildə artıq milli planları hazırlamış ölkələrin faydalı hesab etdikləri və ya insan hüquqlarının geniş prinsipləri baxımından arzu olunan elementlərini müəyyən etməyə cəhd olunur. Məlumat kitabçasının istifadəçiləri yeni milli planların tərtib edilməsi və ya mövcud planlara yenidən baxılması zamanı bu elementləri nəzərə ala bilərlər.

5.2 *Təşəbbüs kimin olmalıdır?*

Hökumətin mərkəzi rolu

Milli fəaliyyət planına mühüm milli təşəbbüs kimi yanaşılmalıdır. Planın hazırlanması üçün fundamental stimül qismində insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi ilə bağlı təsirli milli imperativ çıxış edəcək. Bir sıra hallarda milli fəaliyyət planları daha geniş islahat və ya demokratikləşdirmə prosesinin tərkib hissəsi olacaq. Ümumiyyətlə, aydın olacaq ki, planın səmərəli implementasiyası sosial həmrəylik, insanların rifahının yüksəldilməsi və idarəçiliyin effektivliyinin artırılması kimi geniş milli məqsədlərə nail olunmasına öz töhfəsini verir.

Planın milli hökumətin öhdəliklərini əhatə edəcəyi səbəbindən hökumət zəruri olaraq onun işlənilib hazırlanmasında mərkəzi rol oynamalı olacaqdır. Plan hökumətin digər mühüm tədbirlərin hazırlanması ilə eyni qaydada hazırlanmalıdır. Alternativ olaraq, plan işçi səviyyədə siyasətin müəyyən edilməsi prosesinin tərkib hissəsi kimi meydana çıxıb bilər. Sözsüz ki, vətəndaş cəmiyyətinin, xüsusən də insan hüquqları sahəsində işləyən qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyəti hökumətin fəaliyyətinə təsir göstərir. Bəzi hallarda məhz QHT-lərin fəaliyyəti hökumətləri milli planı hazırlamağa vadar edə bilər.

Proses üçün əsas stimülün mənşəyi ölkədaxili olsa da, beynəlxalq fəaliyyət bu prosesin forma və istiqamətini müəyyən edə bilər. Vyana Bəyannaməsi və Fəaliyyət Proqramı beynəlxalq səviyyədə razılaşdırılmış insan hüquqları üzrə normalardan istifadəsinə təbii surətdə aparan vacib istinad nöqtəsidir. İHAKİ-nin Latın Amerikasında, Afrikada, habelə Asiya və Sakit Okean regionunda təşkil etdiyi milli fəaliyyət planlarına dair seminarlar kimi beynəlxalq tədbirlər həmçinin bu prosesə təkan verə bilər.

Plan üzrə məsul qurum

İlkin stimülün təbiətindən asılı olmayaraq, prosesin lap əvvəlində konkret hökumət orqanının bu fəaliyyətə məsul qurum qismində müəyyən edilməsi vacibdir. Bu qurum Ədliyyə Nazirliyi, Xarici İşlər Nazirliyi, Prezident Administrasiyası və digər müvafiq təşkilat ola bilər. Bəzi hallarda bu qurum qismində milli insan hüquqları təsisatı çıxış edə bilər, lakin başa düşmək lazımdır ki, planın həyata keçirilməsinə görə məsuliyyət həmişə hökumət üzərinə düşməlidir.

Plan üzrə məsul qurum müəyyən dərəcədə özü-özünü seçən ola bilər. Onun müəyyən edilməsi hökumət qurumlarının və ola bilsin ki, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının və digər aidiyyəti təsisatların iştirak etdiyi məsləhətləşmələr prosesindən irəli gələ bilər. Bu prosesin son nöqtəsində hökumət seçdiyi qurumu rəsmi olaraq plan üzrə məsul təşkilat kimi təyin etməlidir. Plan üzrə məsul qurum qismində hansı orqanın təyin edilməsindən asılı olmayaraq, ona öz vəzifələrinin səmərəli yerinə yetirilməsi üçün kifayət səlahiyyətlər verilməli və resurslar ayrılmalıdır. Həmçinin vətəndaş cəmiyyəti ilə əlaqələrin möhkəmləndirilməsi üçün tərəfdaş QHT-lərin əlaqələndirmə komitəsinin yaradılması və yaxud "plan üzrə məsul" QHT-nin müəyyən edilməsi faydalıdır (bax 6.3-cü bölməyə).

5.3 Prosesə kim cəlb edilməlidir?

Planın hazırlanması və həyata keçirilməsi mərhələlərində geniş iştirak olmadan, planın sadəcə mənasız jestə çevrilməsi və onun həyata keçirilməsi mərhələsində puça çıxması riski mövcuddur. Geniş iştirak daha çox subyektlərin planın məqsədlərini bölüşməsinə və prosesin şəffaflığını təmin edəcək. Geniş iştirak böyük sayda insanları səfərbər etməklə planın səmərəli implementasiyası istiqamətində fəaliyyətə təkan verilməsinə kömək edəcək.

Hazırlanan planın həcmi və əhatə dairəsindən asılı olaraq və mövcud resurslar nəzərə alınaraq, planlaşdırma prosesi aşağıdakı subyektlərin iştirakını və ya cəlb olunmasını nəzərdə tuta bilər:

- hökumətin başçısı və aidiyyəti nazirlər;
- deputatlar, xüsusən insan hüquqları məsələləri üzrə parlament komitələrinin mövcud olduğu hallarda;
- plana məsul qurum – belə qurum qismində Xarici İşlər Nazirliyi, Ədliyyə Nazirliyi və qurumlararası əlaqələndirmə orqanı çıxış edə bilər;
- polis və ədliyyə sistemində, əmək, təhsil, səhiyyə, qadınlar, sosial təminat, müdafiə və silahlı qüvvələr, maliyyə, planlaşdırma və inkişaf məsələlərinə məsul olan nazirliklər daxil olmaqla, digər aidiyyəti hökumət qurumları;
- silahlı qüvvələr və polis kimi təhlükəsizlik təsisatları;
- statuslar əsasında yaradılan orqanlar kimi müvafiq yarımhökumət qurumları;
- müstəqil insan hüquqları komissiyası kimi milli insan hüquqları təsisatları;
- insan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən QHT-lər, o cümlədən öz diqqətini qadınların və ya uşaqların hüquqlarında cəmləşdirən QHT-lər kimi ixtisaslaşdırılmış təşkilatlar;
- zəif qrupların təmsilçiləri;
- ictimai təşkilatlar, xüsusən səhiyyə, mənzil təminatı, təhsil, inkişafa dəstək, azlıqlar, dini məsələlər, sığınacaq axtaranlar, yerli xalqlar və bu kimi digər sosial məsələlərlə məşğul olduğuna görə adətən insan hüquqları təşkilatları hesab edilməyən QHT-lər;
- məhkəmə hakimiyyətinin təmsilçiləri və hüquqşünaslar;
- həmkarlar ittifaqları və peşəkarların birlikləri, o cümlədən müəllim, vəkil, jurnalist və digər peşəkarların assosiasiyaları;
- insan hüquqları üzrə ekspertlər;
- alimlər və maarifçilər;
- tədqiqat institutlarının təmsilçiləri;
- kütləvi informasiya vasitələri;
- korporativ təmsilçilər, o cümlədən biznes və sənaye assosiasiyaları;
- özəl fondlar.

Bundan əlavə, müəyyən hallarda, xüsusən, planın hazırlanması və həyata keçirilməsi əhəmiyyətli dərəcədə beynəlxalq texniki əməkdaşlığa əsaslandıqda, bu prosesdə beynəlxalq təşkilatların nümayəndələrinin iştirakı faydalı ola bilər

5.4 Hökumətin və parlamentin rolu

Səmərəli plan hökumət ilə vətəndaş cəmiyyəti arasında məhsuldar əməkdaşlığı tələb edəcək. Lakin hökumətin rolu həlledici olaraq qalır. Planın effektiv implementasiyası siyasi iradənin səfərbər edilməsini, böyük sayda müxtəlif hökumət qurumları arasında səmərəli əlaqələndirməni, kifayət qədər uzun dövr ərzində davamlı səylərin göstərilməsini, kifayət qədər resursların ayrılmasını və qərəzsiz monitorinq prosesini tələb edəcək. Bu elementlərdən hər birinin təcrübədə təmin edilməsi çətin ola bilər. Onların hamısının təmin edilməsi müvafiq hökumət qurumlarında plana məsul şəxslər üçün əsl çağırış olacaq.

Siyasi partiyaların və parlamentinin rolu həmçinin vurğulanmalıdır. Demokratik proses çərçivəsində hökumətlər vaxtaşırı olaraq dəyişir. Buna baxmayaraq, milli fəaliyyət planı fasiləsiz həyata keçirilməlidir. Bu səbəbdən, hökumətlərin dəyişməsinin planın implementasiyasına mənfi təsirinin qarşısını almaq üçün planın bütün əsas siyasi partiyalar tərəfindən dəstəklənməsini təmin etmək vacibdir. Buna nail olmaq üçün müxalifət partiyaları məsləhətləşmə prosesinə cəlb oluna bilərlər. Bütün siyasi partiyaların insan hüquqları məsələlərində marağı olan deputatlarının prosesə cəlb edilməsi üçün xüsusi səylər göstərilməlidir. Bu məsələlərlə məşğul olan parlament komitələri həmin məqsədə nail olunmasının səmərəli vasitəsidir.

5.5 Hazırlıq fazasının idarə edilməsi

Çox güman ki, 5.3-cü bölmədə sadalanmış subyektləri, xüsusən daimi əsasda, prosesə cəlb etmək mümkün olmayacaq. Beləliklə, nümayəndəli orqanın və idarəçilik strukturunun müəyyən edilməsi, habelə bu orqanlar üçün səmərəli fəaliyyət göstərməyə imkan verəcək resursların ayrılması zəruri olacaq.

Ümumiyyətlə, aşağıdakı addımların hazırlıq fazasına aidiyyəti var. Sözsüz ki, bu elementlərin təcrübədə tətbiqi üsulu, hər konkret hala uyğun tədbirlər və onların görülməsi qaydası ölkədən ölkəyə fərqlənəcək:

- hökumət daxilində, habelə hökumət ilə vətəndaş cəmiyyəti arasında ilkin məsləhətləşmələr, ola bilsin ki, insan hüquqları komissiyasının və ya QHT-lər forumunun tövsiyəsi ilə;
- hökumətin plan üzərində işin başlanmasına dair ilkin qərarı;
- plan üzrə məsul qurum kimi fəaliyyət göstərəcək hökumət orqanının müəyyən olunması;
- müvafiq hökumət qurumlarının, habelə yarımhökumət təşkilatlarının plan hazırlamaq niyyəti barədə məlumatlandırılması;
- məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının, QHT-lərin elmi və tədris müəssisələrinin plan hazırlamaq niyyəti barədə məlumatlandırılması;

- plan üzrə məsul qurum tərəfindən planın hazırlanmasının ilkin mərhələlərinə aid prinsiplərin müəyyən edilməsi. Bu iş vətəndaş cəmiyyəti və digər qurumlarla sıx əməkdaşlıqda həyata keçirilməlidir. Həmin prinsiplər müvəqqəti və çevik olmaqla prosesdə kimin iştirak etməli olduğu və prosesin başlanması üçün ilkin görüşlər ilə bağlı suallara cavab verməlidir;
- əgər bu artıq edilməyibsə, hökumətin başçısı və/və ya aidiyyəti nazirlər tərəfindən razılığın və müvafiq göstərişlərin verilməsi;
- ilkin media strategiyasının tərkib hissəsi olaraq milli fəaliyyət planını hazırlamaq niyyətinin ictimaiyyətə elan edilməsi;
- müxtəlif maraqlı qrupların fikirlərini öyrənmək məqsədi ilə ilkin milli məşvərətçi görüşün və silsilə görüşlərin təşkil edilməsi. Bu görüş və ya görüşlər zamanı milli fəaliyyət planının konsepsiyası və onun hazırlanması prosesinin təfəsilatları müzakirə olunacaq. Bu mərhələdəki vacib məsələlərdən biri milli əlaqələndirmə komitəsinin strukturu və tərkibidir (bax aşağıda). İlkin milli məşvərətçi görüş zamanı müzakirə ediləcək digər məsələlər sırasına planın əhatə dairəsi, vaxt çərçivələri, resurslar, kütləvi informasiya vasitələri və tədris, habelə beynəlxalq əməkdaşlıq məsələləri daxil ola bilər.

4-cü sxem – Hazırlıq mərhələsi

- Hökumətdaxili məsləhətləşmələr
- QHT-lər və digər maraqlı qruplar ilə məsləhətləşmələr
- Hökumət plan üzərində işin başlanmasına dair qərar qəbul edir
- Hökumət plan üzrə məsul qurumu müəyyən edir
- Plan üzrə məsul qurum digər hökumət qurumlarını və vətəndaş cəmiyyətinin qruplarını plan hazırlamaq niyyəti barədə məlumatlandırır
- Plan üzrə məsul qurum vətəndaş cəmiyyəti ilə məsləhətləşməklə planın hazırlanmasının ilkin mərhələləri üçün prinsipləri müəyyən edir
- Hökumət prosesə rəsmi razılıq verir
- Milli fəaliyyət planı hazırlamaq niyyətinin ictimaiyyətə elan edilməsi
- Bütün maraqlı tərəflər üçün ilkin milli məşvərətçi görüşün və ya görüşlərin təşkili
- Milli əlaqələndirmə komitəsinin təsis edilməsi

5.6 Milli əlaqələndirmə komitəsi

Plan üzərində işin hazırlıq mərhələsinin əsas addımı milli əlaqələndirmə komitəsinin təsis edilməsi olacaqdır. Alternativ olaraq, bu orqan “işçi qrupu”, “planın hazırlanması üzrə komitə” və ya başqa cür adlandırıla bilər, lakin bu Məlumat Kitabçasının məqsədləri üçün biz bunu “milli əlaqələndirmə komitəsi”, “əlaqələndirmə komitəsi” və ya “milli komitə” adlandıracağıq. Plan üzrə məsul qurum hazırlıq fazasındakı fəaliyyəti çərçivəsində əlaqələndirmə komitəsinin üzvlərinin sayı, tərkibi və iş metodları, habelə dəstəkləyici strukturlar və resurslara

dair tövsiyə hazırlaya bilər. Vətəndaş cəmiyyətinin təmsilçiləri və digər iştirakçılar həmin tövsiyəni yuxarıda qeyd olunan ilkin milli məşvərətçi görüşdə nəzərdən keçirə bilərlər. Adətən, komitəyə aid məsələlər üzrə yekun qərarlar hökumət tərəfindən qəbul olunur, lakin həmin qərarların digər maraqlı subyektlər tərəfindən dəstəklənməsi vacibdir.

Üzvlərin sayı

Komitənin üzvlərinin sayı belə olmalıdır ki, hökumət qurumları, maraqlı subyektlər və qruplar komitədə kifayət dərəcədə təmsil olunsun. Eyni zamanda, komitə qərarların qəbul edilməsi prosesinin səmərəliliyi və dəyəri baxımından idarəolunan qurum olmalıdır. Bu məqsədlərə nail olmaq üçün komitənin 10–dan 20–dək üzvünün olması optimaldır.

Tərkib

Planın səmərəli implementasiyasından və ona geniş ictimai dəstəkdən ibarət ikili məqsədə nail olmaq üçün komitənin tərkibinə həm hökumət qurumlarının, həm də vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının nümayəndələri daxil olmalıdır. Gender tarazlaşması və etnik, dini, regional və digər azlıqların ədalətli şəkildə təmsil edilməsi nəzərə alınmalı olan vacib amillərdəndir. Hökumət qurumlarının sırasına planın həyata keçirilməsinə məsul orqanlar, məsələn, təhlükəsizlik orqanları və sosial siyasətə məsul nazirliklər daxil olmalıdır. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının sırasına həmkarlar ittifaqlarının təmsilçiləri, iqtisadi və sosial məsələlərə məsul şəxslər, habelə zəif qrupların təmsilçiləri daxil olmalıdır. Komitədə biznes sektorunun müəyyən dərəcədə təmsil edilməsi də arzu olunandır. Bəzi hallarda, komitənin üzvləri arasında məşhur kino, televiziya və ya musiqi xadimlərinin və ya idmançıların olması komitənin ictimai nüfuzunu artırmağa bilər. Digər hallarda, məsələn, plan əhəmiyyətli beynəlxalq texniki yardımdan istifadə edilməklə hazırlanıqda, komitənin tərkibinə beynəlxalq müşahidəçinin daxil edilməsi məqsədemüvafiq ola bilər.

Rəhbər

Komitənin rəhbəri milli fəaliyyət planını və ümumiyyətlə, insan hüquqlarının təşviqi məsələlərini effektiv şəkildə təqdim edə bilən şəxs olmalıdır. Komitənin rəhbəri planın hazırlanmasının bütün fazalarında əhəmiyyətli rol oynayacaq. Rəhbərin komitənin üzvləri tərəfindən seçilməsi və ya onun təyin edilməsindən asılı olmayaraq, milli fəaliyyət planının hazırlanması, tətbiqinə başlanılması və implementasiyasına hökumətin dəstəyini təmin etmək üçün komitə rəhbərinin siyasi xadim, məsələn, nazir olması arzu olundu. Eyni zamanda, komitə rəhbərinin müavini vəzifəsində QHT–lərin təmsilçisinin olması arzu olundu.

Sahə işçi qrupları: digər komitələr

Müvafiq təşkilatların təmsil olunmasını təmin etmək və mövcud ekspert biliklərini səmərəli şəkildə səfərbər etmək məqsədi ilə plan çərçivəsində spesifik mövzulara baxacaq yarımkomitələrin və ya "sahə işçi qrupları"nın yaradılması zəruri ola bilər. Planın həyata keçirilməsinə çoxlu sayda hökumət qurumları və qeyri-hökumət təşkilatları cəlb olunacaq və əlaqələndirmə komitəsinin özündə geniş səlahiyyətlərə malik qurumlardan başqa digər qurumların təmsil olunması qeyri-praktik ola bilər. Konkret məsələlərlə məşğul olan yarımkomitələr bu qurumların əhəmiyyətli dərəcədə prosesə cəlb olunmasını təmin edərdi; onların işinin nəticələri birbaşa olaraq əlaqələndirmə komitəsinə təqdim oluna bilər. Bu səbəbdən tələbatların qiymətləndirilməsinə, planın layihəsinin hazırlanmasına və planın hazırlanması prosesi ilə əhatə olunan konkret sahə məsələlərinin monitorinqinə məsul olan sahə işçi qruplarının yaradılması arzu olunardı. Belə məsələlər səhiyyə, təhsil, mənzil təminatı, yuvenal ədliyyə, cəzaların icrası, qaçqınlar və bir çox digər məsələlər daxil ola bilər.

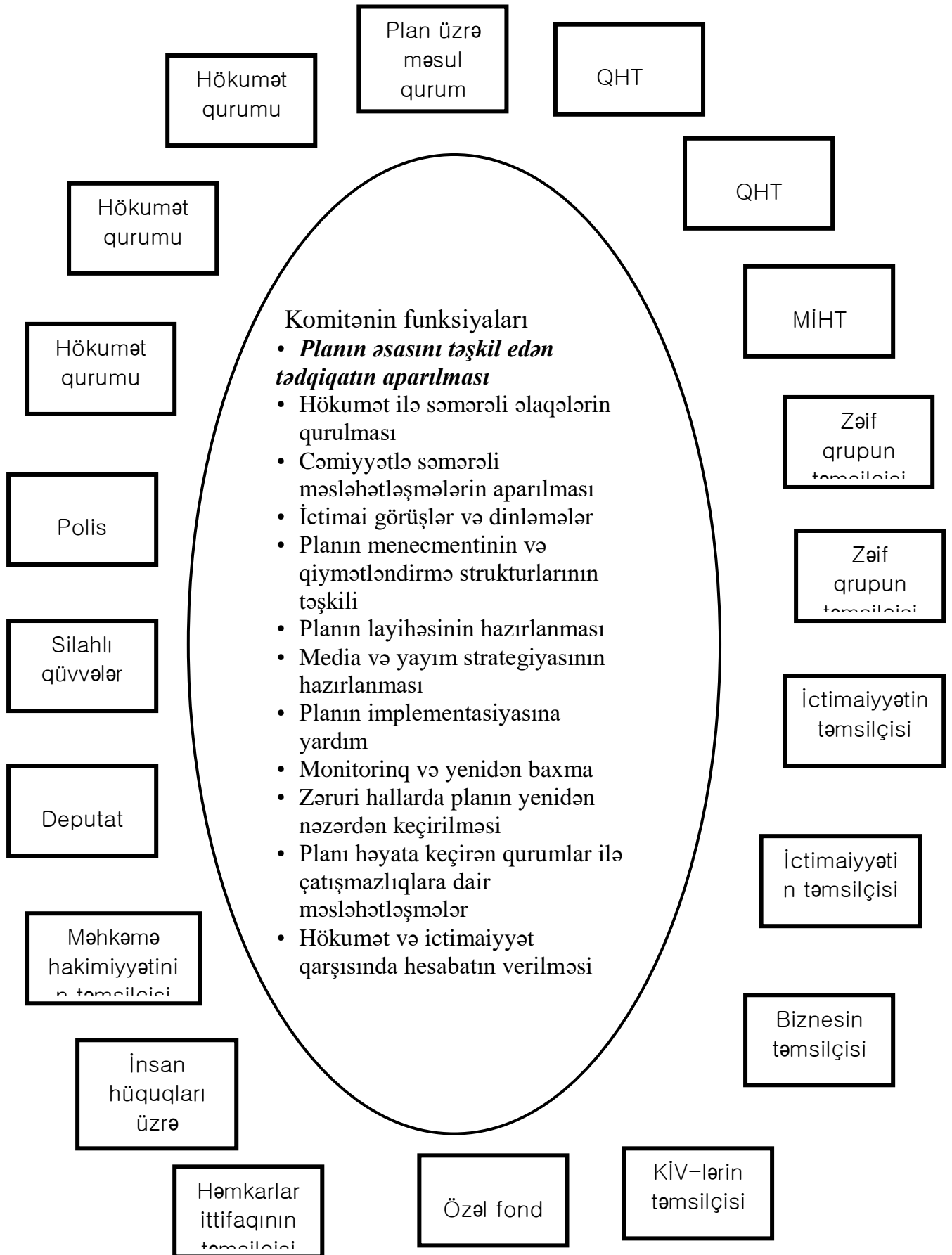
Sahə işçi qrupları əlaqələndirmə komitəsinin nəzarəti altında olmaqla onun qarşısında hesabat verəcəklər. Planın hazırlanmasını həyata keçirmək üçün yaradılmış komitələrin dairəsini nəzarətdə saxlamaq lazımdır ki, institusional struktur qoyulmuş məqsədə uyğun olsun. Dəyişən şəraitə cavab olaraq yeni strukturları yaratmaq və yaxud mövcud strukturları ləğv etmək zərurəti ortaya çıxa bilər. Əlaqələndirmə komitəsi resursların və vaxtın qənaətini təmin etmək məqsədi ilə bu orqanlar üzərində diqqətlə monitorinq aparmalıdır.

Planın hazırlanmasının ilkin mərhələlərində əlaqələndirmə komitəsi prosesə təkən vermək üçün güclü istiqamətləndirici rol oynamalıdır. Əlaqələndirmə komitəsi vətəndaş cəmiyyəti və hökumət qurumları ilə geniş qarşılıqlı əlaqələri, habelə prosesdə birbaşa iştirak edən subyektlərə və ictimaiyyətə dəqiq məlumatların çatdırılmasını təmin etməlidir.

Həmçinin, həm hökumət, həm də QHT-lər üçün onların fəaliyyət sahələrinə aid məsələlərin həlli məqsədi ilə ayrıca əlavə komitələrin yaradılması faydalı ola bilər. Məsələn, hökumət tərəfindən belə məsələlərə nazirliklər üçün tövsiyələrin hazırlanması və resurslarla bağlı məsələlər aid edilə bilər. QHT-lər tərəfindən belə məsələlərə QHT-lərin əlaqələndirilmiş mövqeyinin hazırlanması və ya məlumatın onların üzvləri arasında yayılması aid edilə bilər. Milli şəraitdən və planın tələbatlarından asılı olaraq regional və ya yerli komitələrin yaradılması məqsədəmüvafiq ola bilər.

Komitələrə və digər struktur mexanizmlərə ehtiyac prosesin əvvəlində tam aydın olmaya bilər. Proses məsləhətləşmələr və milli komitənin yaradılması ilə başlanmalı, lakin o, kifayət qədər çevik olmalıdır ki, yeni elementlərin daxil edilməsi və struktur dəyişikliklərin edilməsi mümkün olsun.

5-ci sxem – Milli əlaqələndirmə komitəsi –mümkün tərkib

Funksiyalar

Komitənin əsas funksiyaları aşağıdakılardır:

- Beynəlxalq standartların, daxili hüququn və yerli şəraitin sintezi olan milli fəaliyyət planının konsepsiyasının hazırlanması;
- Milli insan hüquqları kontekstini müəyyən etmək məqsədi ilə planın əsasını təşkil edəcək tədqiqatın aparılması;
- hökumət qurumlarının araşdırmaları və hesabatları, milli insan hüquqları təsisatlarının, beynəlxalq təşkilatların və QHT-lərin hesabatları kimi insan hüquqları haqqında mövcud aidiyyəti məlumatların tutuşdurulması;
- mövcud fəaliyyət planlarının, o cümlədən inkişaf planlarının və qadınların hüquqları, uşaqların hüquqları və tədrisin planlaşdırılması sahəsində planların nəzərə alınması;
- aydın vaxt çərçivələrində milli fəaliyyət planının məqsədləri, strategiyaları, komponentləri, prioritetləri, zəif qruplar, proqram və fəaliyyətlər, monitoring, qiymətləndirmə və yenidən baxma prosesi müəyyən olunmaqla planın layihəsinin hazırlanması;
- planın layihəsi ilə bağlı rəy və fikirlərin qiymətləndirilməsi üçün məşvərətçi forumların / ictimai görüşlərin təşkili, daxil olmuş rəy və tövsiyələri nəzərə alınmaqla plana yenidən baxılması və onun üzərində işin yekunlaşdırılması;
- planın hökumətin ən yüksək səviyyəsinə razılığının alınması üçün təqdim edilməsi;
- qəbul olunmuş milli fəaliyyət planının həyata keçirilməsi və müvafiq siyasətlərdə və fəaliyyət planlarında əks etdirilməsi üçün bütün aidiyyəti subyektlər arasında yayılması;
- bütün maraqlı tərəflərin prosesə cəlb edilməsi və ictimaiyyətin plan haqqında məlumatlılığının artırılması məqsədi ilə müvafiq materialların açıq yayılması da daxil olmaqla media strategiyasının hazırlanması və həyata keçirilməsi;
- milli fəaliyyət planının monitoringinin həyata keçirilməsi və onun qiymətləndirilməsinin aparılması;
- müvafiq hesabatların, o cümlədən ictimaiyyətə, hökumətə və ya parlamento təqdim edilməsi.

Bəzi ölkələrdə əlaqələndirmə komitəsinin funksiyaları milli fəaliyyət planının həddlərindən kənara çıxan orqan kimi yaradılması faydalı ola bilər. Komitəyə hökumət qurumları daxilində insan hüquqları məsələlərinin inteqrasiyası və aktuallaşdırılması həvalə oluna bilər. Onun fəaliyyət dairəsinə insan hüquqları üzrə tədrisin təşviqi və əlaqələndirilməsi, imkanları artırılması üzrə tədbirlər və insan hüquqları ilə bağlı tədbirlər üçün resursların səfərbər edilməsi daxil ola bilər.

Vaxt çərçivələri

Komitənin fəaliyyət göstərməsi və müxtəlif vəzifələrini yerinə yetirməsi üçün aydın vaxt çərçivələri müəyyən edilməlidir. Komitənin iclasları müntəzəm qaydada keçirilməlidir.

Planın yaxşı hazırlanması vacib olsa da, əlaqələndirmə komitəsinin fəaliyyət müddəti həddən artıq uzadılmamalıdır. Prosesin uzadılması ehtimalı səmərəli planın hazırlanması üzrə səyləri şübhə altına qoya bilər. Bu səbəbdən əlaqələndirmə komitəsi daim fəaliyyət göstərməli və planın onun hazırlanması prosesi başlandıqdan 12–18 ay sonra tətbiqinə başlanmasını özünə məqsəd qoymalıdır.

Katiblik və resurslar

Komitənin fəaliyyətini təmin etmək və onun iclasları arasındakı dövrdə milli fəaliyyət planına aid işi təşkil etmək üçün komitənin katibliyi yaradılmalıdır. Əsas əməkdaşlar katibliyə plan üzrə məsul qurum tərəfindən ezam oluna bilərlər. Ən azı, Katibliyin əməkdaşlarının müəyyən hissəsinin digər təşkilatlar tərəfindən ezam olunmasını təmin etmək vacibdir. Bu, katibliyin əməkdaşlarının insan hüquqları sahəsində biliklərini artıracaq, habelə yeni ideya və yanaşmalara təkan verəcək. Milli insan hüquqları təsisatları, insan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən QHT-lər, hüquqi orqanlar və ya firmalar və biznes şirkətləri əməkdaşlarının katibliyə ezam olunması məsələsini nəzərdən keçirə bilən təşkilatlardır. Katibliyin rəhbər işçiləri əlaqələndirmə komitəsi tərəfindən onun müəyyən etdiyi meyarlar əsasında seçilməlidir.

Böyük katibliyin yaradılması çətin ki, zəruri olsun. Yerli resursların kifayət etməməsi səbəbindən beynəlxalq donorların dəstəyi üçün müraciət edildiği hallarda böyük katibliyin yaradılması yersiz və hətta israfçı görünə bilər. Planın “həyatı” zamanı katibliyin fəaliyyətinin intensivliyi dəyişəcək. Planın hazırlanması mərhələsində onun fəaliyyəti çox intensiv olacaq, planın implementasiyası mərhələsində əsas fəaliyyət əlaqələndirmə komitəsi və katiblik tərəfindən deyil, başqa qurumlar tərəfindən həyata keçiriləcək.

Hökumət komitənin iclaslarını və ictimai görüşlər keçirməyə, katibliyin və media kampaniyasının xərclərini ödəməyə imkan verəcək adekvat maliyyə vəsaitləri ayırmalıdır.

6. Milli təsisatların və vətəndaş cəmiyyətinin rolu

6.1 *Milli insan hüquqları təsisatları*

İnsan hüquqları komissiyaları və ombudsman (bəzi ölkələrdə ictimai müdafiəçilər kimi tanınan) kimi milli insan hüquqları təsisatları (MİHT) hökumət tərəfindən bir çox ölkələrdə yaradılmışdır. Bu təsisatlar insan hüquqları sahəsində biliklər xəzinəsi olmaqla bir qayda olaraq insan hüquqlarının pozulması hallarının və insan hüquqları sahəsində problemlərin monitorinqi, hökumətlərə qanunvericilik məsələləri və digər məsələlər üzrə məsləhət verilməsi və insan hüquqları üzrə tədris proqramlarının həyata keçirilməsi kimi funksiyaları həyata keçirirlər. Onların strukturu və funksiyaları ölkədən-ölkəyə dəyişsə də, onlar insan hüquqların təşviqi və müdafiəsində olduqca vacib rol oynayır. Bu təsisatlar həmçinin milli fəaliyyət planının hazırlanması və həyata keçirilməsinə əhəmiyyətli töhfə verə bilər və onlar həm milli əlaqələndirmə komitəsində, həm də daha geniş məşvərətçi tədbirlərdə təmsil olunmalıdır. MİHT-ləri olmayan ölkələrdə onların yaradılması adətən planın əsas məqsədlərindən biri olur (bax 8.5.6-cı bölməyə).

Hal-hazırda kimi milli fəaliyyət planlarını hazırlamış və MİHT-lər mövcud olan ölkələrdə onlar bir qayda olaraq planlaşdırma prosesində yaxından iştirak edirlər. Buna yaxşı misal Cənubi Afrika ola bilər – bu ölkədə planın hazırlanmasının təşəbbüskarı insan hüquqları komissiyası olmuşdur. Bəzi hallarda, məsələn Filipinlərdə olduğu kimi, MİHT-lər planın həyata keçirilməsinin əlaqələndirilməsində aparıcı rol oynamağa dəvət oluna bilər. Belə olan halda birmənalı olaraq qəbul edilməlidir ki, planın müddəaları hökumətlər üzərinə müvafiq tədbirlər görmək öhdəliyini qoyur və planın məqsədlərinə nail olunmasının təmin edilməsi vəzifəsi qeyri-hökumət qurumlarına ötürülə bilməz.

MİHT-lərin hökumətlərdən müstəqil olduğunu nəzərə alaraq, onlar üçün planın implementasiyasına nəzarəti keçirmək vəzifəsinin yerinə yetirilməsi bir qayda olaraq çətin olur. MİHT-lərin rolu əsasən monitorinq keçirməkdən, rəy verməkdən və müvafiq tədbirlərlə bağlı hökumətə tövsiyələr verməkdən ibarət olmalıdır. Buna baxmayaraq, müəyyən sahələrdə, məsələn, ictimaiyyət üçün insan hüquqları üzrə maarifləndirmə sahəsində, MİHT-in özü planın bir və ya bir neçə müddəalarını həyata keçirən qurum kimi çıxış edəcək. Bundan əlavə, planın bəzi müddəaları MİHT-lərin daha səmərəli fəaliyyət göstərməsinə yönəldilə bilər.

Əgər MİHT-lərin plandan irəli gələn fəaliyyəti onların adi funksiyalarından kənara çıxırsa, hökumət onları adekvat resurslarla təmin etməlidir.

6.2 *Vətəndaş cəmiyyəti kimlərdən ibarətdir?*

“Vətəndaş cəmiyyəti”nə ümumilikdə hökumətə birbaşa əlaqəsi olmayan bütün təşkilatlar və insanlar aid oluna bilər. Son iki onillik ərzində dünyada demokratik təsisatların möhkəmləndirilməsini əks etdirən vətəndaş cəmiyyəti dövlət siyasətinin müəyyən edilməsi ilə bağlı müasir proseslərdə artmaqda olan əhəmiyyətli rol əldə etmişdir. İnformasiya texnologiyalarının və nəqliyyatın təkmilləşməsi də bu inkişafa təsir göstərmişdir. Bu gün ictimaiyyət daha çox məlumata malikdir, daha səmərəli şəkildə təşkilatlara bilər və öz baxışlarını daha yaxşı ifadə edə bilər.

Sxem 6 – Vətəndaş cəmiyyətinin tərkibi

- İnsan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən QHT-lər, o cümlədən:
 - həmkarlar ittifaqları
 - müvafiq peşəkar assosiasiyalar
 - hüquqşünaslar
 - qadınlar
 - uşaqlar və gənclər
 - zəif qrupların təmsilçiləri
- İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar ilə məşğul olan QHT-lər və ictimai təşkilatlar
- Milli insan hüquqları təsisatları
- Maarifçilər, elmi və tədqiqat institutların təmsilçiləri, insan hüquqları sahəsində ekspertlər
- Özəl biznes sektorunun təmsilçiləri
- Xeyriyyə təşkilatları və digər özəl sponsor təşkilatları
- Kütləvi informasiya vasitələri
- İctimaiyyət

Praktiki cəhətdən “vətəndaş cəmiyyəti” anlayışı çox genişdir. İnsan hüquqları ilə bağlı fəaliyyətdə insan hüquqları QHT-ləri aparıcı rol oynayır və onların milli fəaliyyət planının hazırlanması və implementasiyasında mərkəzi rola cəlb olunması gözlənilə bilər. Lakin, milli fəaliyyət planının geniş sahədə tərəqqiyə nail olunmasına yönəldilməsini nəzərə alaraq, bu prosesi istiqamətləndirənlər məsləhətləşmə prosesinə yalnız ənənəvi olaraq “insan hüquqları birliyi”nin üzvləri kimi qəbul edilən subyektləri deyil, digər subyektləri də cəlb etməyə səy göstərməlidirlər. Bu, xüsusən, böyük və / və ya coğrafi, yaxud etnik cəhətdən mürəkkəb ərazisi olan ölkələrə aiddir. Beləliklə, məşvərətçi şəbəkəyə daxil olan qurumlar tərkib, resurslar, fəaliyyət sahəsi və coğrafi yayılma baxımından fərqlənəcəkdir. Bir çox hallarda milli fəaliyyət planında əks etdirilməli olan maraqlar dairəsini əhatə etmək üçün “qeyri-hökumət təşkilatları”dan deyil, “qeyri-dövlət subyektlər”dən danışmaq daha məqsədmüvafiq olacaqdır. Ölkədən-ölkəyə müəyyən fərqlər olmaqla, vətəndaş cəmiyyətinin aşağıdakı sektorları milli fəaliyyət planının hazırlanması və həyata keçirilməsində iştirak etməlidir.

6.3 İnsan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən QHT-lər

Bir çox ölkələrdə insan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən QHT-ləri birləşdirən bir və ya bir neçə qurumlar mövcuddur. Həmin qurumlar onların tərkibinə daxil olan QHT-ləri təmsil edir, onların fəaliyyətini əlaqələndirir və məlumatların yayılması ilə məşğul olur. Hökumət

bu qurumları milli fəaliyyət planının hazırlanması və həyata keçirilməsində əsas partnyorlar kimi qəbul etməlidir. Hökumət belə əlaqələndirmə qurumları ilə işləməklə vətəndaş cəmiyyəti ilə məsləhətləşmə prosesinin daha səmərəli idarə oluna bilməsini hiss edəcək. QHT-lərin nöqteyi-nəzərindən, onlar üçün plan ilə bağlı fəaliyyətlərini onları təmsil edən qurum vasitəsilə həyata keçirmək daha məqsədmüvafiq olardı. Əks halda onların səyləri müxtəlif *ad hoc* mexanizmlərə görə puça çıxıb bilər. Bundan əlavə, QHT-lərin əlaqələndirmə qurumlarının formal rolu hökumətin QHT-lər ilə məsləhətləşmə prosesini ciddi qəbul etməməsi və ya bu prosesi manipulyasiya etməsinə dair iddiaları təkzib edə bilər.

Effektiv məsləhətləşmə prosesinin səmərəli planın dəyərinin tərkib hissəsi olduğunu nəzərə alaraq, hökumətlər QHT-lərin əlaqələndirmə qurumlarının bu funksiyasını həyata keçirmələri üçün lazımı resursların ayrılmasını təmin etməlidir. QHT-lərin əlaqələndirilməsi prosesinin dəyərinə yol və kommunikasiya xərcləri, materialların hazırlanması və yayılması, habelə iclaslar üçün yerlərin kirayəsi ilə bağlı xərclər daxil olacaq.

Aparıcı QHT-lərin əlaqələndirici və təmsiledici rolunu məsləhətləşmə prosesinə insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi ilə məşğul olan bir çox digər təşkilatların cəlb olunması ilə tamamlamaq məqsədmüvafiq olardı. Belə təşkilatlar sırasına həmkarlar ittifaqlarını, peşəkar assosiasiyaları, hüquqşünasları, habelə qadınları, uşaqları, azlıqları, yerli xalqları, əlilləri, kənd sakinlərini təmsil edən təşkilatları və digər bu kimi qurumları aid etmək olar. Əlaqələndirmə komitəsi müxtəlif ölkələrdə anlayışı fərqli qaydada müəyyən edilən zəif qrupların təmsilçiləri ilə səmərəli məsləhətləşmələrin təmin edilməsinə xüsusi diqqət yetirməlidir.

6.4 İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar ilə məşğul olan QHT-lər və ictimai təşkilatlar

Əlaqələndirmə komitəsi iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar ilə məşğul olan QHT-lərin və ictimai təşkilatların (İT), habelə həmin məsələlərlə məşğul olan hökumət qurumlarının məsləhətləşmə prosesinə effektiv şəkildə cəlb olunmasının təmin edilməsi üçün xüsusi səy göstərməlidir. İqtisadi, sosial və mədəni hüquqların əhəmiyyəti və insan hüquqlarının bölünməzliyi istənilən planda əks etdirilməli olan vacib mövzulardır. Bunun dəyərli nəticəsi olaraq müvafiq sahələrdə işləyənlərin, habelə bütövlükdə ictimaiyyətin sağlamlıq, mənzil təminatı, təhsil və inkişaf hüquqları kimi iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında məlumatlılığı artırılacaq. Bununla bu məsələlərə xidmətlərin göstərilməsinə əsaslanan və əsas diqqəti siyasi, bürokratik və büdcə mülahizələrində cəmləşdirən yanaşma deyil, əksinə, hüquqlara əsaslanan və diqqəti şəxslərə və qruplara müvafiq hüquqların verilməsində cəmləşdirən yanaşma təşviq olunacaq. Milli fəaliyyət planı çərçivəsində bu məsələlər üzərində iş digər kontekstdə, məsələn, insan hüquqları sahəsində müvafiq beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq hesabatların hazırlanması zamanı istifadə edilə biləcək etalon göstəricilərin müəyyən olunmasına kömək edəcək.

6.5 Maarifçilər, elmi və tədqiqat institutlarının təmsilçiləri, insan hüquqları sahəsində ekspertlər

İnsan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi ölkənin təhsil sisteminin əhəmiyyətli rol oynadığı uzunmüddətli fəaliyyətdir. Maarifçilərin və tədris müəssisələrinin təmsilçilərinin milli fəaliyyət planı ilə bağlı prosesə cəlb olunması:

- təhsil sistemi ilə daha səmərəli əlaqələri həvəsləndirəcək;
- planda insan hüquqlarının tədrisi ilə bağlı daha əhatəli müddəaların əks olunmasını təmin edəcək; və
- planın müddəalarının təhsil sistemi çərçivəsində daha səmərəli həyata keçirilməsini təmin edəcək.

Tədqiqat institutlarının təmsilçiləri ilə məsləhətləşmələr həmçinin planın təsirinin daha geniş və uzunmüddətli əsasda yayılmasının təmin edilməsinə kömək edəcək.

Bir çox ölkələrdə insan hüquqları sahəsindəki məsələlər haqqında xüsusi bilik və təcrübəyə malik olan şəxslər var. Bu şəxslər istər QHT-lərin təmsilçiləri, istər hüquqşünaslar, istərsə də elmi ekspertlər ola bilərlər. Onlar məsləhətləşmə prosesinə cəlb olunmuş təşkilatlarda hər hansı formal rol oynamaya bilər, lakin onlar insan hüquqları məsələlərinə dair məlumatların və müdrikliyin daşıyıcılarıdır. Əlaqələndirmə komitəsi belə şəxslərin mümkün hallarda, məsələn, planın əsasını təşkil edən tədqiqatın hazırlanmasında yardım göstərmək məqsədi ilə məsləhətləşmə prosesinə cəlb olunmasını nəzərdə tutmalıdır.

6.6 Özəl biznes sektorunun təmsilçiləri

Qloballaşma və hökumət strukturlarının azaldılması meylinin mövcud olduğu dövrdə bu fakt daha çox tanınır ki, sosial nailiyyətlər qismən cəmiyyətdəki qeyri-hökumət subyektlərindən, o cümlədən biznes strukturlarından asılıdır. Bəzi ölkələrdə beynəlxalq dağ-mədən və sənaye şirkətləri infrastruktur, təhsil və ya səhiyyə obyektləri kimi sosial nemətlərin mühüm həqiqi və ya potensial mənbəyini təşkil edə bilər. Biznes şirkətləri tədricən daha çox dərk edirlər ki, onların missiyası yalnız öz səhmdarlarına gəlir gətirməkdən deyil, həmçinin ətraf mühitlə bağlı məsələlərə məsuliyyətli yanaşmanı nümayiş etdirmək və xüsusən öz səhmdarları arasında sosial dəyərləri təşviq etməkdən ibarətdir. Sözsüz ki, adları insan hüquqları sahəsində şübhəli və ya qanunsuz fəaliyyətlərlə əlaqədar hallandırılan şirkətlər və yaxud biznes liderləri ilə öz adını bağlamamaq üçün ehtiyatlı olmaq lazımdır.

6.7 Xeyriyyə və digər özəl sponsor təşkilatlarının təmsilçiləri

Korporativ sektorun əhəmiyyətinin artmasına gətirib çıxaran eyni səbəblərə görə özəl sponsor təşkilatları, adətən, insan hüquqları ilə bağlı terminlərlə ifadə edilə bilən sosial nemətlərin yaradılmasında artmaqda olan vacib rol oynayırlar. Bu təşkilatların bəziləri şirkətlər ola bilərlər. Bundan əlavə, çox vaxt belə təşkilatlara cəmiyyətdə nüfuzu olan, bu səbəbdən də milli fəaliyyət planı ilə bağlı proseslərə dəyərli töhfə verə bilən şəxslər rəhbərlik edirlər. Belə təşkilatlar, bir qayda olaraq,

milli fəaliyyət planı ilə bağlı proseslərdə aparıcı rol oynamasalar da, onların xüsusən informasiyanın təqdim edilməsi vasitəsilə məsləhətləşmələrə cəlb olunması faydalı ola bilər.

6.8 Kütləvi informasiya vasitələri

Milli fəaliyyət planının uğuru çox böyük dərəcədə ictimaiyyətin məlumatlılığı və dəstəyindən asılı olacaqdır. Bu səbəbdən kütləvi informasiya vasitələrinin planın hazırlanması prosesində iki geniş rolda iştirakı həvəsləndirilməlidir. Rollardan biri ictimaiyyətə insan hüquqları və milli fəaliyyət planı haqqında düzgün məlumatı çatdırmaqdan ibarətdir. Digəri isə insan hüquqları, xüsusən informasiya azadlığı sahəsində birbaşa marağı olan sektor kimi planın hazırlanması prosesinə töhfə verməkdən ibarətdir.

6.9 İctimaiyyət

QHT-lər və vətəndaş cəmiyyətinin təmsilçiləri ilə planla əlaqədar məsləhətləşmələr aparmaq imkanlarından başqa, ictimaiyyətlə məsləhətləşmələr üçün spesifik mexanizmlərin yaradılması məqsədəuyğun olardı. Bu mexanizmlər sırasına interaktiv İnternet sayt, ictimai görüşlər, ictimaiyyətin təmsilçilərinin fərdi təkliflər verməyə dəvət edilməsi və kütləvi informasiya vasitələrindən, məsələn, interaktiv radio proqramlarından istifadə edilməsi aid oluna bilər. Belə mexanizmlər daha ətraflı 7-ci və 10-cu fəsillərdə müzakirə olunur.

7. Məşvərətçi mexanizmlər

7.1 Prosesin əhəmiyyəti

Tez-tez qeyd olunur ki, planın hazırlanması prosesi plan sənədinin özü kimi əhəmiyyətlidir. Bunun səbəbi odur ki, bu proses çərçivəsində aşağıdakılar müəyyən olunur:

- plan üçün siyasi dəstəyin dərəcəsi;
- müvafiq hökumət qurumlarının və QHT-lərin səmərəli iştirakının dərəcəsi;
- müxtəlif subyektlər arasında planın onların ideya və təkliflərindən faydalanmasını təmin etmək üçün kifayət səviyyədə qarşılıqlı əlaqələrin olub-olmaması;
- ictimaiyyətin planı nə dərəcədə qəbul etməsi və dəstəkləməsi;
- planın monitorinqinin nə dərəcədə səmərəli olması.

Planın optimal potensialının gerçəkləşdirilməsini təmin etmək üçün onun hazırlanması prosesinin özü, habelə planın məzmunu və mexanizmləri elə qurulmalıdır ki, onlar nəticələr versin. Əsas subyektlər, istər dövlət, istərsə də qeyri-dövlət, lap əvvəldən proseslə bağlı məsləhətləşmələrdə iştirak etməlidir. Yekun nəticə hökumətin həyata keçirdiyi təşəbbüsün məhsulu kimi deyil, hökumət ilə vətəndaş cəmiyyəti arasında tərəfdaşlığın məhsulu kimi əldə edildikdə daha effektiv olacaqdır. Bu, həqiqətdir ki, planı həyata keçirmək öhdəliyi ilk növbədə hökumətin üzərinə düşür və bu baxımdan hökumətin həyata keçirə bilmədiyi və yaxud həyata keçirmək istəmədiyi tədbirləri plana daxil etmək qeyri-praktik olardı. Lakin dialoq prosesində hökumət ilə vətəndaş cəmiyyəti arasında cəmiyyət tərəfindən dəstəklənən real planın əsasını təşkil edən qarşılıqlı anlaşmaya nail olunmalıdır.

Hökumətin və vətəndaş cəmiyyətinin nümayəndələrinin dövrü görüşləri kimi mexanizmlər məsləhətləşmələrin əsas vasitəsi olacaq, lakin prosesin əsas subyektləri planla bağlı məsləhətləşmələri genişləndirmək üçün yeni səmərəli vasitələri daim axtarmalıdır. Rəhbər prinsip ondan ibarət olmalıdır ki, milli fəaliyyət planı milli təşəbbüsdür və məsləhətləşmələr nə qədər geniş olsa, planın nəticələri o qədər səmərəli və uzunmüddətli olacaq.

Bu cür geniş məsləhətləşmələr daha səmərəli əməkdaşlığı və daha harmonik mühiti təmin etmək üçün əsas subyektlər arasında mütəmadi qeyri-rəsmi şəxsi görüşləri və telekommunikasiya vasitələrindən istifadə edilməklə həyata keçirilən kontaktları əhatə etməlidir. Bura həmçinin interaktiv İnternet sayt, ictimai görüşlər, ictimai dinləmələr, yazılı təkliflərin verilməsi və interaktiv radio daxil ola bilər. Prosesi onun əsas benefisiarlarına daha yaxın etmək üçün əsas subyektlərin regionlara səfərləri həmçinin faydalı ola bilər.

7-ci sxem – Məşvərətçi mexanizmlər

- milli əlaqələndirmə komitəsi
- sahə işçi qrupları
- hökumətin və vətəndaş cəmiyyətinin nümayəndələri arasında görüşlər
- vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları arasında və həmin təşkilatların daxilində məsləhətləşmələr
- qeyri-rəsmi şəxsi görüşlər və telekommunikasiya vasitələrindən istifadə edilməklə həyata keçirilən əlaqələr
- ictimai görüşlər, o cümlədən regionlarda
- interaktiv İnternet sayt
- ictimai dinləmələr
- yazılı təkliflərin verilməsi
- interaktiv radio

7.2 Komitələr

Planın hazırlanması prosesinin ilk addımı milli əlaqələndirmə komitəsinin yaradılmasıdır (bax 5.6-cı bölməyə). Komitənin ümumi tərkibi artıq müzakirə olunmuş, lakin vətəndaş cəmiyyətinin təmsilçilərinin sayı komitənin say tərkibindən asılı olacaq. Planda cəmiyyətin müxtəlif maraqlarının əks etdirilməsini təmin etmək üçün iyirmi nəfərdən ibarət komitədə, güman ki, səkkizdən ona qədər üzvlərinin vətəndaş cəmiyyəti təmsilçiləri olması məqsədmüvafiqdir. Komitənin daxili qaydalarının və iş metodlarının harmonik mühit və məhsuldar nəticələr üçün şərait yaratmasının təmin edilməsinə səy göstərməlidir.

Sosial fəaliyyətin konkret sahələrində təcrübəyə malik QHT-lər və digər qeyri-dövlət subyektləri, onların əlaqələndirmə komitəsində birbaşa təmsil olunub-olunmamasından asılı olmayaraq, planın spesifik mövzuları ilə məşğul olan sahə işçi qruplarında iştirak edəcəklər.

Sahə işçi qruplarının özləri məsləhətləşmə prosesində əsas rol oynayacaqlar. Onlar əlaqələndirmə komitəsinin “əhatə dairəsi”nin ixtisaslaşmış təşkilatlara, habelə ölkənin bütün regionlarına və cəmiyyətin bütün sektorlarına şamil olunmasının əvəzsiz vasitəsi olacaqlar. Onlar əlaqələndirmə komitəsinin daha geniş bilik və təcrübədən istifadə etməsini mümkün etməklə planın keyfiyyətini əhəmiyyətli dərəcə artıracaqlar.

Əlaqələndirmə komitəsinin və sahə işçi qruplarının çərçivəsindəki məsləhətləşmələrdən başqa, daha geniş məsləhətləşmə prosesi təmin edilməlidir. Bu prosesə aşağıdakılar daxil olacaq:

- vətəndaş cəmiyyətinin təşkilatları arasında məsləhətləşmələr;
- hökumət ilə vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları arasında məsləhətləşmələr;

- vətəndaş cəmiyyətinin təşkilatları daxilində məsləhətləşmələr;
- ictimaiyyətin təmsilçiləri ilə üz-büz məsləhətləşmələr.

Məsələn, əlaqələndirmə komitəsində təmsil olunmuş QHT planı müzakirə etmək üçün öz tərəfdaş QHT-ləri və ictimai təşkilatları ilə görüşləri təşkil edə bilər. QHT-lər öz sırası üzvlərinin fikirlərini öyrənmək üçün müvafiq tədbirləri keçirə bilər. Həmçinin hökumət və ya əlaqələndirmə komitəsi ilə vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının daha geniş qrupu arasında məsləhətləşmələr aparıla bilər. İctimaiyyətin təmsilçilərinin öz fikirlərini bildirmək imkanlarına malik olmaları üçün maraqlı təşkilatlar və insanların geniş dairəsi üçün açıq ictimai dinləmələr keçirmək imkanlarının mövcudluğu vacibdir.

7.3 İctimai görüşlər və ictimai dinləmələr

Maraqlı subyektlər ilə məsləhətləşmələr cəmiyyətin bütün səviyyələrindən olan və ölkənin müxtəlif regionlarında yaşayan insanlarla əlaqələrin qurulmasına yönəldilməlidir. Planın hökumətin və vətəndaş cəmiyyətinin elitalarına yönəldilmiş tədbirə çevrilməsinə yol verilməməlidir.

İctimai görüşlər məsləhətləşmələr prosesinə və geniş dairələr tərəfindən dəstəklənən planın hazırlanmasına əhəmiyyətli töhfə verə bilər. Onlar vətəndaş cəmiyyət təşkilatları ilə əməkdaşlıqda müvafiq qaydada təşkil edildikdə və zəruri şəkildə maliyyələşdirildikdə daha səmərəli olacaq. Bir çox hallarda insanlarla ictimai görüşlərin təşkili arzu olunan olacaq. Məsələn, zəif qruplara mənsub xeyli insanlar paytaxtdan uzaq yerlərdə yaşaya bilərlər. Zəif qrupların digər üzvləri, ictimai görüşlər onların öz təşkilatları çərçivəsində keçirildikdə, planın hazırlanması prosesinə daha böyük inamla yanaşacaqlar. Bundan əlavə, planın hazırlanması prosesi sadə insanlarla birbaşa əlaqələr yaradılmaqla həyata keçirildikdə, ictimaiyyətin bu prosesə etimadı artacaq. İctimai görüşlərlə bağlı məsələlərdən biri ondan ibarətdir ki, onlar iştirakçıların yol xərclərinin, reklam xərclərinin və görüş yerinin kirayəsinin ödənilməsi üçün müvafiq maliyyə vəsaitlərini tələb edir.

İctimaiyyətin və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının nümayəndələrindən və hökumət rəsmilərindən müvafiq məsələlərə dair məlumatların təqdim edilməsini xahiş və ya tələb edə biləcəyi ictimai dinləmələr ictimai görüşlərin başqa bir formasıdır. İctimai dinləmələr parlamentlərin, parlament komitələrinin, milli insan hüquqları təsisatlarının və qanuna uyğun yaradılan digər qurumların hüquqi mandatının tərkib hissəsi ola bilər. Belə görüşlər çərçivəsində məlumatların təqdim edilməsi, şahidlərin çağırılması, təqdim olunmuş məlumatların təhlili və tövsiyələrin verilməsi yolu ilə məsələlərin sistemli şəkildə araşdırılması aparıla bilər.

İnsan hüquqları mövzusunda ictimai dinləmələr insanların yaxın iştirakı ilə keçirildikdə çox səmərəli ola bilər. Məsələn, 1998-ci ildə İnsan Hüquqları Komissiyası, Gender Bərabərliyi üzrə Komissiya və Cənubi Afrika QHT-ləri Koalisiyası (SANGOCO) tərəfindən Cənubi Afrikanın müxtəlif regionlarında yoxsulluqla bağlı ictimai “ürəyi boşaltma” dinləmələri təşkil olunmuşdur. Həmin

dinləmələr yoxsul insanlara öz maraqlı həyat tarixçəsini danışmaq, habelə qərarları qəbul edən şəxslər və ictimaiyyət tərəfindən eşidilmək nadir imkanı vermişdir. İctimai görüşlərin və ictimai dinləmələrin əhəmiyyətli üstünlüyü ondan ibarətdir ki, onlar kütləvi informasiya vasitələri tərəfindən milli fəaliyyət planının hazırlanması prosesinin müsbət şəkildə işıqlandırılmasına səbəb ola bilərlər. Prosesin belə işıqlandırılması planla bağlı ictimai məlumat strategiyasının potensial əhəmiyyətə malik pulsuz elementini təşkil edəcək. İctimai məlumatlılığın artmasının faydası, çox güman ki, kənd və əyalət yerlərində xüsusilə gözə çarpan olacaq.

Zəif qrupların üzvləri və ya insan hüquqları pozulmasının qurbanları heç də həmişə öz fikirlərini açıq ifadə edə bilmirlər. Belə olan halda ictimaiyyətlə məsləhətləşmələrdə iştirak edən subyektlər daha qapalı şəraitdə və bəzi hallarda isə konfidensial şəraitdə fikir mübadiləsinə imkan yaratmalıdırlar. Müvafiq hallarda maraqlarına toxunulan şəxslərin vəkillərinin və ya qanuni nümayəndələrinin dəvət edilməsi zəruri ola bilər.

7.4 Qeydlərin və ya digər formada töhfənin verilməsi yolu ilə prosesdə iştirak

Üzbəüz məsləhətləşmələrin nə dərəcədə səmərəli olmasından asılı olmayaraq, ictimaiyyətin maraqlı təmsilçilərinin yalnız azlığı ilə birbaşa əlaqələr yaradıla bilər. Bu səbəbdən maraqlı subyektlərin geniş dairələri arasında plan barədə məlumatların yayılması nəzərdə tutulmalı və ictimaiyyət, o cümlədən ayrı-ayrı insanlar tərəfindən qeyd və təkliflərin qəbul edilməsi və nəzərdən keçirilməsi üçün mexanizmlər təmin edilməlidir. Bunlar daha ətraflı 10.4-cü bölmədə müzakirə edilən interaktiv media strategiyasının tərkib hissəsi olmalıdır.

8. Planın hazırlanması fazası

Hazırlıq fazasında ilkin struktur yaradıldıqdan sonra növbəti addım planın özünün hazırlanması, onun məzmununun və implementasiya, monitoring və qiymətləndirmə mexanizmlərinin müəyyən edilməsi olacaq.

8-ci sxem – Planın hazırlanması fazası

- əlaqələndirmə komitəsinin tez-tez keçirilən iclasları
- milli fəaliyyət planının konsepsiyasının hazırlanması
- katibliyin yaradılması
- QHT-lər və digər maraqlı qruplar ilə məsləhətləşmələr
- ictimai görüşlər və ictimai dinləmələr
- planın əsasını təşkil edəcək tədqiqatın aparılması
- prioritetlərin müəyyən edilməsi
- zəif qruplara diqqət yetirilməsi
- xüsusi diqqəti tələb edən məsələlər
- digər milli planların hazırlanması üzrə tədbirlər ilə əlaqələndirmə
- planın layihəsinin hazırlanması
- vaxt çərçivələri
- hüquqi status

8.1 Milli fəaliyyət planının konsepsiyasının hazırlanması

Əlaqələndirmə komitəsinin ən vacib ilkin vəzifələrindən biri həm milli fəaliyyət planları ilə bağlı beynəlxalq təcrübəni nəzərə alan, həm də öz ölkəsindəki vəziyyətə uyğun olan milli fəaliyyət planının konsepsiyasının hazırlanmasıdır.

Əlaqələndirmə komitəsinin bir çox üzvləri insan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planının konsepsiyası ilə tanış olmaya bilərlər. Onlardan bəzilərinin insan hüquqları ilə bağlı daha geniş sistemdə iş təcrübəsi də olmaya bilər. Buna baxmayaraq, özündə ictimaiyyətin, planın həyata keçirilməsinə məsul dövlət təşkilatlarının nümayəndələrini və insan hüquqları sahəsində ekspertləri birləşdirən, geniş təmsilçiliyə əsaslanan komitənin dəyəri ondan ibarətdir ki, belə komitə effektiv planın bünövrəsi kimi xidmət edəcək ideyaların praktiki sintezini təmin edir.

Plan üzrə məsul qurum aşağıdakılar vasitəsilə komitədəki konseptual müzakirələr üçün yol açmalıdır:

- hazırkı Məlumat Kitabçası da daxil olmaqla, milli fəaliyyət planları haqqında müvafiq məlumat xarakterli materialların, habelə insan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartlar, daxili normalar və insan hüquqları sahəsində beynəlxalq vəziyyət barədə məlumatların təqdim edilməsi;
- planın həyata keçirilməsinin ölkədəki vəziyyətə uyğun olan bir necə ssenarisini əks etdirən sənədin hazırlanması;
- əlaqələndirmə komitəsi və digər aidiyyəti qurumlar ilə birgə seminarların təşkil edilməsi üçün (onların maliyyələşdirilməsi beynəlxalq texniki yardım proqramları vasitəsilə həyata keçirilə bilər) bu cür konseptual işdə və / və ya digər ölkələrdə fəaliyyət planlarının hazırlanmasında təcrübəsi olan beynəlxalq ekspertlərin dəvət edilməsi.

Planın konsepsiyası özündə həm beynəlxalq normaları, həm də yerli vəziyyətin xüsusiyyətlərini birləşdirməlidir. Silsilə görüşlərdə əlaqələndirmə komitəsi ağılabatan müddət ərzində yerinə yetirilə bilən insan hüquqları sahəsində öhdəliklərin daxil olduğu ambisiyalı, eyni zamanda real planın ilkin layihəsini hazırlamalıdır. Sonradan bu ilkin layihə baxılmaq üçün hökumətə təqdim oluna bilər və ondan ictimaiyyətlə məsləhətləşmələrin əsası kimi istifadə oluna bilər.

8.2 İnsan hüquqları sahəsində ölkədəki vəziyyətə dair hesabatın hazırlanması – planın əsasını təşkil edən tədqiqat

8.2.1 Planın əsasını təşkil edən tədqiqata ümumi yanaşma

Planın əsasını təşkil edən hərtərəfli və dəqiq tədqiqat milli fəaliyyət planının hazırlanmasına istənilən sistemli yanaşmanın əsas elementlərindən biridir. Ölkənin insan hüquqlarının daha səmərəli şəkildə riayət edilməsinə doğru hərəkət etməsi üçün hazırkı vəziyyət barədə xəbərdar olması vacibdir. Bu günədək dərc olunmuş milli fəaliyyət planlarının çoxu insan hüquqları ilə bağlı tələbatların hərtərəfli qiymətləndirilməsinə əsaslanır. Bəzi hallarda bu araşdırmalar Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən aparılmışdır. Nəticədə, onların bəzilərində insan hüquqları sahəsində problemlər barədə geniş hesabat verilir, cari siyasətin cəhətləri göstərilir və bu çağırışların cavablandırılması üçün keçmiş və hazırkı tədbirlərin xülasəsi verilir.

Etiraf etmək lazımdır ki, insan hüquqları üzrə belə ətraflı tədqiqat hökumətlərin həvəssiz məşğul olduğu, siyasi cəhətdən həssas məsələ kimi qəbul olunur. Planın əsasını təşkil edən tədqiqat öz təbiətinə görə müəyyən çatışmazlıqları aşkara çıxaracaq. Həmin çatışmazlıqlar təşkilati məsuliyyət məsələsini yarada bilər, bu isə öz növbəsində mənfi nəticələrə gətirib çıxara bilər. Lakin hakimiyyət qurumlarının insan hüquqları sahəsində qiymətləndirmə aparmaq niyyəti özü-özlüyündə milli fəaliyyət planı ilə bağlı proseslərin səmərəli olması üçün vacib olan siyasi iradənin göstəricisidir. Bundan əlavə, insan hüquqları sahəsində ciddi problemlərin dəqiq və səmimi qiymətləndirilməsi onların həllinin tapılması üçün əhəmiyyətli şərtidir.

Bununla yanaşı, planın əsasında olan hərtərəfli tədqiqat özü-özlüyündə böyük təcrübə qazandıra bilər. İnsan hüquqlarının bütün sahələrində bu hüquqlara riayət edilməsi vəziyyəti ilə əlaqədar dəqiq nəticələrin əldə edilməsinə yönəlmiş tədqiqat səhiyyə, təhsil sistemi və xidmətlərin göstərilməsinin bir çox digər sahələri ilə bağlı məsələlərin, habelə ədalət mühakiməsinin həyat keçirilməsi və ayırı-seçkili yanaşmaların mövcudluğu ilə bağlı məsələlərin araşdırılmasını tələb edir. Ölkələr tez-tez onları narahat edən məsələlər üzrə tədqiqatları həyata keçirir və təcrübə göstərir ki, hətta bir məsələ üzrə tədqiqat əhəmiyyətli vaxt apara bilər və xeyli resurslar tələb edə bilər. Fərz etmək olar ki, xüsusilə mürəkkəb hallarda planın əsasını təşkil edən ətraflı tədqiqat illərlə davam etməklə əhəmiyyətli maliyyə vəsaitlərini tələb edə bilər.

Tədqiqat əsassız olaraq bahalı olduqda və ya böyük müddət ərzində davam etdikdə milli plan üzrə bütün prosesi təhlükə altına qoya bilər. Əksər hallarda bu problemin həlli tədqiqatın hazırlanmasına ağılabatan yanaşmanın tapılmasından ibarət olur. Konkret ölkələr, bütün halları, o cümlədən mövcud resursları nəzərə alaraq, tədqiqatın necə aparılacağını özləri müəyyən edə bilərlər.

Siyasi liderlər, dövlət rəsmiləri, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının üzvləri və ictimaiyyətin təmsilçilərinin hamısı mövcud çatışmazlıqların təbiətini və hansı tədbirlərin görülməli olduğunu bu və ya digər dərəcədə başa düşəcəklər. Bu anlama kütləvi informasiya vasitələrindəki məlumatlara, şəxsi təcrübəyə, ictimaiyyət üçün açıq informasiyalara və mövcud tədqiqatlara əsaslanacaq. Planın əsasını təşkil edən tədqiqat sadəcə artıq məlum olan informasiyanı təsdiq edib sistemləşdirməlidir. Tədqiqat müstəqil proses kimi deyil, milli fəaliyyət planının hazırlanması prosesinin tərkib hissəsi kimi qəbul edilməlidir. Xüsusən, o, narahatlıq doğuran məsələlərin araşdırılmasını əvəz etməməlidir.

Bəzi ölkələrdə insan hüquqları sahəsində vəziyyətin qiymətləndirilməsi müəyyən çətinliklər doğursa da, bu ölkələr belə qiymətləndirməni aparmaq arzusunda ola bilər. Həqiqətən, ziddiyyətli məsələlər həll edilmədən insan hüquqları sahəsində vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına nail olmaq mümkün olmayacaq. Bəzi hallarda ciddi insan hüquqları pozuntularının araşdırılması zəruri olacaq. Lakin güman edilir ki, belə tədbirlər planın əsasını təşkil edən tədqiqatın tərkib hissəsi deyil, konkret halların araşdırılması qismində aparılmalıdır.

Hesabat səmimi sənəd olsa da, o, heç də böyük olmamalıdır. Bu sənəd iqtisadi, sosial və mədəni hüquqları, habelə inkişaf hüququnu, mülki və siyasi hüquqları əhatə etməklə hərtərəfli olmalıdır. Hesabatda, zərurət olduqda, ölkənin BMT-nin saziş orqanları qarşısında hesabatları, BMT-nin saziş orqanlarının və xüsusi məruzəçilərinin rəyləri, sahə hesabatları və ya QHT-lərin hesabatları kimi mövcud tədqiqatlardan istifadə edilməlidir. Hesabatda diqqət siyasi məsələlərin müdafiəsinə, artıq baş vermiş hadisələrə görə məsuliyyətin kimin üzərinə düşməsinin müəyyən edilməsinə və ya konkret məsələlərin araşdırılmasına deyil, fəaliyyət planına töhfə verilməsinə yönəldilməlidir.

8.2.2 Planın əsasını təşkil edən tədqiqatın məzmunu

Belə tədqiqatın vahid modeli mövcud deyil, lakin müəyyən ümumi elementlər bütün hallarda tətbiq oluna bilər. Tədqiqat çərçivəsində hüquqi məsələlər, insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə təsisatlar, habelə insan hüquqları tədrisinin və onlar haqqında məlumatlılığın vəziyyəti araşdırılmalıdır. Xüsusən, hesabatda insan hüquqları ilə bağlı öhdəliklərin yerinə yetirilməsində problemlərə rast gəlinəndə əsas sahələr müəyyən edilməlidir.

Tədqiqat çərçivəsində diqqət həmçinin zəif qrupların vəziyyətinə və sosial indikatorlara yönəldilməlidir. İctimai sahədə insan hüquqları ilə bağlı əsas məsələlərin vurğulanması tədqiqatın təxirəsalınmaz xarakterini və əhəmiyyətini daha da artıracaq.

Hüquqi məsələlər

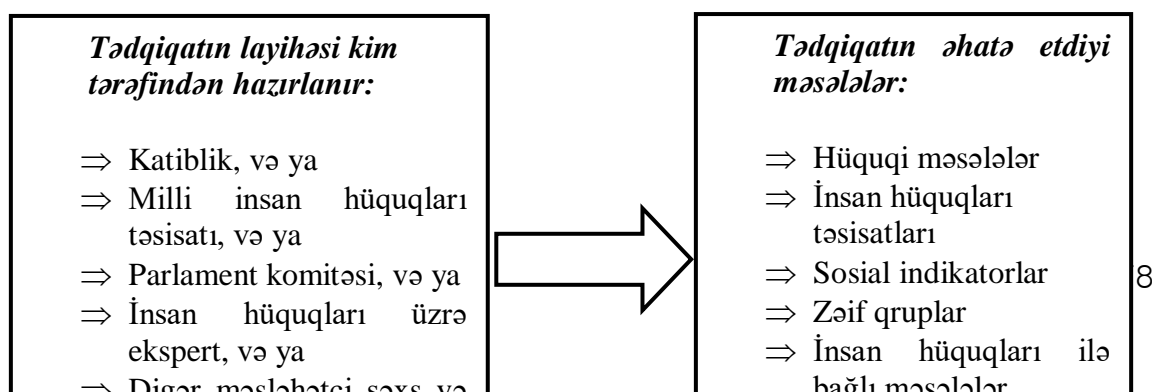
Hüquqi məsələlərin sırasına Ümumi Bəyannamənin və insan hüquqları sahəsində digər beynəlxalq müqavilələrin müddəalarına nə dərəcədə riayət edilməsini, habelə dövlət tərəfindən insan hüquqları sahəsində əsas beynəlxalq sazişlərin ratifikasiya edilməsi ilə bağlı vəziyyəti əhatə edən məlumatlar daxil edilməlidir. Beynəlxalq hüquq normalarının daxili qanunvericilikdə əks etdirilməsinin təhlili və insan hüquqları sahəsində daxili hüququn ümumi icmalı da hesabatda daxil olmalıdır. Çox güman ki, insan hüquqları ilə bağlı məsələlər müəyyən şəkildə ölkənin konstitusiyasında və müxtəlif kontekstlərdə daxili qanunvericilikdə öz əksini tapsın. Tədqiqatda daxili hüquqi bazanın səmərəli olmasının və məhkəmə sisteminin müstəqilliyinin və səlahiyyətlərinin qeyd olunması vacibdir.

İnsan hüquqları təsisatları

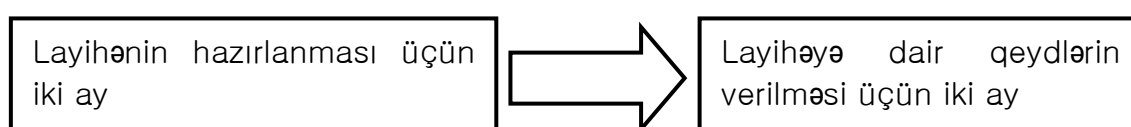
Tədqiqat çərçivəsində insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə milli təsisatlar barədə icmal və onların səmərəliliyinə dair qeydlər verilməlidir. Tədqiqat yalnız insan hüquqları komissiyasını (onun mövcud olduğu halda) deyil, həmçinin qadınların, uşaqların və ya yerli xalqların hüquqlarının qorunması və ya insan hüquqları tədrisinin təşviq edilməsi məqsədi ilə yaradılmış, yaxud insan hüquqları məsələləri ilə məşğul olan digər təsisatları əhatə etməlidir. Bununla yanaşı, tədqiqatda QHT-lərin səmərəli fəaliyyət göstərməsinin əsas şərtləri nəzərdən keçirilməlidir.

9-cu sxem – Planın əsasını təşkil edən tədqiqat

Milli əlaqələndirmə komitəsi tərəfindən nəzarət Vətəndaş cəmiyyəti ilə məsləhətləşmələr

Vaxt çərçivələri

Sosial indikatorlar

Bunlar insan hüquqlarına, xüsusən də iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar münasibətdə, riayət edilməsi ilə bağlı əhəmiyyətli məlumatı təqdim edəcək. Ayır-seçkiliyin mövcud olduğu sahələri aydın şəkildə göstərmək üçün bölgü məlumatların, o cümlədən irq, gender və digər meyarlar üzrə məlumatların təqdim edilməsi vacibdir. Belə indikatorların və məlumatların mövcud olmadığı halda, milli fəaliyyət planına zəruri məlumatların müntəzəm şəkildə toplanması üzrə planlar daxil edilə bilər.

Zəif qruplar

Hesabatda cəmiyyətin zəif hesab edilən və ya xüsusi diqqətə ehtiyacı olan qruplarının siyahısı verilməlidir. Tədqiqat çərçivəsində onların insan hüquqları baxımından vəziyyəti qiymətləndirilməlidir.

İnsan hüquqları sahəsində problemlər

Parlament, QHT-lər, BMT-nin saziş orqanları və kütləvi informasiya vasitələri tərəfindən, yaxud milli araşdırmalar və xüsusi prosedurlar nəticəsində yaxın keçmişdə müəyyən olunmuş insan hüquqları sahəsində problemlər siyahısının tərtib edilməsi faydalı ola bilər.

8.2.3 Planın əsasını təşkil edən tədqiqatın hazırlanması və yayılması

Planın əsasını təşkil edən tədqiqatın hazırlanmasına bir neçə yanaşma mövcuddur:

- əlaqələndirmə komitəsi tədqiqatın hazırlanmasını katibliyə həvalə edə bilər;
- komitə bu vəzifənin yerinə yetirilməsini müvafiq şəxsə, qrupa və təşkilata həvalə edə bilər və ya bu məqsədlə bir neçə təşkilatdan ibarət işçi qrupunu yarada bilər. Bunlara milli insan hüquqları təşkilatları, parlament, QHT-lər, məhkəmə hakimiyyətinin təmsilçiləri, insan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri və ya insan hüquqları üzrə ekspertlər aid edilə bilər.
- Alternativ model ondan ibarətdir ki, planın əsasını təşkil edən tədqiqat hökumət ilə vətəndaş cəmiyyəti arasında əməkdaşlıq əsasında həyata keçirilən məsləhətləşmə prosesinin nəticəsi olaraq hazırlansın. Bu fəaliyyət sahə işçi qruplarının mümkün iştirakı ilə əlaqələndirmə komitəsi tərəfindən həyata keçirilə bilər. Bu fəaliyyət lazımi qaydada təşkil edildikdə və maliyyələşdirildikdə, tələb olunan qiymətləndirmə bir neçə günlük görüş, yazılı təkliflərin təqdim edilməsi və məlumatların toplanması üzrə digər tədbirlər vasitəsi ilə əldə edilə bilər. Yerli şərait buna imkan vermədikdə, məsələn, böyük ərazisi və ya əhalisinin sayı çox olan ölkələrdə, məsləhətləşmə prosesi müxtəlif yerlərdə keçirilən bir neçə görüşlərdən ibarət ola bilər.

Hansı yanaşmanın seçildiyindən asılı olmayaraq, tədqiqatı yekunlaşdırdıqdan əvvəl müvafiq məsləhətləşmələrin aparılmasını təmin etmək vacibdir. Hətta tədqiqatın vətəndaş cəmiyyəti ilə əməkdaşlıqda hazırlandığı halda, maraqlı qruplar və ictimaiyyətin təmsilçiləri tərəfindən tədqiqatın layihəsi ilə bağlı qeydlərin verilməsi arzu olunardı. Tədqiqatın layihəsi məsləhətləşmə prosesində iştirak edən bütün qruplar arasında yayılmalıdır. O, həmçinin planla bağlı İnternet saytında yerləşdirilməlidir ki, ictimaiyyətin təmsilçiləri ona dair qeydlərini verə bilsinlər.

Tədqiqatın hazırlanması prosesinin planın hazırlanıb tətbiqinə başlanmasını ləngitməməsini təmin etmək üçün aydın vaxt çərçivələri müəyyən edilməlidir. Tədqiqat çərçivəsində yeni araşdırmaların aparılmasına və tədqiqatın uzun müddət ərzində hazırlanmasına ehtiyac olmadığını nəzərə alaraq, tədqiqatın iki ay ərzində hazırlanması və daha iki ay ərzində onunla bağlı qeydlərin toplanması təklif olunur. Sözsüz ki, tədqiqatın hazırlandığı dövrdə əlaqələndirmə komitəsi digər fəaliyyətlərin həyata keçirilməsini davam etdirməlidir.

8.3 Prioritetlərin müəyyən edilməsi

İnsan hüquqları üzrə fəaliyyət planı çox geniş fəaliyyət sahələrini əhatə edir. İnsan hüquqları sahəsində bütün problemləri dərhal həll etmək mümkün deyil. Resurslar və tədrisə tələbat əhəmiyyətli məhdudiyətləri təşkil edir. Bu səbəbdən prioritetlərin müəyyən edilməsi məsələsi həll edilməlidir. Prioritetlərin müəyyən edilməsi idarəetmənin zəruri vasitəsi olmaqla, görülməli olan işlərlə müqayisədə mövcud resursların məhdud olduğuna görə insan hüquqları sahəsində olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bundan əlavə, insan hüquqları ilə bağlı bəzi məsələlərə, misal

Üçün, yaşamaq hüququ, işgəncə və şəxsi təhlükəsizlik ilə bağlı məsələlərə prioritet verilməlidir. Nəhayət, prioritetlərin müəyyən edilməsi prosesinin həqiqi bərabərlik konsepsiyası ilə sıx əlaqəsi var. Yalnız formal bərabərliyin deyil, həmçinin həqiqi bərabərliyin təmin edilməsi irqə, cinsə və beynəlxalq standartlar ilə müəyyən edilən digər meyarlara əsaslanan ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılmasında əhəmiyyətli töhfə verir.

Prioritetlərin müəyyən edilməsi milli əlaqələndirmə komitəsinin ilkin vəzifələrindən biri olmaqla əməkdaşlıq əsasında həyata keçirilməlidir. Aşağıda yüksək prioritetə malik vəzifələrin bəzi meyarları verilir:

- problemin insan hüquqlarına təsiri baxımından ciddiliyi;
- mövcud resurslar nəzərə alınmaqla, insan hüquqları sahəsində problemin mümkün “həlli yolları”nın ehtimal olunan dəyəri;
- vəzifənin yerinə yetirilməsinin planın digər vəzifələrinə təsirinin dərəcəsi; və
- ictimaiyyətin problemdən narahatlığının dərəcəsi.

İnsan hüquqları sahəsində vəziyyəti yaxşılaşdırmağa çalışan insanlar üçün prioritetləri müəyyən etmək zərurəti müəyyən təhlükə yarada bilər. Onlar ehtiyatlı olmalıdırlar ki, prioritetləri müzakirə etdikdə hər hansı bir kateqoriyadan olan hüquqların digər hüquqlar gerçəkləşdirildikdən əvvəl həyata keçirilməli olması qənaətinə gəlməsinlər. Bütün sahələrdə irəliləmək üçün “hamı üçün bütün hüquqlar”ı təmin etmək zərurətinin tanınması istənilən hərtərəfli yanaşma üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Belə olan halda prioritetlər hansılar olmalıdır? Şübhəsiz ki, onlar ölkədən-ölkəyə fərqlənəcək, lakin onlar planın əsasını təşkil edəcək tədqiqat nəticəsində daha aydın olmalıdır. Sözsüz ki, planda tələbatların qiymətləndirilməsi nəticəsində müəyyən edilmiş təxirəsalınmaz problemlərə zəruri diqqət yetirilməlidir. Bir qayda olaraq, belə problemlər özü-özlüyündə diqqəti cəlb edir. Əgər yaşamaq hüququ risk altına qoyulan, əzab çəkən, qorxunu yaşayan, təhlükəsizliyi təmin olunmayan, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlarının təmin edilmədiyinə görə yoxsulluqda yaşayan və ya ayrı-seçkiliyə məruz qalan insanların mövcud olduqları halda ən azı bəzi prioritetlər aydın olacaq. Milli fəaliyyət planının vaxt çərçivələri və maliyyə resursları elə planlaşdırılmalıdır ki, belə ciddi problemlərin aradan qaldırılmasına prioritet verilsin. Belə vəziyyət əlaqələndirmə komitəsinə bəzi çətin seçimlər qarşısında qoyacaq. Əlaqələndirmə komitəsi prioritetlərin müəyyən edilməsi məsələsini həll edərkən prioritet vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün istər qısamüddətli, istərsə də orta və ya uzunmüddətli vaxt çərçivələrinə diqqət yetirməlidir. Bu, planın şəffaflığını artacaq, müzakirələri və məqsədyönlü fəaliyyəti təşviq edəcək.

8.4 Zəif qruplar

Bərabərlik və ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyinə dair fundamental normaların planda səmərəli şəkildə əks etdirilməsi zərurəti nəzərə alınmaqla, prioritetlərin müəyyən

edilməsi ilə bağlı vacib məsələlərdən biri qismində zəif qrupların insan hüquqları baxımından vəziyyəti çıxış edir. Belə qrupların insan hüquqları sahəsində üzləşdiyi problemlər tez-tez ölkədəki insan hüquqlarının ümumi şəklinin əhəmiyyətli hissəsini təşkil edir. Zəif qrupların əlverişsiz vəziyyətinə görə onların rolu qeyri-mütənasib olaraq kiçik ola bilər. Prioritetlər müəyyən edildikdə belə qrupların tələbatlarına xüsusi diqqət yetirilməli və bu qrupları iştirakçılar qismində prosesə cəlb etməyə səy göstərilməlidir.

İnsan hüquqları ilə daim məşğul olan insanlar bəzi zəif qruplardan xəbərdardırlar. Yerli xalqlar, etnik və ya dini azlıqlar, dil azlıqları, əlillər və qaçqınlar bu günə kimi hazırlanmış planların əksəriyyətində qeyd olunan misallardır. Qadınlar və uşaqlar da həmişə xüsusi diqqəti tələb edən qruplar kimi qeyd olunur, baxmayaraq ki, onların “zəif” qruplara aid olub-olmaması məsələsi müzakirə predmeti olaraq qalır. Digər qruplar da ciddi diqqət tələb edə bilər. Onlara İİV/QİÇS ilə yaşayan insanlar, ruhi xəstələr, ahıllar və cinsi azlıqlar aiddir.

Zəif qruplara həmçinin bir qədər fərqli baxış bucağından, yəni qarşılıqlı əlaqəli və ya vahid qruplar kimi deyil, xüsusi diqqətə layiq iqtisadi və sosial qruplar kimi baxmaq olar. Məsələn, Filipinlərin planında şəhərlərdə aztəminatlı işçilər və kənd yerlərindəki işçilər qeyd olunur. Digər mülahizə ondan ibarətdir ki, bəzi ölkələrdə zəif qrupların mövcud müəyyən kateqoriyaları digər ölkələrdə mövcud olmaya bilər.

8.5 Xüsusi diqqəti tələb edən məsələlər

Hansı məsələlərə xüsusi diqqət yetirmək hər bir ölkənin özündən asılıdır. Lakin əksər ölkələr insan hüquqlarının müdafiəsi və təşviqi üçün hüquqi və institusional bazanın gücləndirilməsinə və insan hüquqlarının tədrisi proqramlarına ehtiyacın olması fikrini bölüşdürür. Bu səbəbdən milli fəaliyyət planlarında insan hüquqları komissiyasının mövcud olmadığı halda belə komissiyanın təsis edilməsi tez-tez tövsiyə olunur.

8.6 Planın layihəsinin hazırlanması

Hər ölkə planın layihəsinin hazırlanmasında öz yolunu seçəcək. Hansı yanaşmanın seçilməsindən asılı olmayaraq, müəyyən amillər bu işin uğurlu olmasına töhfə verəcək. İlk növbədə, 8.1-ci bölmədə göstərildiyi kimi, planın strukturunu milli əlaqələndirmə komitəsi müəyyən etməlidir. Planın strukturu həm beynəlxalq normaların, həm də yerli vəziyyətin xüsusiyyətlərinin planda əks etdirilməsinin ən müvafiq yolunun müzakirə edilməsi ilə bağlı ilkin diskussiyalar nəticəsində müəyyən edilməlidir.

Məzmun

Komitənin üzvləri planın məzmununa dair öz təkliflərini vermək istəyəcəklər. Bu təkliflərin çoxu komitə üzvlərinin təmsil etdikləri istər vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının, istərsə də hökumət qurumlarının mövqelərini əks etdirəcək. Komitə istəsə, bu Məlumat Kitabçasının 9-cu fəslindəki tövsiyələrdən və artıq öz planlarını hazırlamış ölkələrin təcrübəsindən istifadə edə bilər.

Komitə üzvlərinin birbaşa olaraq verdikləri təkliflərdən başqa ictimaiyyətin təmsilçiləri istər komitənin yaratdığı rəsmi və ya qeyri-rəsmi məşvərətçi mexanizmlər, istərsə də yazılı qeydlər vasitəsilə öz təkliflərini verə bilərlər. Komitə ictimaiyyətin bu təkliflərinin planda necə əks etdiriləcəyi barədə qərar qəbul etməlidir.

Planın layihəsini kim hazırlamalıdır?

Planın layihəsinin hazırlanmasının bir neçə yolları vardır.

Layihə aşağıdakılar tərəfindən hazırlana bilər:

- katiblik;
- müxtəlif sahə işçi qrupları – onların hazırladığı ayrı-ayrı hissələr sonradan katiblik tərəfindən cəmləşdirilə bilər;
- kənar məsləhətçilər; və ya
- hökumət qurumları və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları – onlar planın öz səlahiyyətlərinə uyğun hissələrini hazırlaya bilərlər.

Hansı yanaşmanın seçilməsindən asılı olmayaraq, onun həyata keçirilməsinə görə əsas məsuliyyət katibliyin üzünə düşəcək. Hazırlanan sənədlərin layihələri müntəzəm şəkildə komitənin üzvlərinə paylanmalıdır ki, xüsusi bilik və təcrübəyə malik olan komitə üzvlərinin ilkin mərhələdə mətnlə bağlı öz qeydlərini vermək imkanı olsun.

Layihənin hazırlanması üçün vaxt cədvəli

Layihənin hazırlanması prosesinin aydın vaxt cədvəli olmalıdır. 5.6-cı bölmədə göstəriləni kimi, komitə planlaşdırmalıdır ki, o, planın hazırlanması prosesi başlandıqdan 12–18 ay sonra onun tətbiqinə başlasın. Planın hazırlanması prosesinin başlanması, məsləhətləşmələrin aparılması və yekun layihənin nəzərdən keçirilməsi üçün vaxtın tələb olunduğu nəzərə alınaraq, layihəni hazırlayan şəxslər və əlaqələndirmə komitəsi sıx vaxt cədvəli üzrə işləməli olacaq. Konkret aralıq müddətlərin müəyyən edildiyi halda belə vaxt cədvəlinə riayət etmək mümkündür.

Planın layihəsinin yayılması və məsləhətləşmələr

Eyni zamanda, planın layihəsi ilə bağlı şərh və təkliflərin toplanması üçün onun həm elektron formatda, həm də kağız formasında ictimaiyyət üçün əlçatan

edilməsi məqsəduyğundur. Bununla planın hazırlanması prosesi geniş vətəndaş cəmiyyətinin ideyalarından daha çox faydalana bilər. İnsanlarla bu cür əlaqənin yaradılması planın yekun variantının etibarlılığını artıracaq. Onun müddəaları daha səmərəli şəkildə dəstəklənəcək. Planın layihə formasında açıqlanması həmçinin kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə edilməklə ictimaiyyətin məlumatlılığının artırılmasına kömək edəcək. Bəzi hallarda planın ölkədə danışılan digər dillərə tərcümə edilməsinə də ehtiyac ola bilər. İlk təkliflər ilə bağlı halda olduğu kimi, komitə ictimaiyyətin qeydlərinin planın yekun variantında necə əks etdiriləcəyi barədə qərar qəbul etməli olacaqdır. Qeydlər layihənin KİV-lərdə yayılması və ya bir, yaxud bir neçə məşvərətçi görüş vasitəsilə toplana bilər.

Həmçinin, komitə ilə hökumət arasında planın yekun versiyası ilə bağlı məsləhətləşmələrin aparılmasına ehtiyac ola bilər. Hökumətin nümayəndələrinin komitənin tərkibində əhəmiyyətli sayda təmsil olunacağını nəzərə alaraq, hökumətin komitədəki müzakirələrdən tam məlumatlı olacağı və onlarla razı olacağı gözlənilir. Lakin bəzən yalnız planın layihəsinin yekun variantı hazır olandan sonra hökumət ona tam diqqət yetirir. Hökumətin layihənin yekun variantına yalnız razılıq verməsi deyil, eyni zamanda onu səmimi dəstəkləməsi həyati əhəmiyyət kəsb edir. Planın məqsədlərinə nail olunması adekvat resursları, ən yüksək dairələrin daimi diqqətini və göstərişlərini tələb edəcək. Bu səbəbdən planın mətninin hökumətə təqdim edilməsi və hökumət tərəfindən ona davamlı dəstək göstərilməsinin tövsiyə edilməsi olduqca vacibdir.

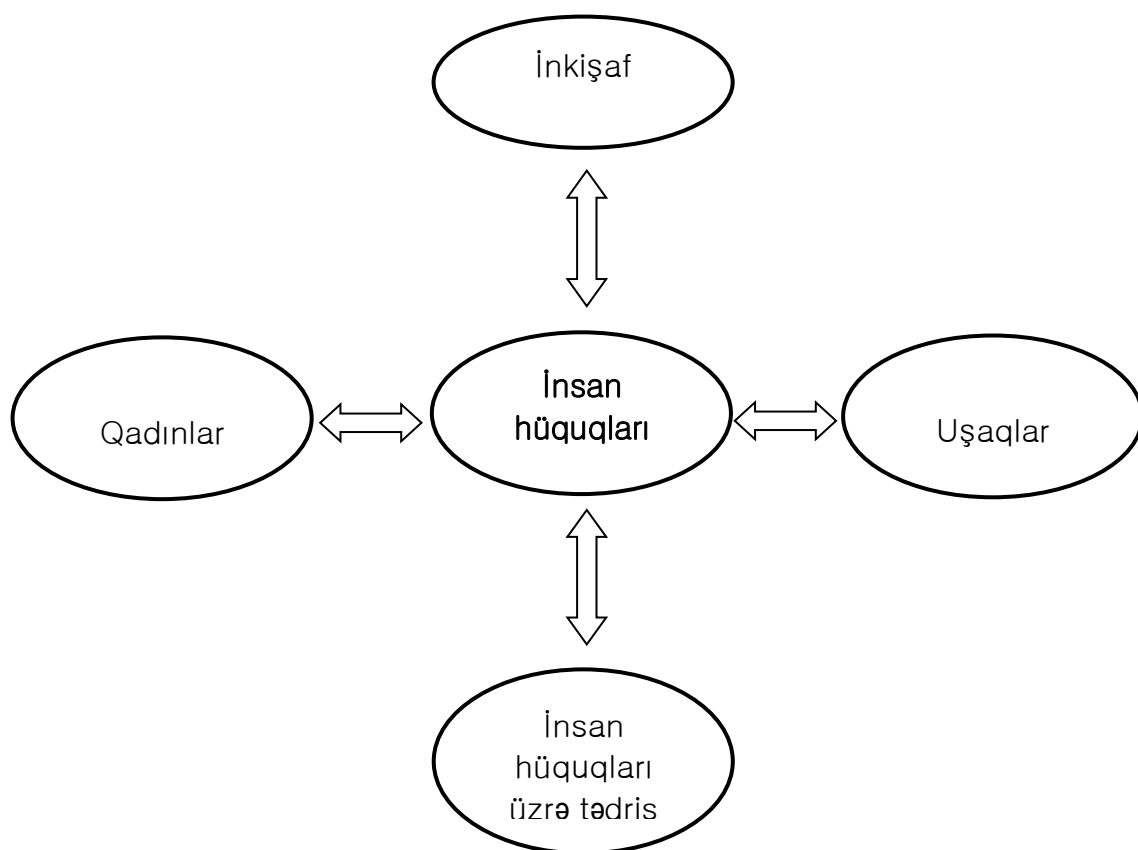
8.7 Digər milli planların hazırlanması üzrə tədbirlər ilə əlaqələndirmə

İnsan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planları hökumətin fəaliyyətinin əksər sahələrinə toxunduğuna və insanlar üçün potensial olaraq faydalı olmaqla yanaşı bütöv xalqın maraqlarına xidmət edə biləcəyinə görə böyük əhəmiyyətə malikdir. Konseptual nöqteyi-nəzərdən insan hüquqlarının gerçəkləşdirilməsi hökumətin sosial və hüquqi sahələrdə, demək olar ki, bütün fəaliyyətini əhatə edir. Bu konseptual yanaşmanı nəzərdə saxlamaq lazımdır, eyni zamanda etiraf etmək lazımdır ki, həqiqətdə hökumət milli fəaliyyət planının hazırlanması prosesinin onunla eyni vaxtda həyata keçirilə bilər, digər planların hazırlanması üzrə fəaliyyətlə əlaqələndirilməsi məsələsinə isə baxmalı olacaq. Vacibdir ki, əlaqələndirmə komitəsi insan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planının digər milli planlara uyğunluğunu təmin etsin. Digər tərəfdən, komitə plandakı insan hüquqları ilə bağlı vəzifələrin digər planlarda əks etdirilməsinin təmin edilməsinə səy göstərməlidir.

Bu, xüsusən inkişafa aiddir. İnsan hüquqları üzrə beynəlxalq standartlar insanlara yönəldilmiş səmərəli inkişaf prosesi üçün əsas yaradır. İnsan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planı inkişaf prosesində ictimai iştirakın təşviq edilməsi və bütün insan hüquqlarının bu prosesdə mərkəzi rolunun təmin edilməsi üçün ideal imkan verəcək.

İnkişaf, uşaqların müdafiəsi və ya qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə planlar kimi geniş milli planlarla yanaşı, dövlətin sosial siyasəti, bir qayda olaraq, milli statusa malik olmayan müəyyən planlardakı vəzifələr formasında ifadə olunur. Məsələn, konkret ölkənin səhiyyə orqanları preventiv səhiyyə xidmətlərinin səviyyəsini artırmağa və ya müəyyən xəstəliklərlə xəstələnmə dərəcəsini azaltmağı planlaşdırır. Lakin bunlar əsasən aidiyyəti dövlət orqanlarının daxili planları olacaq. Buna baxmayaraq, insan hüquqları ilə bağlı məqsədlərə nail olunmasında tərəqqi son nəticədə məhz belə planların məzmunu və implementasiyasından asılı olacaq. Dövlətin sosial planlaşdırma vəzifələrinin hansı formatda ifadə edilməsindən asılı olmayaraq, vacibdir ki, əlaqələndirmə komitəsi insan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planının məqsədlərinin bu vəzifələrdə əks etdirilməsini təmin etsin.

10-cu sxem – Milli planlar arasında əlaqələndirmə

8.8 Vaxt çərçivələri

Vaxt çərçivələri milli fəaliyyət planının hazırlanması prosesində özünü iki formada göstərir. Birincisi planın ümumi vaxt çərçivələri, ikincisi isə planın hər bir fərdi komponentinin vaxt çərçivələridir.

Ümumi vaxt çərçivələri

Bu günə kimi hazırlanmış milli fəaliyyət planlarının vaxt çərçivələri iki, üç, beş və ya on illik dövrü əhatə edirdi və yaxud planlar müddətsiz olurdu. Milli fəaliyyət planı insan hüquqları sahəsində siyasətə daha sistemli yanaşmanın təşviqinə və konkret hərəkətlərin həvəsləndirilməsinə yönəlmiş sənəd olduğu üçün planın məqsədlərinə nail olunması üçün daha dəqiq vaxt çərçivələrinin göstərilməsi arzu olunandır. Hökumətin və vətəndaş cəmiyyətinin planın nailiyyətlərini və çatışmazlıqları qiymətləndirə bilməsi üçün planın ümumi vaxt çərçivələri müəyyən edilməlidir.

Ümumi vaxt çərçivələri baxımından planda müəyyən məqsədlərə nail olmaq üçün zəruri inzibati, resurs, tədris və infrastruktur tədbirlərinin görülməsi üçün kifayət qədər vaxtın ayrılması nəzərdə tutulmalıdır. Bu səbəbdən ümumi müddət həddən artıq qısa olmamalıdır. Eyni zamanda, bu vaxt çox uzun da olmamalıdır ki, planın davamlılığı hissi və ya onun ümumi perspektivi itməsin. İqtisadi planlar üçün, bir qayda olaraq, beş illik müddət müəyyən olunur və insan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planı üçün belə müddətin müəyyən edilməsi ağılabatan görünür. İnsan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planının vaxt çərçivələrinin aydın şəkildə iqtisadi inkişaf planının vaxt çərçivələrinə bağlanması faydalı ola bilər. Ayrı-ayrı ölkələrin bu ideyaya dair öz mövqeləri ola bilər. Əsas məsələ ondan ibarətdir ki, planla bağlı prosesə cəlb olunmuş subyektlər üçün onların fəaliyyətinin strukturlaşdırılmasına, habelə monitorinqin və yekun qiymətləndirmənin keçirilməsinə dair son müddətləri müəyyən etmək məqsədilə planın vaxt çərçivələri təmin edilsin.

Konkret tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün vaxt çərçivələri

Bütün mümkün hallarda planda təklif olunan konkret tədbirlərin də dəqiq vaxt çərçivələri müəyyən edilməlidir. Yalnız belə hədəflərin mövcud olduğu halda planın həyata keçirilməsinə məsul subyektlərin fəaliyyətinin aydın strukturu və planın nailiyyətlərinin monitorinqi üçün əsas olacaqdır. Bu vaxt çərçivələri real olmalıdır. Əgər hədəflər ümumi şəkildə ifadə olunmuşsa (onlar bir qayda olaraq “amallar” adlandırılır) və ya uzunmüddətlidirsə, vaxt çərçivələri daha dəqiq müəyyən olunmuş aralıq və ya əlavə vəzifələrin təklif edilməsi məqsədamüvafiq ola bilər.

Konkret vaxt çərçivələrindən istifadə edilməsinin misalı kimi İndoneziya milli planını gətirmək olar. Planın ümumi vaxt çərçivəsi beş illik dövrü əhatə edir, bundan sonra plana yenidən baxılmalı və o, təkmilləşdirilməlidir. İnsan hüquqları sahəsində beynəlxalq sənədlərin ratifikasiyasına dair konkret vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün planda onun beşillik həyatı ərzində icra edilməli progressiv vaxt cədvəli göstərilmişdir. Bununla da bu vəzifələrin yerinə yetirilməsinə məsul olan hökumət qurumları üçün aydın hədəf müəyyən olunur. Eyni zamanda, tərəqqinin qiymətləndirilməsi də ən azı bu sahədə daha asan olur.

Vaxt çərçivələri planın tərkib hissəsi olmalıdır, başqa sözlə, ayrıca məsələ olmamaqla planın özündə təsbit edilməlidir.

8.9 Hüquqi status

Bəzi ölkələrdə milli planla bağlı müzakirə edilən məsələlərdən biri ondan ibarət idi ki, plan hüquqi statusa malik olmalıdır, yoxsa yox? Bu sualın cavabı daha çox konkret ölkənin hüquqi ənənələri və siyasətindən asılı olacaq. Lakin plana hüquqi status verilməsinə doğru addımların bir sıra üstünlükləri var, o cümlədən:

- plana hüquqi status verilməsinə doğru addımlar ona daha geniş siyasi dəstək təmin etməyə kömək edəcək;
- belə addımlar dövlətin insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsinə bağlılığının vacib rəmzi olacaq;
- belə addımlar vətəndaş cəmiyyətini həvəsləndirəcək və onun hökumət ilə daha sıx əməkdaşlığa əsaslanan əlaqələrini təşviq edəcək;
- qanunvericilik hakimiyyəti tərəfindən atılan belə addımlar nəticəsində məmurların planın vəzifələrinə bağlılığı möhkəmləndiriləcək.

Əgər planın qanunvericilik aktı formasında qəbul edilməsi variantı seçilibsə, əlaqələndirmə komitəsi bu qərarın həyata keçirilməsi istiqamətindəki prosesi idarə etməlidir. Qanunvericilik aktının qəbulu çox vaxt çətin və uzun proses olmaqla, güman ki, müvafiq ciddi addımları tələb edəcək. Planın məzmununu əks etdirən sənədin və ya sənədlərin hazırlanması və eyni zamanda onun digər milli qanunvericiliyə uyğunlaşdırılması çətin vəzifə ola bilər. Aydın ki, hökumət bu təklifi ciddi surətdə dəstəkləməli olacaq, lakin təklifə mümkün qədər geniş dəstəyin təmin edilməsi üçün parlamentdəki digər siyasi partiyalar ilə məsləhətləşmələrin təşkil edilməsi arzu olunardı.

Planın hökumətin və ya prezidentin fərmanı formasında qəbul edilməsi daha asan variant ola bilər. Konkret ölkədən asılı olaraq, bu sənədin hüquqi qüvvəsi qanundan fərqli olacaq. Bu prosedur hər bir halda planın hazırlanması və həyata keçirilməsi prosesinin mühüm hissəsi olan plana dövlət başçısı və ya hökumət tərəfindən razılığın verilməsi prosedurundan də fərqlənəcək.

Bu məsələyə üçüncü yanaşma ondan ibarətdir ki, parlament planı qanun formasında qəbul etməkdənsə, ona razılıq versin. Yəni də, bu prosedur parlament müzakirələrini və plana razılığın verilməsinə dair aktı nəzərdə tutduğundan, aidiyyəti siyasi liderlərin planla razı olmaları barədə açıq bəyanatlarından fərqlənəcək. Belə addım hüquqi cəhətdən planın qanun formasında qəbul edilməsi prosedurundan daha asandır. Mümkündürsə, əlaqələndirmə komitəsinin belə addımı təklif etməsi daha məqsədemüvafiqdir, çünki o, planın səmərəli həyata keçirilməsinə güclü təkan verəcək.

9. Planın məzmunu və strukturu

9.1 Ümumi məsələlər

Planın məzmununun müəyyən və ifadə edilməsi yəqin ki, milli fəaliyyət planının hazırlanması prosesinin ən mühüm hissələridir. Sözsüz ki, məsləhətləşmələr və implementasiyası kimi digər elementlərin də böyük əhəmiyyəti var, lakin məhz məzmun hökumətin tədbirlər görməyə bağlılığını əks etdirir və planın implementasiyası üçün əsas yaradır. Bundan əlavə, planda təsvir edilən məqsədlər onun uğurunun qiymətləndirilməsi üçün etalon standartlar qismində çıxış edəcək.

Planın aydın, sistemli və məntiqli strukturu olmalıdır. Bu, onun ictimaiyyət tərəfindən başa düşülməsi və qəbul edilməsində, planın onu həyat keçirəcək qurumların digər fəaliyyətləri ilə əlaqələndirilməsində, habelə onun monitorinqi və qiymətləndirilməsi prosesində yardımçı olacaq.

9.2 Prinsiplər və məqsədlər

Bütün ölkələr bir ümumi məqsədi – “bütün insan hüquqları hamı üçün” – bölüşdürür, lakin bu məqsədə nail olunmasına aparan yol praktiki cəhətdən ölkədən-ölkəyə fərqlənəcək. Bu səbəbdən müxtəlif milli fəaliyyət planlarında geniş prinsiplər və struktur baxımından ümumi elementlər əks olunacaq, lakin hər bir planın spesifikasiyası fərqli olacaq. Milli fəaliyyət planı konkret ölkənin şəraitinə uyğun olmalı, beləliklə, hər bir halda çıxış nöqtəsi fərqli olacaq. Buna baxmayaraq, hər ölkə ona insan hüquqları sahəsində irəliləməyə imkan verəcək konkret tədbirləri müəyyən etməlidir.

Missiya barədə bəyanatlar formasında ifadə olunmuş prinsiplər

Milli fəaliyyət planının hazırlanması prosesi üçün planın konseptual əsaslarının və xidmət edəcəyi ümumi məqsədlərin nəzərdən keçirilməsi faydalı olardı. Bir çox mövcud planların giriş bölmələrinə geniş məqsədlər və konseptual məsələlər barədə bəyanatlar daxildir. Bəzən onlar “missiya barədə bəyanatlar” kimi təsvir edilir. Belə bəyanatlar plan üzərində işləyənlər üçün faydalı oriyentirləri təşkil edir və ictimaiyyətə zəruri ümumi məlumat verir. Bir çox bəyanatlarda insan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartların həm ilhamın mənbəyi, həm də fəaliyyəti istiqamətləndirən spesifik təlimat kimi əhəmiyyəti vurğulanır.

Geniş məqsədlər

Milli fəaliyyət planının layihəsinin hazırlanması ilə bağlı məsələlər nəzərdən keçirilərkən, 2-ci fəsildə qeyd olunmuş məqsədlər üç fərqli sahə üzrə qruplaşdırıla bilər:

- insan hüquqlarına riayət edilməsi sahəsində həqiqi və əhəmiyyətli inkişafa nail olunması;
- həm ictimaiyyət arasında, həm də konkret sektorlarda insan hüquqları haqqında məlumatlılığın artırılması; və
- müxtəlif hökumət qurumları və qeyri-hökumət təşkilatları arasında insan hüquqları ilə bağlı fəaliyyətlərin əlaqələndirilməsinin gücləndirilməsi.

Müxtəlif aidiyyəti sahələrdə işləyən insanların bütün insan hüquqları, o cümlədən iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında məlumatlılığını artırmaq vacibdir. Əlaqələndirmə həmçinin böyük əhəmiyyət kəsb edir. Lakin planın əsas məqsədi insan hüquqlarının bütün kateqoriyalarına riayət edilməsi sahəsində gözə çarpan tərəqqiyə nail olunmasından ibarətdir.

Bu baxımdan, planın hazırlanması və həyata keçirilməsi ilə məşğul olan insanlar üçün vacibdir ki, bu fəaliyyət sadəcə ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə tədbirə çevrilməsin. Məsələn, müvafiq sahələrdə artıq həyata keçirilən proqramları plana daxil edib onlara “insan hüquqları üzrə proqramlar” adı qoymaq ideyası irəli sürülə bilər. Bu addım insan hüquqları haqqında məlumatlılığı, habelə sosial proqrama və inkişaf proqramlarına hüquqlara əsaslanan yanaşmanı təşviq edə biləcəyindən müəyyən qədər faydalı ola bilər. Lakin bu fəaliyyət müvafiq sahədəki planın yeganə məzmunudursa, onun nəticələri milli fəaliyyət planı mexanizmindən istifadə edilməklə əldə edilə biləcəyindən qat-qat aşağı olacaq.

Beləliklə, arzuolunan ümumi yanaşma geniş prinsipləri müəyyən etməklə yanaşı konkret və nail oluna bilən hədəfləri müəyyən etməkdən ibarətdir. Belə olan halda tərəqqi nümayiş etdirmək və milli planla bağlı prosesə sərf edilmiş səylərin özünü doğrultduğunu sübut etmək mümkün olacaq.

9.3 Planın əhatə dairəsi

İnsan hüquqlarının bölünməzliyi prinsipi nəzərə alınmaqla, planın əhatə dairəsi geniş olmalıdır. Eyni zamanda, planın müəyyən sahələrdə nə dərəcədə ətraflı olacağı və ya ola biləcəyi məsələsi nəzərdən keçirilməlidir. Bu, xüsusən iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlara aiddir, halbuki bu məsələ digər sahələrlə əlaqədar da ortaya çıxmaqla bilər. Planın əhatə etdiyi bir çox məsələlər hökumətin artıq həyata keçirdiyi adi proqramların bir hissəsi olan fəaliyyətlərin insan hüquqları aspektini əks etdirəcək. Geniş fəaliyyətlərin artıq həyata keçirildiyi sahələrdə planın bu fəaliyyətlərdən faydalanmasına diqqət yetirməyə lazım olacaq. Əlaqələndirmə komitəsi planın artıq həyata keçirilən işlərə nə əlavə edə biləcəyini aydınlaşdırmalıdır. Əgər planda artıq mövcud məqsədlərin və proqramların təzədən ifadə edilməsindən başqa digər tədbirlər nəzərdə tutulmursa, plan idarəetmə və hesabatların hazırlanması ilə bağlı iş yükünün artırılması və rəsmi dəstəyin itirilməsi riski ilə üzləşə bilər. Bir çox hallarda, hökumətin fəaliyyətinin əksər

sahələrinin insan hüquqları ilə bağlı versiyalarını təqdim etmək cəhdindənsə, müvafiq proqramların həyata keçirilməsinə məsul olan insanlar arasında konkret məsələnin insan hüquqları ölçüsü haqqında məlumatlılığın artırılmasının vurğulanması daha faydalı olacaq.

Planda hüquqi sistem çərçivəsində mülki hüquqlar və ayrı-seçkilik kimi ənənəvi məsələlərlə yanaşı, qadın alveri və İnternetdə uşaq pornoqrafiyası kimi insan hüquqları ilə bağlı gündəliyə təzə çıxmış məsələlər də öz əksini tapmalıdır. Planda insan hüquqlarına həm onlar haqqında məlumatların daha geniş yayılması yolu ilə müsbət təsir göstərən, həm də, məsələn, uşaqlara münasibətdə istismar vasitələrinin təqdim edilməsi yolu ilə insan hüquqlarına mənfi təsir göstərən informasiya texnologiyaları ilə bağlı məsələlər nəzərə alınmalıdır.

9.4 Format

Həmçinin planın bir sənəd kimi formatı məsələsi nəzərdən keçirilməlidir. Bu sənəd praktiklər – siyasətçilər, dövlət qulluqçuları və vətəndaş cəmiyyətinin təşkilatları üçün, habelə ümumiyyətlə, ictimaiyyət üçün nəzərdə tutulur. Bu səbəbdən o, onu tətbiq edənləri ilhamlandırmalı və həvəsləndirməlidir. Bu sənəd praktiki göstərişləri özündə əks etdirməli, lakin o, həddən artıq uzun olmamalıdır. Onun məzmununun aydın və asanlıqla anlaşılacaq formada təqdim edilməsinə diqqət yetirilməlidir.

Milli planlarını artıq qəbul etmiş bəzi ölkələr hazırkı vəziyyət barədə aydın məlumat və gələcək dəyişikliklər ilə bağlı təkliflər verən, hər bir konkret sahəyə tətbiq oluna bilən istiqamətlər əsasında işin faydalı olacağını hesab edirlər. Bu istiqamətlərin sırasına aşağıdakılar daxil ola bilər:

- beynəlxalq öhdəliklər və milli qanunvericilik;
- bu günə qədər nə edilmişdir;
- hazırkı vəziyyət (planın əsasını təşkil edən tədqiqatdan istifadə edilməklə təsvir edilə bilər);
- müxtəlif vaxt çərçivələrində (qısa, orta və uzunmüddətli) təklif olunan tədbirlər;
- təklif olunmuş tədbirlərə məsul qurum və təsisatların və resursların müəyyən edilməsi;
- monitoring və qiymətləndirmə.

Hökumətin planın məqsədlərinə nail olunmasına bağlılığının planda aydın şəkildə göstərilməsi çox vacibdir. Xüsusən də, plana dövlət və hökumət başçısının göstərişləri daxil edilməlidir. Planın işləyən sənəd olacağını təmin etmək üçün onda hər bir sektordakı əsas təşkilatın əlaqə məlumatlarının göstərilməsi faydalı ola bilər. Bu, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına və ictimaiyyətə daha böyük hazırlıqla planın həyata keçirilməsində iştirak etməyə imkan verəcək. Bu addım həmçinin hökumət ilə vətəndaş cəmiyyəti arasında əməkdaşlığı möhkəmləndirə bilər. Sənəddə həmçinin insan hüquqları sahəsində beynəlxalq normalara və milli qanunvericiliyə müvafiq istinadlar verilməlidir.

9.5 Hədəflər və etalon standartlar

Hədəflər real olmaq üçün əgəlabatan dərəcədə konkret və əgəlabatan vaxt ərzində nail oluna bilən olmalıdır. Hədəflərin hansı sahələrdə və hansı şəkildə müəyyən edilməli olduğuna dair qərarın qəbul edilməsi zəruri olacaq. Bəzi sahələrdə, məsələn, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi, insan hüquqları üzrə əlaqələndirmə komitələrinin təsis edilməsi, beynəlxalq sənədlərin ratifikasiya edilməsi və insan hüquqlarının tədrisi sahəsində dəqiq hədəflərin planın özünə daxil edilməsi məqsədmüvafiqdir. İqtisadi, sosial və mədəni hüquqları ilə əlaqədar plana savadsızlıq, ölüm, xəstələnmə və ya evsizlik səviyyəsinin azaldılması, məktəblərə daxil olanların onları bitirənlərin sayına nisbətinin və qida öynəsinin yaxşılaşdırılması kimi geniş hədəflər daxil edilə bilər. Lakin, əvvəlki bölmələrdə qeyd edilənlərə uyğun olaraq sosial siyasətin bütün sahələrində, məsələn, təhsil və ya səhiyyə sahəsində, konkret tədbirlərin görülməsini nəzərdə tutan planın qəbulu, güman ki, məqsəduyğun deyildir. Daha məqsəduyğun yanaşma çox vaxt ondan ibarətdir ki, planı həyata keçirən qurumlar milli plandakı insan hüquqları ilə bağlı daha geniş məqsədləri yüksək səviyyəli hədəflər qismində öz fərdi plan sənədlərinə daxil edib öz məqsədlərinin onlara uyğunluğunu təmin etsin. Belə olan halda insan hüquqları ilə bağlı məqsədlərə nail olmaq üçün öz adi proqramlarının necə həyata keçirilməsi və ya uyğunlaşdırılması hər bir konkret qurumun qərarından asılı olacaq.

11-ci sxem – Milli fəaliyyət planının strukturuna dair təkliflər

Amal	Məqsədlər	Tədbirlər	Müvafiq qurum	Tədbirin başa çatma tarixi	Səmərəlilik göstəricisi
1. İnsan hüquqları haqqında geniş ictimai məlumatlılığın təşviq edilməsi	1. Cəmiyyətdə zəif qrupların insan hüquqları sahəsində tələbatları haqqında məlumatlılıq səviyyəsinin artırılması	1. Cəmiyyətdəki zəif qrupların insan hüquqları haqqında silsilə radio və televiziya proqramlarının hazırlanması və onların yayılmasının təşkil edilməsi 2. Zəif qrupların insan hüquqları sahəsində tələbatları haqqında ekspert hesabatın hazırlanması və dərc edilməsi 3. Görkəmli siyasi xadimlərin zəif qrupların insan hüquqları sahəsində tələbatları ilə bağlı bəyanatlar	Müvafiq qurumların adlarını daxil edin	Tədbirin başa çatması tarixini daxil edin	Tədbirlərin başa çatdırılması Artmış ictimai məlumatlılığı göstərən araşdırmalar
	2. Cəmiyyətdə insan hüquqları sahəsində beynəlxalq sənədlər haqqında məlumatlılıq səviyyəsinin artırılması	1. Tədris müəssisələrinə, QHT-lərə və hökumət qurumlarına beynəlxalq sənədlər haqqında məlumat vəsaitlərinin təqdim edilməsi 2. Polis və silahlı qüvvələrinin əməkdaşları daxil olmaqla, müvafiq dövlət məmurları üçün seminarların keçirilməsi 3. Saziş orqanlarına təqdim edilən hesabatların və	Müvafiq qurumların adlarını daxil edin	Tədbirin başa çatması tarixini daxil edin	Tədbirlərin başa çatdırılması Artmış ictimai məlumatlılığı göstərən araşdırmalar

		həmin orqanlarının yekun qeydlərinin açıqlanması 4. Media tədbirlərinin təşkili, məs. Beynəlxalq İnsan Hüquqları Günü ilə bağlı			
2. Beynəlxalq standartların tətbiqinin artırılması	1. Beynəlxalq sənədlərin ratifikasiya edilməsi	1. Müvafiq məsləhətləşmələrdə iştirak 2. Zəruri inzibati və hüquqi addımların atılması 3. Təbliğat tədbirləri			Ratifikasiya fərmanlarının saxlanca verilməsi
	2. Qeyd-şərtlərin geri çağırılması	1. Müvafiq məsləhətləşmələrdə iştirak 2. Zəruri inzibati və hüquqi addımların atılması 3. Təbliğat tədbirləri			BMT-nin qeyd-şərtlərinin geri çağırılması barədə məlumatlandırılması
	3. Beynəlxalq sənədlərin tətbiqi ilə bağlı qanunvericiliyin qəbulu	1. Müvafiq məsləhətləşmələrdə iştirak 2. Zəruri inzibati və hüquqi addımların atılması 3. Təbliğat tədbirləri			Qanunvericiliyin qəbul edilməsi

Amallar

Planın hazırlanmasında iştirak edən insanlar daha mücərrəd terminlərlə təsvir edilən ümumi və ya arzu olunan amalları ifadə etməyi istəyəcəklər. Bu cür geniş ifadələr sistemli şəkildə verildikdə, onlardan istifadə heç bir problem doğurmur. Məsələn (bəzi inkişafa yardım proqramlarında istifadə olunan metodologiyaya uyğun olaraq), planın ən geniş məqsədləri **amallar** kimi təsvir edilə bilər. Onlar “insan hüquqları haqqında ictimai məlumatlılığın artırılması” və ya “milli insan hüquqları təsisatlarının imkanlarının genişləndirilməsi” kimi sözlərlə ifadə oluna bilər. Belə olan halda, onlar heç bir ətraflı təhlili təqdim etmir, sadəcə hökumətin niyyətlərinin dəqiq göstərilməsi məqsədini daşıyır. Belə ümumi amalların sayı çox olmamalıdır. Amalların uzun siyahısı planın qeyri-müəyyən mənasız tədbirə çevrilməsinə gətirib çıxara bilər.

Məqsədlər

İyerarxiya üzrə növbəti səviyyədə planda **məqsədlər** formasında daha konkret hədəflər müəyyən oluna bilər. Məqsədlər başqa sözlərlə ifadə olunmuş amallar olmamalı, onlar amala nail olunmasına dəlalət edən şərtləri əks etdirməlidir. Məsələn, ictimaiyyətin məlumatlılığı mövzusunun davamı olaraq, məqsəd “cəmiyyətdə zəif qrupların insan hüquqları sahəsində tələbatları haqqında məlumatlılığın artırılması” ola bilər. Daha böyük konkretlik ən səmərəli monitorinq və qiymətləndirmənin təmin edilməsi məqsədinə xidmət edəcək.

Fəaliyyətlər və səmərəlilik göstəriciləri

İyerarxiya üzrə daha aşağı səviyyəni planın konkret mahiyyəti qismində təklif olunan müxtəlif **fəaliyyətlərin** siyahısı təşkil edə bilər. Bunlar görülməsi hökumətin öhdəlik kimi qəbul etdiyi konkret tədbirlərdir. Yuxarıda qeyd olunan misala uyğun gələn fəaliyyət aşağıdakı kimi təsvir oluna bilər: “cəmiyyətdəki zəif qrupların insan hüquqları haqqında silsilə radio və televiziya proqramlarını hazırlamaq və onların yayılmasını təşkil etmək”. Müxtəlif fəaliyyətlərin başa çatdırılması planın yuxarı səviyyələrində müəyyən olunmuş məqsədlərə nail olunması demək olacaq. Planın məntiqli xarakteri nəzərə alınaraq, bu fəaliyyətlər planın daha effektiv həyata keçirilməsinə və monitorinqinə kömək edəcək spesifik **səmərəlilik göstəriciləri** qismində plana daxil edilə bilər. Səmərəlilik göstəricilərinin onlarla işləyəcək insanlar üçün aydın və tam başa düşülən olması olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir. Onların sadə və dəqiq olması daha faydalı olacaq. Əlaqələndirmə komitəsinin və planı həyata keçirəcək müvafiq qurumun və ya qurumların səmərəlilik göstəricilərin plandakı məqsədlərə nail olunub-olunmamasının qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunacaq standart təşkil etməsi barədə razılığa gəlməsi də vacibdir.

Hər hansı məqsədə nail olunmasına doğru hərəkət etmək üçün həqiqi iradə və məntiqli uğur perspektivləri olmasa, bu məqsədin plana daxil edilməməsi daha yaxşı olardı. Hədəflərin

mənasız səbəblərə görə plana daxil edilməsi bütün prosesə xələl gətirəcək və plana etimadı azaltmaqla daha realist məqsədlərə nail olmaq şanslarını da azaldacaq.

Planın hazırlanması mexaniki işə çevrilməməlidir, lakin planın mətndən başqa onun müxtəlif elementləri arasında qarşılıqlı əlaqələri göstərən cədvəllər formasında da tərtib edildiyi halda bütün proses daha aydın ola bilər. Belə cədvəldə amallar, məqsədlər, tədbirlər, hər tədbirin həyata keçirilməsinə məsul qurum və ya qurumlar, habelə tədbirin plana uyğun olaraq həyata keçirilib–keçirilməməsinin müəyyən edilməsi üçün istifadə edilə bilən səmərəlilik göstəricilərinin təsviri göstərilə bilər. Planın cədvəl formasında dərc edilib–edilməməsindən asılı olmayaraq, belə cədvəl planın hazırlanması, həyata keçirilməsi və monitorinqinə məsul insanlar üçün “daxili” sənəd qismində faydalı ola bilər.

9.6 Planın həyata keçirilməsinə görə məsuliyyət

Plandakı nəzərdə tutulmuş müxtəlif tədbirlərin həyata keçirilməsinə hansı qurumların məsul olduğu göstərməlidir. Bu, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları kimi planın həyata keçirilməsi üzrə tərəfdaşlara da aiddir. Zəruri hallarda planda onun konkret sahələrinə məsul əyalət və ya yerli hökumət qurumları da göstərməlidir. Bu məsələ 10.1–ci və 10.2–ci bölmələrdə daha ətraflı müzakirə edilir.

9.7 Planın məzmununa dair təkliflər

Aşağıda göstərilən təkliflər məcburi deyildir. Hər ölkədəki şərait fərqli olacaq, lakin bu Məlumat Kitabçasının istifadəçiləri aşağıdakı sahələrin hər biri ilə bağlı təkliflərin öz ölkəsindəki şəraitə uyğun gələn mümkün qədər böyük dərəcədə nəzərə alınmasını düşünməlidirlər. Bundan əlavə, aşağıda verilən təkliflər müfəssəl deyildir. Çox güman ki, konkret ölkələr üçün məqsədmüvafiq olan, plana daxil olması təklif edilə bilən digər elementlər meydana çıxı bilər. Məlumat Kitabçasının istifadəçilərinin milli fəaliyyət planının mümkün məzmunu ilə bağlı daha ətraflı məlumat üçün müxtəlif ölkələrin artıq işləyib hazırladıqları planlara istinad etmələri tövsiyə olunur (bax 4-cü fəsilə).

9.7.1 Beynəlxalq və milli hüquqi baza

Milli fəaliyyət planının təklif edilən məzmunu:

Öhdəliklər:

- insan hüquqları sahəsində BMT–nin sənədlərinin və ya digər beynəlxalq sənədlərin ratifikasiya edilməsi, o cümlədən bu məqsədə nail olmaq üçün dövlət tərəfindən görülən konkret tədbirlərin göstərilməsi;*
- dövlətin beynəlxalq sənədlərdən irəli gələn hesabatlar təqdim etmək öhdəliyinin yerinə yetirilməsində yubatmaların aradan qaldırılması, o cümlədən dəqiq vaxt çərçivələrinin göstərilməsi;*
- dövlətin insan hüquqları sahəsində beynəlxalq sənədlərlə əlaqədar verdiyi hər hansı qeyd–şərtlərin geri çağırılması;*

- *insan hüquqları sahəsində beynəlxalq sənədlərin fakültativ protokollarına, o cümlədən şikayətvərmə mexanizmlərinə dair protokollara qoşulma;*
- *insan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartların daxili qanunvericilikdə və təcrübədə əks etdirilməsi, o cümlədən müvafiq tədqiqat və implementasiya tədbirlərinin həyata keçirilməsi.*

Əlli ildən artıqdır ki, insan hüquqları üzrə beynəlxalq hüquq sistemi insan hüquqlarına riayət edilməsi sahəsində vəziyyətin yaxşılaşdırılması üzərində çalışan insanları və ölkələri ilhamlandırır və istiqamətləndirir. Bu, beynəlxalq sistemin səmərəli işləməsi və onda mümkün qədər geniş iştirak fundamental məqsədlərdir. Bu səbəbdən beynəlxalq birlik, xüsusən də Vyana Bəyannaməsi və Fəaliyyət Proqramında, insan hüquqları sahəsində beynəlxalq sənədlərin bütün ölkələr tərəfindən ratifikasiya edilməsini hədəf qismində müəyyən etmişdir.¹⁵ Müxtəlif komitələrə hesabatların təqdim edilməsi bütün əsas sazişlərdə əks olunmuş öhdəlikdir. Əksər ölkələr bu öhdəliyin vaxtılı–vaxtında yerinə yetirilməsinin çətin olduğunu hesab edirlər. Saziş sisteminin səmərəliliyini artırmaq üçün ölkələrin bu sahədə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi vacibdir.

İnsan hüquqları sahəsində sənədlərə dair qeyd–şərtlər öz təbiətinə görə bu sənədlərin tətbiqini, bununla da onların səmərəliliyini məhdudlaşdırır. Buna görə belə qeyd–şərtlərin məhdudlaşdırılması və ya geri çağırılması beynəlxalq birliyinin daha bir vəzifəsidir.¹⁶ Bir sıra beynəlxalq sənədlərin onların son benifisiarları olan insanlara münasibətdə tətbiqini müəyyən etmək üçün həmin sənədlərin fakültativ protokolları, o cümlədən də şikayətvərmə prosedurlarına dair protokolları qəbul edilmişdir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyası müntəzəm olaraq dövlətləri bu protokollara qoşulmaq məsələsini nəzərdən keçirməyə çağırır.

9.7.2 İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar

Milli fəaliyyət planının təklif edilən məzmunu:

- *iqtisadi, sosial və mədəni hüquqların tanınmasını və onlara riayət edilməsini daha yüksək səviyyədə təmin etmək məqsədilə qanunvericilik tədbirlərinin və inzibati tədbirlərin görülməsinə dair öhdəlik;*
- *pozulmuş iqtisadi, sosial və mədəni hüquqların bərpa edilməsinin səmərəli vasitələrinə dair öhdəlik;*
- *iqtisadi, sosial və mədəni hüquqların ölkənin insan hüquqları ilə bağlı öhdəliklərinə uyğun şəkildə həyata keçirilməsi üçün etalon standartların müəyyən edilməsi və aşağıdakı sahələrdə hədəflərin gerçəkləşdirilməsi üçün konkret proqramların hazırlanması:*
 - *qida öynəsi və mənzil təminatı daxil olmaqla, adekvat yaşayış standartları hüququ;*
 - *sağlamlıq hüququ;*

¹⁵ Vyana Bəyannaməsi və Fəaliyyət Proqramı, I Hissə, bənd 26 və II Hissə, bənd 4.

¹⁶ Vyana Bəyannaməsi və Fəaliyyət Proqramı, II Hissə, bənd 5.

- *təhsil hüququ;*
- *sosial təminat hüququ;*
- *mədəni həyatda iştirak etmək hüququ;*
- *əmək hüququ;*
- *ədalətli və əlverişli əmək şəraitləri və həmkarlar ittifaqlarını yaratmaq və onlara daxil olmaq hüququ;*
- *iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlara riayət edilməsi sahəsində ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi;*
- *iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlara riayət edilib–edilməməsinin monitorinqini müntəzəm qaydada keçirmək üçün mexanizmlərin yaradılması;*
- *iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar sahəsində sistemli problemlərlə bağlı ictimai sorğuların keçirilməsi;*
- *həm aidiyyəti məmurlar və işçilər, həm də ictimaiyyət üçün iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar sahəsində maarifləndirmə proqramlarının təklif edilməsi;*
- *iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar sahəsində tədqiqatların və müzakirələrin təşviqi.*

Bu Məlumat Kitabçasında istənilən milli fəaliyyət planına əhatəli yanaşmanın zəruriliyi artıq vurğulanmışdır. Xüsusən, plan insan hüquqlarının universallığı və bölünməzliyinə əsaslanmalıdır. Bu geniş məsələnin planda əks etdirilməsi üçün bir neçə yol mövcuddur. İnsan hüquqları prinsiplərinin genişliyinin vacib nəticələrindən biri onların insan fəaliyyətinin əksər sahələrinə, deməli, hökumət proqramlarına tətbiq edilməsidir.

İqtisadi, sosial və mədəni hüquqların əhəmiyyətinə diqqətin cəlb edilməsi çətin olmuşdur. Hökumətin fəaliyyətinin böyük hissəsi iqtisadi, sosial və mədəni sektorlara yönəldilir, lakin bir çox praktiklər bu fəaliyyətin insan hüquqları ölçüsünə nə dərəcədə aid olduğunu kifayət qədər yaxşı anlamırlar. Əsas məsələ ondan ibarətdir ki, iqtisadi, sosial və mədəni sahələrdə hüquqların tanınması qərarları qəbul edən və xidmətlər göstərən subyektlərdən ənənəvi sosial təminat yanaşmasından imtina edilməsini tələb edir. Onların işi artıq hökumətin mövcud büdcə və siyasət çərçivəsində təqdim etməyə hazır olduğu nemətlərə deyil, hüquq sahiblərinin malik olduqları hüquqlara əsaslanmalıdır.

Məsələn, əgər hökumət etnik qruplar arasında körpə ölümü səviyyəsində qeyri-bərabərliyin aradan qaldırılmasını istəyirsə, onun ilk addımı zəif qrupun bütün cəmiyyət üçün yaradılmış şəraitdən pis olmayan şərait hüququna malik olmasının tanınması olacaq. Bundan sonra körpə ölümü göstəricisinin müəyyən səviyyəyə azaldılması bu sahədə insan hüquqlarına riayət edilməsinin etalon standartlarından birinə çevriləcək.

Məlumat Kitabçasında iqtisadi, sosial və mədəni hüquqların təmin edilməsinə yönəlmiş tədbirlərin milli fəaliyyət planında nə dərəcədə konkret göstərilməli olacağı ilə bağlı vacib praktiki məsələ artıq müzakirə olunmuşdur. Birinci variant budur ki, insan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planında iqtisadi, sosial və mədəni hüquqların bütün spektri ilə əlaqədar dəqiq tədbirlər göstərilsin. Məlumat Kitabçasında bu cür geniş yanaşmanın müəyyən çətinliklər doğura biləcəyi qeyd olunur. İnsan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planının müvafiq sahələrdə sosial

planlaşdırmanın bütün funksiyalarını yerinə yetirməsi mümkün olmayacaq. Qaçılmaz olaraq, funksiyaların duplikasiyasına və səmərəliliyin azalmasına gətirib çıxaracaq bu işi həyata keçirmək üçün milli fəaliyyət planı ilə bağlı prosesə cəlb olunmuş əksər subyektlərin nə təcrübəsi, nə də səlahiyyəti olmayacaq. Planın yalnız mövcud proqramlardan götürülmüş müddəalardan ibarət olduğu halda, o, artıq həyata keçirilən müxtəlif proqrama heç bir əlavə dəyər verə bilməyəcək və milli fəaliyyət planı ilə bağlı bütün prosesin dəyərini heçə endirəcəkdir.

Təklif olunur ki, planda əsas diqqət qanunvericilik, pozulmuş hüquqların bərpası vasitələri, etalon standartlar, monitoring və iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında məlumatlılığın artırılması ilə bağlı məsələlərə yönəldilsin. Planda diqqət həmçinin iqtisadi, sosial və mədəni sahələrə məsul olan qurumların proqramları ilə sinerji əlaqələndirmənin təmin edilməsinə yönəldilməlidir. Planda bu qurumların planlaşdırma prosesinə cəlb olunması nəzərdə tutulmalıdır ki, onların proqramlarının hədəfləri iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlara riayət edilməsini təşviq etsin.

Maarifləndirmə proqramları bu sahələrdə həyata keçirilən tədbirlərin insan hüquqlarına riayət edilməsi sahəsində vəziyyətin yaxşılaşdırılması üzrə səylərin bir hissəsi olmasını məmurların, parlament üzvlərinin, sosial işçilərin, alimlərin, kütləvi informasiya vasitələrinin və ictimaiyyətin diqqətinə çatdırılmasına yönəldilməlidir. Belə proqramlar həm konkret sahə ilə bağlı olmalı, həm də insan hüquqlarının tədrisi üzrə ümumi fəaliyyətlərin tərkib hissəsi olmalıdır. Maarifləndirmə fəaliyyəti tədqiqatları da əhatə etməlidir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən görülmüş iş, o cümlədən də İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar üzrə Komitənin töhfəsi belə anlaşmanın təşviq edilməsində çox dəyərli olacaqdır.

9.7.3 Mülki və siyasi hüquqlar

Milli fəaliyyət planının təklif edilən məzmunu:

- *mülki və siyasi hüquqları qoruyan qanunvericiliyin, o cümlədən qadınlara qarşı zorakılığın və uşaqların istismarının qarşısının alınması kimi məsələlər üzrə qanunvericiliyin qəbul edilməsinə dair öhdəlik;*
- *cinayət–prosessual məəcəlləsinə və digər aidiyyəti qanunvericiliyi insan hüquqları sahəsində müvafiq beynəlxalq sazişlərə uyğunlaşdırmaq məqsədi ilə hüquqi islahatın aparılması;*
- *məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsinə yönəldilmiş tədbirlərə dair təkliflər;*
- *hakimlər, polis orqanlarının və penitensiar xidmətin əməkdaşları, habelə təhlükəsizlik orqanları üçün insan hüquqları ilə bağlı məsələlər üzrə treninqlərə dair təkliflər;*
- *məhkəmə sisteminin və ümumiyyətlə, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin səmərəliliyinin, polis orqanlarının vətəndaşların hüquqlarına tam diqqət yetirməsinin və islah müəssisələrinin məhbusların hüquqlarına daha*

yüksək səviyyədə riayət etməsinin təmin edilməsi üçün zəruri resursların ayrılması;

- *daimi monitoring mexanizmlərinin (məsələn, həbsxana müfəttişliyi), konkret məsələlərin araşdırılması və müvafiq tövsiyələrin hazırlanması zəruri olduğu hallarda isə araşdırma komissiyalarının yaradılması;*
- *ölüm cəzasının ləğv edilməsi və ya onun tətbiqinin məhdudlaşdırılması;*
- *məhkəmə hakimiyyətinin, polis orqanlarının, penitensiar xidmətin əməkdaşlarının, habelə təhlükəsizlik orqanlarının fəaliyyətinin insan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartlara və ən yaxşı beynəlxalq təcrübəyə uyğunluğunu təmin etmək məqsədi ilə onlar üçün müvafiq fəaliyyət diplomatiyasının və rəhbər prinsiplərin müəyyən edilməsi;*
- *seçki sisteminin insan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartlara və ən yaxşı beynəlxalq təcrübəyə uyğun həqiqi dövrü seçkiləri təmin etməsi üçün bu sistemin gücləndirilməsi istiqamətində addımlar;*
- *dövlət idarəetmə sisteminin fəaliyyəti ilə bağlı şikayətvermə qaydası və pozulmuş insan hüquqlarının bərpası üzrə səmərəli tədbirlər daxil olmaqla, cəzasızlığın aradan qaldırılması üzrə səmərəli mexanizmlərin yaradılması;*
- *informasiya azadlığının təmin edilməsi üzrə tədbirlər, xüsusən də yayımlanan dövlət KİV-lərə buraxılma;*
- *din azadlığının təmin edilməsinə yönəldilmiş tədbirlər;*
- *pulsuz hüquqi yardım sisteminin yaradılması və ya gücləndirilməsi.*

Milli fəaliyyət planlarında diqqət çox vaxt, xüsusən azlıqlar üçün insan hüquqları sahəsində ciddi problemlərin səbəbi olan ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar məsələlərə yetirilməlidir. Bununla bağlı tədbirlərə polis, məhkəmələr və həbsxanaların fəaliyyəti ilə toqquşan şəxslərin insan hüquqlarının müdafiəsi və təşviqi aiddir. Hüquqi islahatlar mülki və siyasi hüquqlara aidiyyəti olan daha bir sahədir, çünki bir çox qanunvericilik aktları hökumətin insan hüquqları ilə bağlı beynəlxalq öhdəliklərinə uyğunlaşdırılmamış olaraq qala bilər. Bəzən insan hüquqları sahəsində beynəlxalq sazişə qoşulma qanunvericiliyə yeni anlayışın daxil edilməsini (məsələn, işgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərinə qarşı Konvensiyanın 4-cü maddəsi ilə müəyyən edilən "işgəncə" anlayışı), yaxud minimal standartların (məsələn, Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Konvensiyanın 16-cı maddəsinə uyğun olaraq nikaha girmək üçün minimal yaş həddi) müəyyən edilməsini tələb edə bilər.

9.7.4 Xüsusi tələbatları olan qruplar / zəif qruplar

Milli fəaliyyət planının təklif olunan məzmunu:

- *Aşağıdakı kimi qrupların insan hüquqlarının təmin olunmasının təkmilləşdirilməsi məqsədilə qanunvericilik və inzibati tədbirlərin əks etdirilməsi:*

√ *qadınlar*

√ *uşaqlar*

- √ yerli xalqlar
- √ irqi, etnik, dini, dil və digər azlıqlar
- √ yoxsulluq şəraitində yaşayan insanlar
- √ əlillər
- √ HIV/QİÇS-ə yoluxmuş şəxslər
- √ ahillər
- √ ruhi xəstələr
- √ qaçqınlar və sığınacaq axtaranlar
- √ əmək miqrantları

- *Ayrı-seçkililiyin qarşısının alınmasına yönəldilmiş tədbirlərin əks etdirilməsi*

İnsan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planlarında milli inteqrasiya, qeyri-bərabərliyin və yoxsulluğun aradan qaldırılması kimi geniş milli məqsədlər təşviq edilməlidir. Əsl bərabərliyə nail olmaq üçün spesifik qrupların, o cümlədən rəsmi bərabərliyi təmin edən hüquqi və digər tədbirlərdən faydalana bilməyən zəif qrupların ehtiyaclarını nəzərə alan proqramların işlənilib hazırlanması tələb olunacaqdır. Hal-hazırədək hazırlanmış planların əksəriyyətində belə qrupların hüquqlarının təşviq olunmasına və müdafiəsinə yönəlmiş xüsusi tədbirlərə əsas diqqət yetirilir.

9.7.5 Kollektiv hüquqlar

Milli fəaliyyət planının təklif olunan məzmunu:

- *kollektiv hüquqlara dair araşdırma və müzakirələrin təşviq edilməsi;*
- *insan hüquqlarına dair tədris proqramlarında kollektiv hüquqların əhatə olunması;*
- *dövlət milli planlaşdırma və ya dövlət yardımı qurumlarında inkişaf hüququ barədə məlumatlılığın artırılması;*
- *iqtisadi məsələlər üzrə beynəlxalq forumlarda inkişaf hüququ və insan hüquqlarına baxılmasının təşviq edilməsi;*
- *insan hüquqlarının inkişaf prosesinə daxil edən siyasətlərin işlənilib hazırlanması;*
- *yerli və azlıq təşkil edən xalqların öz xüsusiyyətlərini qoruyub saxlamaq və inkişaf etdirmək, həmçinin onlara təsir göstərən məsələlər üzrə qərar qəbul etmək qabiliyyətinin gücləndirilməsi;*
- *yerli və azlıq təşkil edən xalqların onların iqtisadiyyatına və mədəniyyətinə mənfi təsir göstərən siyasətlərdən müdafiəsi;*
- *yerli və azlıq təşkil edən xalqlar tərəfindən öz siyasi və ictimai təsisatlarının yaradılmasının dəstəklənməsi.*

Kollektiv hüquqlar və ya həmrəylik hüquqları, adətən, digər hüquqların inkişaf etdirildiyi mexanizmləri təşkil edirlər. Yerli və azlıq təşkil edən xalqların müstəqilliyinin gücləndirilməsi məqsədilə tədbirlərin əks etdirilməsi BMT

Nizamnaməsinin əsas prinsipləri¹⁷, xüsusilə milli birliyə aid prinsipləri ilə ziddiyyət yaratmaq niyyətini daşımır.

9.7.6 Milli təsisatlar

Milli fəaliyyət planının təklif olunan məzmunu:

- *“Paris prinsiplərinə”¹⁸ uyğun milli insan hüquqları təsisatlarının (insan hüquqları komissiyası və ya ombudsman kimi MİHT-lər) yaradılması üzrə öhdəliyin götürülməsi;*
- *mövcud milli təsisatın səlahiyyətlərinin genişləndirilməsi və ya gücləndirilməsi üzrə öhdəliyin götürülməsi;*
- *MİHT-in resurslarının artırılması, xüsusilə milli fəaliyyət planının həyata keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq onun üzərində əlavə funksiyalar müəyyən olunduğu hallarda artırılması üzrə öhdəliyin götürülməsi.*

Milli insan hüquqları təsisatları, xüsusilə insan hüquqları komissiyaları ölkədə insan hüquqlarının təşviq olunması və müdafiəsi sahəsində xüsusilə vacib rol oynaya bilərlər. Bununla da, insan hüquqları üzrə səmərəli milli fəaliyyət planında milli insan hüquqları təsisatının yaradılması, yaxud belə təsisatın artıq mövcud olduğu halda onun səlahiyyətlərinin genişləndirilməsi və resurslarının artırılması yolu ilə onun gücləndirilməsi nəzərdə tutulmalıdır. MİHT öz normal funksiyalarından əlavə olaraq planın həyata keçirilməsi ilə bağlı müəyyən səlahiyyətlərə malik olduğu halda, bu vəzifənin səmərəli qaydada yerinə yetirilməsi üçün ona əlavə resurslar verilməlidir.

9.7.7 İnsan hüquqları üzrə tədris

Milli fəaliyyət planının təklif olunan məzmunu:

- *BMT-nin “İnsan hüquqları üzrə tədrisə dair milli fəaliyyət planları üçün Rəhbər Prinsiplərində” nəzərdə tutulmuş rəhbər prinsiplərini tətbiq etməklə insan hüquqları üzrə tədrisə dair hərtərəfli proqramın təmin edilməsi;*
- *polis, həbsxana əməkdaşları, hakimlər, magistrat və vəkillər üçün insan hüquqları üzrə təlim;*

¹⁷ Vyana Bəyannaməsi və Fəaliyyət Proqramında “BMT-nin Nizamnaməsinə uyğun olaraq Dövlətlər arasında dost münasibətləri və əməkdaşlıq ilə bağlı beynəlxalq hüququn prinsipləri haqqında Bəyannaməyə” müvafiq olaraq nəzərdə tutulur ki, ayrı-seçkiliyin əks etdirilməsi “xalqların hüquqlarının bərabərliyi və öz müqəddəratının təyin edilməsi prinsipinə uyğun olan və bununla hər hansı ayrı-seçkilik olmadan, ərazidə olan bütün xalqı təmsil edən hökumətə malik olan suveren və müstəqil dövlətlərin ərazi bütövlüyünü və ya siyasi birliyini tamamilə və ya qismən parçalaya və ya poza biləcək hər hansı tədbirlərə icazə verilməsi və ya onların dəstəklənməsi kimi şərh edilə bilməz”.

¹⁸ “Paris prinsipləri” – 1991-ci ilin oktyabr ayında Parisdə keçirilmiş beynəlxalq seminarın yekununda qəbul olunmuş “Milli təsisatların statusuna aid Prinsiplərin” ümumən qəbul olunmuş adıdır. Sonradan bu sənəd Baş Məclisin 1993-cü il 20 dekabr tarixli 48/134 nömrəli Qətnaməsi ilə təsdiq edilmişdir (<http://www.unhcr.ch/html/menu6/2/fs19.htm#annex>).

- *bütün təhsil səviyyələrində (ibtidai, orta və ali) insan hüquqları üzrə tədris proqramının hazırlanması;*
- *maarifləndirmə və ictimai məlumatlılığın artırılması üzrə kampaniyalar.*

İnsan hüquqları üzrə tədris onun vasitəsilə insan hüquqları mədəniyyətinin inkişaf etdirilə biləcək əsas alətdir. Bu cür mədəniyyət əsas münasibətləri dəyişdirə, insan hüquqları normalarına hörməti gücləndirə, habelə uzun müddətdə insan hüquqlarına əməl olunması üçün bünövrə yarada bilər. BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Maarifləndirmə Onilliyi 1994–cü ildə elan olunaraq 2004–cü ilədək davam etdiriləcəkdir. 1996–cı ildə İHAKİ Onillik üzrə Fəaliyyət Planını¹⁹ qəbul etmişdir. Fəaliyyət Planınının 11–ci abzasına müvafiq olaraq

Hökumətlər insan hüquqlarına dair tədris üzrə milli fəaliyyət planlarının qəbul edilməsi yolu ilə Onillik proqramın həyata keçirilməsində fəal rol oynamaladırlar.

YUNESKO ilə əməkdaşlıqda İHAKİ insan hüquqları üzrə tədris üzrə səmərəli prinsiplərini və bu sahədə milli planların hazırlanması üzrə addımbaaddım strategiyani əhatə edən “İnsan hüquqlarına dair tədris üzrə milli fəaliyyət planlarının Rəhbər prinsiplərini”²⁰ artıq hazırlamışdır. Rəhbər prinsiplərdə aşağıdakılar müəyyən edilir:

- insan hüquqlarına dair tədris planlarının məqsədləri;
- milli planının hazırlanması, həyata keçirilməsi və qiymətləndirilməsi məqsədilə yaradılan milli komitənin strukturu və funksiyalarına dair təkliflər;
- planın əsasını təşkil edən tədqiqatın aparılması;
- prioritetlərin müəyyən edilməsi;
- planın hazırlanması və həyata keçirilməsinə dair təkliflər;
- planın qiymətləndirilməsi qaydasına dair təkliflər.

9.7.8 Vətəndaş cəmiyyəti

Milli fəaliyyət planının təklif olunan məzmunu:

- *Qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyətinin dəstəklənməsi məqsədilə təklif olunan hüquqi və inzibati tədbirlər;*
- *“İnsan hüquqları müdafiəçiləri haqqında Bəyannamənin”²¹ müddəalarının həyata keçirilməsi üzrə öhdəliyin götürülməsi;*

¹⁹ BMT-nin A/51/506/Add. 1 nömrəli sənədi.

²⁰ BMT-nin /52/469/Add.1 və Add.1/Corr.1 nömrəli sənədləri. Bunlar İHAKİ-nin dərc etdiyi *The United Nations Decade for Human Rights Education 1995 – 2004: Lessons for Life* (Geneva, 1998) nəşrində mövcuddur.

²¹ “Şəxslər qrupların və cəmiyyətin orqanlarının ümumiliklə tanınmış insan hüquqlarının və əsas azadlıqların təşviq etmək və qorumaq hüququ və öhdəliyi haqqında Bəyannamə”, Baş Məclisin 1998–ci il 5 dekabr tarixli 53/144 nömrəli Qətnaməsi. İHAKİ-nin internet səhifəsindəki (www.ohchr.org) “Treaties”, sonradan isə “Human Rights Defenders” bölməsinə daxil olmaqla həmin sənədlə tanış olmaq olar.

- *vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrinin planın həyata keçirilməsi və monitorinqi proseslərinə cəlb edilməsi üzrə öhdəliyin götürülməsi.*

Faktiki olaraq insan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən bütün subyektlər, həm hökumət, həm də qeyri-hökumət orqanları qəbul etmişlər ki, insan hüquqlarının təşviqi və qorunmasına yönəldilmiş tədbirlərdə vətəndaş cəmiyyətinin iştirak etməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bununla da, belə iştirakın dəstəklənməsi yolları planda təklif edilməlidir.

9.7.9 Beynəlxalq fəaliyyət

Milli fəaliyyət planının təklif olunan məzmunu:

- *regional və beynəlxalq insan hüquqları təşkilatları ilə əməkdaşlığın gücləndirilməsi məqsədilə təklif olunan tədbirlər;*
- *digər ölkələrlə insan hüquqları məsələləri üzrə təklif olunan əməkdaşlıq tədbirləri, o cümlədən milli fəaliyyət planlarının həyata keçirilməsi sahəsində təcrübə mübadiləsi;*
- *BMT-nin saziş monitorinqi orqanlarına gecikdirilmiş hesabatların təqdim edilməsi;*
- *saziş orqanlarının yekun qeydləri və tövsiyələri üzrə səmərəli fəaliyyətin həyata keçirilməsi;*
- *saziş orqanlarına təqdim olunmuş hesabatların ictimaiyyətə açıqlanması üzrə tədbirlər;*
- *BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Komissiyasının xüsusi məruzəçiləri ilə fəal əməkdaşlıq;*
- *xüsusi məruzəçilərin nəticələri və tövsiyələri üzrə fəaliyyətin həyata keçirilməsi məqsədilə tədbirlər;*
- *zəruri hallarda, milli fəaliyyət planının tərkib hissələrinin həyata keçirilməsi məqsədilə beynəlxalq maliyyələşdirmə və texniki yardım üçün müraciət etmə;*
- *zəruri və tələb edildiyi hallarda, digər ölkələrdə insan hüquqlarının təşviqi və qorunması üçün maliyyə vəsaitlərinin və texniki yardımın təmin edilməsi.*

İnsan hüquqları sahəsində fəaliyyət beynəlxalq əməkdaşlığın vacib istiqamətinə çevrilmişdir. BMT və digər beynəlxalq və regional təşkilatlar monitorinq, standartların müəyyən edilməsi, texniki yardım və araşdırma sahəsində proqramları həyata keçirirlər. Beynəlxalq ictimaiyyətin insan hüquqları məsələlərinə diqqət yetirməsi beynəlxalq ictimaiyyətin işindən qüvvə və texniki yardım almış ayrı-ayrı ölkələrdə insan hüquqlarının təşviq olunması və qorunmasına dəstək vermişdir. İnsan hüquqları ilə bağlı vəziyyəti yaxşılaşdırmağa çalışan hər bir ölkə özünün insan hüquqları sahəsində beynəlxalq fəaliyyətə hansı töhfə verə biləcəyi məsələsini nəzərdən keçirməlidir. Belə söylər hər bir yerdə insan hüquqlarının təşviq olunmasına yardım göstərərək maraq göstərən ölkələr üçün digərlərinin təcrübəsindən, texniki yardımından və resurslarından faydalanmaq imkanını yaradacaqdır. İnkişafa yardım proqramlarına malik olan ölkələr insan hüquqlarının təşviqini bu proqramların vacib elementi kimi nəzərdə tutmalıdırlar.

İnsan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planları yardım proqramlarının hazırlanması və həyata keçirilməsi üçün mexanizmlərin yaradılması məqsədinə xidmət edə bilirlər. Məhdud resurslara malik olan ölkələr digərlərindən texniki yardım almaq niyyətində ola bilirlər. Hal-hazırədək milli fəaliyyət planlarını qəbul etmiş bir sıra ölkələr buna nail olmuşlar. Bəzi hallarda onlar beynəlxalq yardıma cəlb edilməklə həyata keçirilməsi xüsusilə məqsədəuyğun sayılan planın spesifik bəndlərini müəyyən etmişlər. Digərləri isə sadəcə onların həyata keçirilməsi üçün yardım almaqda daha ümumi maraq ifadə etmişlər.

9.7.10 Təklif olunan monitoring və qiymətləndirmə mexanizmləri

Planın ciddi olduğunu vurğulamaq üçün planın özündə onun monitoring və qiymətləndirmə mexanizmləri nəzərdə tutulmalıdır. 11 və 12-ci fəsillərdə daha ətraflı məlumat verilir. Həm bütövlükdə plan, həm də ayrı-ayrı tədbirlərin icra müddətlərinin müəyyən edilməsi monitoring və qiymətləndirmə prosesinin vacib hissəsini təşkil edir. Planda həmçinin monitoring və qiymətləndirmə prosesinin aparılması yolları əks etdirilməlidir. Monitoring və qiymətləndirmə prosesinin sonrakı mərhələdə aparılmasının ən səmərəli üsullarını əvvəlcədən bilmək mümkün olmadığı üçün bunun təfərrüatlı göstərilməsi, ola bilər ki, zəruri olmayacaqdır. Qiymətləndirmə mexanizminin təfərrüatları planın yekun mərhələsində işlənilib hazırlana bilər. Bu mərhələdəki vacib məsələ monitoring və qiymətləndirmənin aparılacağına dair dəqiq göstərilməsidir.

III HISSƏ: MİLLİ FƏALİYYƏT PLANININ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ, MONİTORİNQİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

10. Planın həyata keçirilməsi

10.1. Planın həyata keçirilməsi mexanizmləri

Plan həqiqi məqsədlər, aydın hədəflər, geniş əhatə dairəsi və inklüziv iştirak prinsiplərinə əsasən işlənib hazırlandığı halda, onun səmərəli surətdə həyata keçirilməsinin təmin edilməsi çox asan olacaqdır. Buna baxmayaraq, planın həyata keçirilməsi başlı-başına buraxılmamalıdır. Plan hazırlanarkən görülmüş səmərəli iş onun həyata keçirilməsi fazasında da davam etdirilməlidir. Planın hazırlanması işini təşkil etmək üçün yaradılmış əlaqələndirmə komitəsinin onun qəbul edilməsi zamanı buraxılması heç də mütləq deyil. Əksinə, bu komitə saxlanılaraq ona planın həyata keçirilməsi üzərində monitorinq aparmaq səlahiyyəti verilə bilər. Bu fəsildə belə halda əlaqələndirmə komitəsinin yerinə yetirə biləcək mümkün funksiyaların bütün spektri təsvir olunur.

Qurumdaxili icra mexanizmləri

Planın həyata keçirilməsi tərzində ölkədən ölkəyə fərqli olacaqdır. Plan hazırlanarkən ayrı-ayrı sahələrdə fəaliyyətə görə məsul olan müxtəlif hökumət qurumlarının vəzifələri müəyyən edildiyi təqdirdə, ola bilər ki, bu qurumların hər birisi səmərəli tədbirlər görmək üçün öz icra mexanizmlərini müəyyən edəcəkdir. Bu, bütövlükdə proses üçün faydalı olacaqdır. Eyni zamanda, müxtəlif icra mexanizmlərinin qəbul olunması məsələsinin ayrı-ayrı qurumların səlahiyyətinə verilməsinin əvəzinə, əlaqələndirmə komitəsi həm qurumların fərdi yanaşmalarını, həm planın həyata keçirilməsinin bütün iştirakçılarının birlikdə fəaliyyət göstərmələri zəruriliyini nəzərə alan əlaqələndirilmiş strukturu təklif edə bilər. Sözsüz ki, bu, müvafiq qurumlarla məsləhətləşmə vasitəsilə yerinə yetirilməlidir.

Qurumların hesabatları

Belə əlaqələndirilmiş yanaşma çərçivəsində planın həyata keçirilməsi ilə məşğul olan qurumlar tərəfindən görülmüş tədbirlər barədə vaxtaşırı hesabatların təqdim edilməsi məqsədəuyğun olardı. Həmin hesabatları öyrənmək və müxtəlif qurumların gördüyü tədbirlərin planda nəzərdə tutulmuş öhdəliklərə uyğunluğunu yoxlamaq məqsədilə əlaqə komitə müntəzəm surətdə öz iclaslarını keçirməlidir. Uyğunsuzluq olduğu halda, planın ilkin məqsədlərinə nail olmaq üçün əlavə tədbirlərin görülməsi məqsədilə əlaqələndirmə komitəsi məsul qurumların diqqətini bu məsələyə cəlb etməlidir. Komitə geniş tərkibdə müəyyən edildiyi və onun sədri effektiv təsir göstərmək qabiliyyətində olduğu halda bu cür tədbirlərin görülməsi

daha asan olacaqdır. Monitoring və qiymətləndirmə prosesi növbəti fəsildə daha ətraflı müzakirə olunur.

Bölgə və yerli hökumətlərin məsuliyyəti

Planın həyata keçirilməsinə görə məsuliyyətin, xüsusilə ölkənin quruluşu federativ olduqda, hökumətin müxtəlif səviyyələri arasında bölüşməsi ehtimalı vardır. Bəzi hallarda, bölgə və ya yerli hökumətlər, misal üçün, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi, polis, səhiyyə, təhsil, mənzil təminatı və s. sahələrdə əhəmiyyətli dərəcədə səlahiyyətlərə malik olacaqlar. Hökumətin bu tabe qurumlarının əlaqələndirmə prosesinə cəlb edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Planın müəyyən sahələrinə görə məsul olan mərkəzi hökumət qurumları bölgə və ya yerli hökumət qurumlarını təlimatlandırmaq və onlara məsləhət vermək öhdəliyini öz üzərlərinə götürməlidirlər. Əlaqələndirmə komitəsi həmçinin yerlərdə məsuliyyət daşıyanların milli fəaliyyət planının həyata keçirilməsi prosesinə tam şəkildə cəlb edilməsini təmin etmək üçün belə qurumlarla seminarların, təlim sessiyalarının və ya bilavasitə ünsiyyətin digər formada təşkil olunması məsələsini nəzərdən keçirməlidir.

10.2 İcra prosesinin iştirakçıları

Hökumət qurumlarının planın həyata keçirilməsində başlıca məsuliyyət daşdığına görə müxtəlif tədbirlərin həyata keçirilməsi vəzifəsi ədliyyə, xarici işlər, müdafiə, təhsil, səhiyyə və s. nazirlik və departamentləri üzərində müəyyən ediləcəkdir. Ayrı-ayrı qurumların məsuliyyət sahəsinin müəyyən olunmasına dair müzakirələr planın hazırlanması prosesinin tərkib hissəsini təşkil etməlidir. Planda müxtəlif institusional vəzifələrin dəqiq müəyyən edilməsi onların həmin qurumlar, həmçinin maraqlı subyektlər və ictimaiyyət üçün aydın olması üçün vacibdir.

İmplementasiya prosesinin iştirakçıları konsepsiyası planın ayrı-ayrı hissələrinin yerinə yetirilməsinə məsul olan hökumət qurumlarından kənara çıxmalıdır. Plan ilə əhatə olunmalı məsələlərin dairəsi o qədər genişdir, geniş iştirak və cəlb etmə ehtiyacı isə o qədər böyükdür ki, icraya yanaşma innovasiyalı və inklüziv olmalıdır. Bununla da, əlaqələndirmə komitəsi və onun katibliyi, habelə plana görə məsul olan müxtəlif hökumət qurumları planın məqsədlərində maraqlı olan və onun dəstəkləmək qabiliyyətində olan digər potensial iştirakçıları müəyyən etməlidirlər.

Misal üçün, insan hüquqları üzrə təhsil sahəsində müəllimlər, dərslərin və digər materialların müəllifləri və nəşirləri, İnternet axtarış sistemləri və provayderləri, habelə media nümayəndələri və təşkilatlarının peşəkar birlikləri ilə əməkdaşlıq təşkil oluna bilər. Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi sahəsində hüquqşünaslar, polis və təhlükəsizlik xidməti əməkdaşları, sosial təminat işçiləri və yaşayış yeri üzrə yerli təşkilatların peşəkar birlikləri ilə əməkdaşlıq təşkil oluna bilər. BMT-nin agentlikləri kimi beynəlxalq orqanlar ilə əməkdaşlığın təşkil olunması da nəzərdən keçirilə bilər. Planda bütün sahələrdə müvafiq QHT-lər, həmkarlar ittifaqları,

işgüzar korporasiyalar və xeyriyyə fondları ilə səmərəli əməkdaşlığını təşkil edilməsi məsələsi diqqətlə öyrənilməlidir.

İmplementasiya prosesinin iştirakçıları aşağıdakılar kimi fəaliyyət istiqamətlərinə cəlb oluna bilərlər:

- polis, məhkəmə orqanları, həbsxana əməkdaşları və hüquqi yardım təşkilatları ilə əməkdaşlıqda həbs edilmiş və ya azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi məqsədilə layihələrin hazırlanması;
- zəif qruplara aid şəxslərin sağlamlığının və ya əmək imkanlarının yaxşılaşdırılmasına yönəldilmiş layihələrin işgüzar korporasiyalar və ya xeyriyyə fondları tərəfindən maliyyələşdirilməsi;
- HIV/QİÇS, uşaq əməyi və qadın alveri kimi məsələlərin insan hüquqları aspektləri barədə məlumatların media və görkəmli şəxsiyyətlər tərəfindən yayılması;
- həmkarlar ittifaqları və işəgötürənlər tərəfindən əmək hüquqları barədə məlumatlılığın artırılması.

Hökumət idarəetmə sisteminin əsas prosesləri geniş spektrli təşkilatlar və şəxslərin iştirakı ilə dəstəkləyici tədbirlər vasitəsilə genişləndirildiyi halda, planın həyata keçirilməsi daha ciddi nəticələrə gətirib çıxara bilər. İmplementasiya prosesinin belə iştirakçıları yerli icmalar, qadınlar, gənclər, əmək, peşələr və kommersiya kimi cəmiyyətin müxtəlif hissələrinə daha yaxın olurlar. Ünsiyyətin müasir üslublarından istifadə planın aktuallığını və məqsədəuyğunluğunu artıraraq, onun məqsədlərinə daha güclü dəstəyi təşviq edəcək və onun səmərəliliyinə töhfə verəcəkdir.

10.3 Planın tətbiqinə başlanması

Bu məlumat kitabçasında planın yüksək səviyyədə siyasi dəstəyin vacibliyi vurğulanmışdır. Hökumət rəhbərləri, adətən, planın onlar tərəfindən təsdiq edilməsinin prosesin vacib hissəsi təşkil etdiyini təmin etmək üçün planın həyata keçirilməsi təşəbbüsü ilə çıxış edirlər. Hətta planın kökləri hökumətin işçi səviyyəsində olduğu halda da, hökumət rəhbərlərinin iştirakı və onların dəstəyi onun qəti səmərəliliyi üçün xüsusilə əhəmiyyətlidir.

Bu cür səviyyədə dəstək planla bağlı prosesin tərkib hissəsi olduqda, planın tətbiqinə başlanması prosesi təbii ki, daha səmərəli olacaqdır. Planın tətbiqinə fəal başlanması nəticəsində bütün müvafiq subyektlər plandan və onun əsas elementlərindən, xüsusilə onun həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuş müəyyən sektorlara təsirindən xəbərdar olacaqdır. planın tətbiqinə yüksək səviyyədə başlandığı halda, cəmiyyət də plan barədə daha çox məlumat əldə edəcəkdir.

Planın tətbiqinə başlanmasının ayrı-ayrı xüsusiyyətlərinin müvafiq ölkənin ənənələrindən və mənəviyyat normalarından asılı olacağı ilə yanaşı, ona mümkün qədər çox təsir verilməsi üçün bütün səylər tətbiq edilməlidir. Yanaşmadan asılı olmayaraq, planın tətbiqinə başlanması media tərəfindən geniş işıqlandırılmalıdır.

Dövlət və ya hökumət başçısının və müvafiq nazirlərin, habelə digər siyasi partiyaların nümayəndələrinin və hökumətin digər səlahiyyətli nümayəndələrinin cəlb edilməsi yaxşı olardı. Planın tətbiqinə başlanmasının həmçinin başqa cür əhəmiyyətli olan tarixdə baş tutması faydalı ola bilər. Bir sıra planlar dekabrın 10-u – beynəlxalq İnsan Hüquqları Günü ilə əlaqələndirilir.

Planın hədəfində insanların olduğunu vurğulamaq üçün, təbirdə müxtəlif zəif və hədəf qruplarının nümayəndələri, o cümlədən uşaqlar, gənclər, əlillər, yerli xalqlar və digərlər iştirak etməlidirlər. Bu cür iştirakın mənalı olmasının təmin edilməsinə və sırf formalizm kimi qəbul olunmamasına diqqət yetirilməlidir. BMT və digər beynəlxalq və regional təşkilatların nümayəndələrinin iştirakı yolu ilə beynəlxalq mexanizmlərin vacibliyi vurğulana bilər. Yuxarıda təsvir olunduğu kimi, icra prosesinin iştirakçılarının cəlb edilməsi, xüsusən media nümayəndələri iştirak etdiyi təqdirdə həmçinin planın tətbiqinə başlanmasının təsirini gücləndirəcəkdir.

Planın tətbiqinə başlanmasına həsr olunmuş tədbiri səmərəli qaydada keçirmək üçün hökumətin müvafiq resursları ayrılmalı olacaqdır.

10.4 Media və yayım strategiyası

Planın səmərəli olması üçün bütün müvafiq subyektlər, habelə cəmiyyət tərəfindən onun barəsində məlumatlı olması və dəstəklənməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu məlumatlılığı artırmaq üçün plan ikisəviyyəli yanaşmaya əsaslanmalıdır. Birincisi, planın hazırlanması və həyata keçirilməsi üçün yaradılmış əsas strukturlar daxilində kommunikasiya və məlumatın yayılması üzrə səmərəli mexanizmlər mövcud olmalıdır. İkincisi, planın mesajını gücləndirmək, müvafiq qruplara çatdırmaq, habelə cəmiyyətin məlumatlılığını artırmaq üçün əsas strukturlardan kənara çıxan səmərəli media və yayım üzrə strategiyalar mövcud olmalıdır.

10.4.1 Əsas qurumlar və təşkilatlar arasında məlumat vasitələri

Planın hazırlanması mərhələsinin hissəsi olan hökumət qurumları, siyasi təşkilatlar, QHT-lər, təhlükəsizlik xidməti, yaşayış yerləri üzrə təşkilatlar, milli insan hüquqları təsisatları və digərlər arasında əlaqələrin qurulması zamanı əlaqələndirmə komitəsi müvafiq məlumatın aydın və səmərəli ötürülməsi vasitələrinin mövcud olduğunu təmin etməlidir. Bunun üçün də ikili yanaşma tələb olunur. Bir tərəfdən, komitənin plan ilə bağlı prosesin bütün iştirakçıları ilə səmərəli əlaqə vasitələrinə malik olması təmin edilməlidir. Digər tərəfdən, məlumatın bütün aidiyyəti əməkdaşlar arasında yayılması məqsədilə iştirak edən təşkilatların daxili məlumat kanallarına malik olması təmin edilməlidir.

Əlaqələndirmə komitəsi sadəcə məktubluların və arayışların tərtib olunmasından kənara çıxan məlumatı yaymaq qabiliyyətində olmalıdır. Planın hazırlanması və həyata keçirilməsi prosesində iştirak edən qurumlar və təşkilatlar ilə əlaqədə olması üzrə başlıca vəzifəni yerinə yetirmək üçün komitə məlumat vərəqələri, kitabça və müntəzəm informasiya bülletenlərini düzəltmək, habelə müvafiq

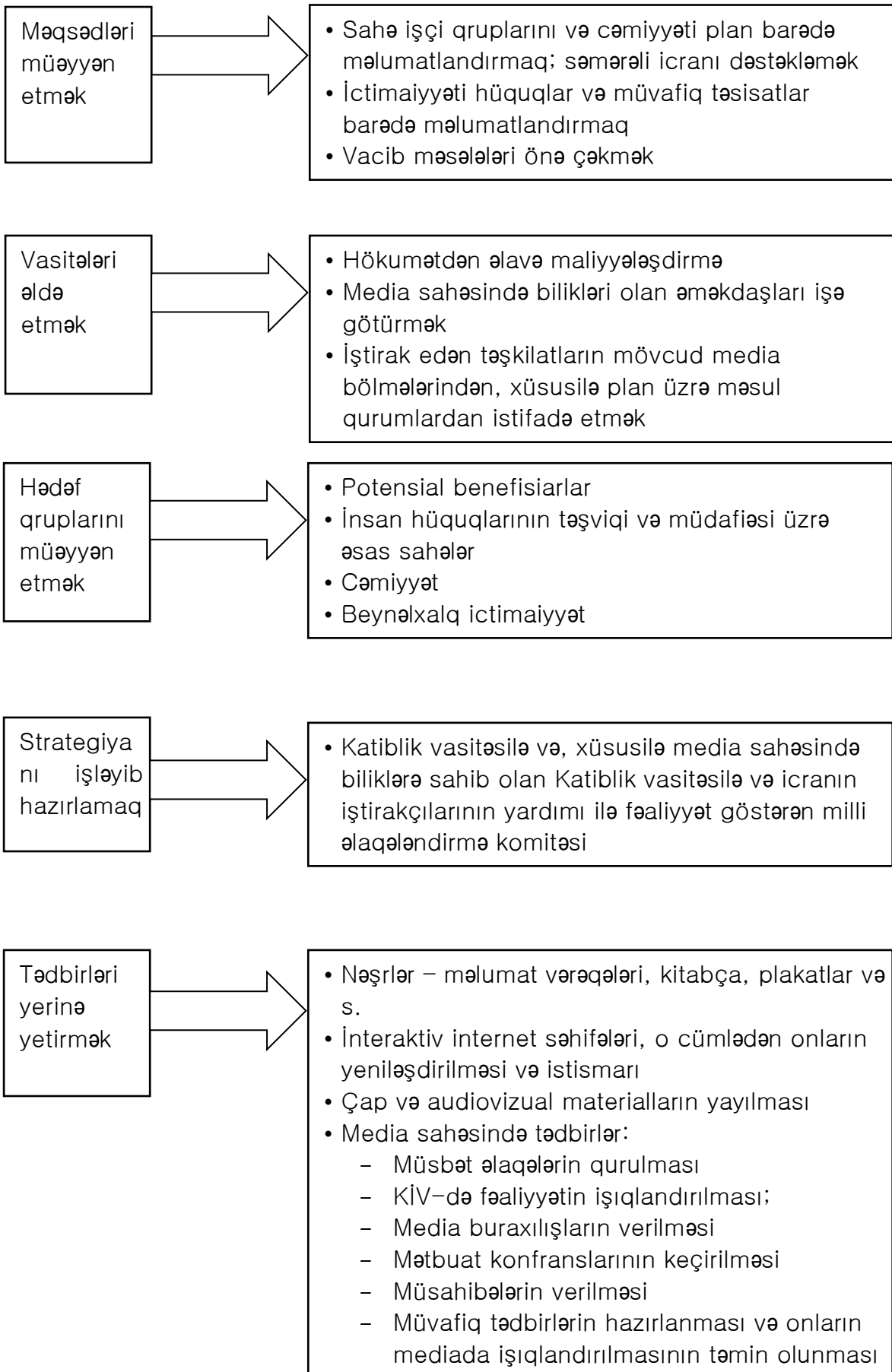
əməkdaşlar üçün seminarlar təşkil etmək imkanında olmalıdır. Komitənin katibliyinə media biliklərinə sahib olan əməkdaşların daxil olması yaxşı olardı. Bundan əlavə, komitə plan barədə məlumatlılığın artırılmasına xidmət edən təlim proqramları keçirmək qabiliyyətində olmalıdır.

İştirak edən qurum və təşkilatların daxili məlumat kanallarına gəldikdə, onların hər birisinin məlumatı öz əməkdaşları arasında yaymaq imkanında olmasını təmin etmək üçün əlaqələndirilmiş fəaliyyət həyata keçirilməlidir. Bu, xüsusilə təhlükəsizlik xidmətləri, həmçinin səhiyyə və təhsil sistemində aid olanlar kimi böyük təşkilatlara münasibətdə xüsusilə vacibdir. Katiblik, misal üçün, müvafiq qurumların əməkdaşları üçün məşqçilərin təlimi üzrə seminarların keçirilməsi yolu ilə müəyyən yardım göstərmək qabiliyyətində olmalıdır. Katiblik yardım barədə xahişləri cavablandırmaq imkanında olması zəruriliyi ilə yanaşı, həmçinin bunu insan hüquqları üzrə təlimin müvafiq qurumların fəaliyyətinin əsas hissəsini təşkil etməsi əsaslarla etməlidir. Bununla da, təlim və məlumatın yayılması üzrə xərclər həmin qurumlar tərəfindən öz normal proqramlar çərçivəsində ödəniləcəkdir ki, bu da insan hüquqları üzrə təlimin gələcəkdə də səmərəli surətdə aparılacağını təmin edəcəkdir.

10.4.2 Media strategiyası

Əlaqələndirmə komitəsi əsas qurumlara və təşkilatlara təsir göstərən planın hazırlanması və həyata keçirilməsi prosesinin tərkib hissəsi kimi məlumatın ötürülməsi kanalları və mexanizmlərini yaradacaqdır. Bundan başqa, komitənin milli fəaliyyət planının səmərəli surətdə yayılması və dəstəyin təşkil olunmasına yardım etmək üçün media strategiyası olmalıdır. Media strategiyası məlumat vasitələrin əsas kanallarını əvəz etməyərək onları genişləndirəcəkdir. Səmərəli media proqramı məlumatın geniş və büdcə baxımından səmərəli surətdə yayılması ilə plan barədə məlumatlılığın artırılması imkanlarını xeyli dərəcədə artırır. Katiblikdə planın media proqramını həyata keçirmək məqsədilə media üzrə əməkdaşların olması nəticəsində “daxili istifadə üçün” məlumatın yayılması proqramının keyfiyyətini artıraraq nəşr və digər materiallardan qənaətlə istifadəsini təmin edəcəkdir. Şübhəsiz ki, hər bir ölkədə media ilə bağlı vəziyyət fərqli olacaq və buna dair təkliflər yerli şəraitlərə uyğunlaşdırılmalıdır.

12-ci sxem – Milli fəaliyyət planının media strategiyası

Planın hazırlanması prosesinin əvvəlindən əlaqələndirmə komitəsi tərəfindən mediadan ən səmərəli qaydada istifadə üsullarının müəyyən olunmasına diqqət yetirilməsi yaxşı olardı. O, müvafiq əməkdaşların işə götürülməsi, yaxud, misal üçün, plan üzrə məsul qurumlardakı mövcud media bölmələrindən optimal surətdə istifadə edilməsini nəzərdən keçirə bilər. Komitə xüsusi media strategiyasını işləyib hazırlamalı, onu planın digər sahələri üçün olduğu kimi yerinə yetirməli və üzərində monitoring aparmalıdır.

Media strategiyası aşağıdakılara xidmət edəcəkdir:

- sahə işçi qruplarının və cəmiyyətin milli fəaliyyət planı barədə məlumatlandırılması və müvafiq hallarda onların onu həyata keçirməyə, yaxud hökumətə və onun həyata keçirilməsinə məsul olanlara təzyiq göstərməyə həvəsləndirilməsi;
- insanların onların insan hüquqlarının mahiyyəti, onların insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi üçün hökumət tərəfindən görülən tədbirlər, habelə insan hüquqlarına əməl olunmasını təmin etmək üçün zəruri tədbirlər barədə məlumatlandırılması;
- insanların ölkədə insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi üzrə mövcud təsisatlar barədə məlumatlandırılması;
- insan hüquqları sahəsində dövlət əhəmiyyətli məsələlərin önə çəkilməsi.

10.4.3 Hədəf qrupları

Media strategiyasında onun hədəf qrupları müəyyən olunmalıdır. Yəqin ki, milli fəaliyyət planı ilə əlaqədar aşağıdakı dörd hədəf qrupu vardır:

- insan hüquqlarına əməl olunmasında irəliləyişdən potensial olaraq fayda alanlar. Geniş mənada buna bütövlükdə cəmiyyətin aid olması ilə yanaşı, media strategiyası baxımından başlıca hədəfi zəif qruplar və hüquqları həqiqətən və ya potensial olaraq təhlükə altında olanlar təşkil edir;
- insan hüquqlarının qorunmasında və təşviq edilməsində başlıca rol oynayanlar – məhkəmə və təhlükəsizlik orqanları əməkdaşları, siyasətçilər, müəllimlər və digərlər;
- hətta hüquqları bilavasitə təhlükə altında olmadığı təqdirdə, onların bütün soydaşlarının təhlükəsizliyini və rifahını yüksəldəcək milli fəaliyyət planının olması barədə xəbərdar olmasından məmnun olacaq ictimaiyyət;
- həm texniki əməkdaşlığın potensial mənbəyi, həm də müvafiq ölkə ilə əlaqədə olan beynəlxalq mühitin tərkib hissəsi kimi beynəlxalq ictimaiyyət.

10.4.4 Media sahəsində fəaliyyət

Media strategiyasına aşağıdakılar daxil ola bilər:

- müsbət əlaqələrin qurulması

- həm nəşr, həm də digər kütləvi informasiya vasitələrində fəaliyyətin işıqlandırılması;
- media buraxılışlarının verilməsi
- mətbuat konfranslarının keçirilməsi
- müsahibələrin verilməsi
- planla bağlı tədbirlərin kütləvi informasiya vasitələrində əks etdirilməsi;
- media üçün xüsusilə hazırlanmış tədbirlərin təşkil edilməsi;
- nəşr materiallarının hazırlanması və yayılması;
- audiovizual materialların hazırlanması.

İnnovasiyalı və sərbəst yanaşma media strategiyasının daha səmərəli surətdə yerinə yetirilməsini təşviq edəcəkdir. Yenilik olan və “insanın maraq” perspektivlərini təşkil edən tədbirlərin həm kütləvi informasiya vasitələri, həm də ictimaiyyət üçün daha maraqlı olacağı ehtimal olunur. Mümkün hallarda, kütləvi informasiya vasitələrindəki mesajların aktuallığını və uyğunluğunu artırmaq üçün media proqramına cəmiyyətin, QHT-lərin, peşələrin, fəhlə və işgüzar adamların nümayəndələri cəlb olunmalıdır. Kütləvi informasiya vasitələrini sənədli və xəbərlər proqramlarını hazırlamaq üçün planla bağlı materialdan istifadə etməyə həvəsləndirmək üçün səylər göstərilməlidir.

10.4.5 Məlumatların yayılması üzrə tədbirlər

10.4.1–ci bölmədə planın hazırlanması və həyata keçirilməsi prosesində iştirak edən əsas qurumlar və təşkilatlar arasında məlumatların ötürülməsi ilə bağlı məsələlər əks etdirilmişdir. Ümid edilir ki, bunlar cəmiyyətin geniş təbəqələrini təmsil edəcəklər ki, bu da məlumatların geniş surətdə yayılmasına xidmət edəcəkdir. Eyni zamanda, buna və kütləvi informasiya vasitələrindən istifadəyə əlavə olaraq, katiblik məlumatı ictimaiyyətə daha geniş surətdə çatdırmaq qabiliyyətində olmalıdır. Kitabçalar, məlumat vərəqələri və plakatlar hazırlanaraq hökumət qurumları və qeyri-hökumət təşkilatları vasitəsilə onları müştəriləri arasında yayılana, yaxud bilavasitə məktəblərə, yerli təşkilatlara və ayrı-ayrı şəxslərin xahişi ilə onlara göndərilə bilər.

Bundan başqa, məlumatın yayılması proqramında müasir informasiya texnologiyalarından mümkün qədər geniş istifadə nəzərdə tutulmalıdır. Mümkün tədbirlər hər bir ölkənin mövcud resurslarından, informasiya texnologiyaları mühitindən və ölkənin mürəkkəbliyindən asılı olacaqdır.

Mümkün olduğu hallarda, çap formasında mövcud bütün informasiya materiallarını elektron formada təqdim edən və ictimaiyyət üçün plan və onun həyata keçirilməsi barədə mövqeləri bildirmək imkanını yaradan interaktiv internet sahifəsinin yaradılması faydalı olardı. İnternet sahifəsi müvafiq hökumət qurumları, milli insan hüquqları təsisatı və ya Ombudsman ofisi, İHAKİ, regional insan hüquqları təşkilatları və insan hüquqları sahəsində əsas QHT-lər kimi subyektlərin internet sahifələri ilə əlaqə qura bilərdi.

İnternet səhifəsinin istifadəsi həcmi mövcud resurslardan asılı olacaqdır. Səhifəni hazırlamaq və yeniləşdirmək, interaktiv səhifələri yaratmaq və istifadəçilərin mesajlarını yoxlamaq və onlara cavab vermək lazım olacaqdır. İstifadə dərəcəsi yüksək olduğu təqdirdə, sırf internet səhifəsi ilə məşğul olan əməkdaşların işə götürülməsi zəruri olacaqdır. İnteraktiv internet səhifəsinin yaradılması mümkün olmadıqda, əlaqələndirmə komitəsi, ən azı, əsas sənədlərin elektron formasında mümkün olmasını və sorğulara əsasən göndərilməsini təmin etməlidir.

10.5 Plandan insan hüquqları üzrə tədrisdə istifadə

İnsan hüquqları üzrə mütəxəssislər bilirlər ki, tədris insan hüquqlarına riayət olunması sahəsində vəziyyətin uzunmüddətli yaxşılaşdırılmasının əsasını təşkil edir. BMT-nin İnsan hüquqları üzrə tədrisə dair milli fəaliyyət planları üçün Rəhbər Prinsipləri barədə məlumat verilmişdir.²² Onların ümumi fəaliyyət planları üzərində aparılan mövcud fəaliyyətdən ayrı hazırlanmasına baxmayaraq, şübhəsiz ki, ümumi planla bağlı olmalı, hətta ona daxil edilməlidirlər. Dünyanın bütün bölgələrində hazırlanmış insan hüquqları üzrə bir çox tədris materialları İHAKİ tərəfindən təsnifatlandırılaraq İHAKİ-nin internet səhifəsindən daxil olması mümkün olan İnsan Hüquqları üzrə Tədrisə dair Məlumat Bazasında mövcuddur.

Tədrisin vacib olmasına baxmayaraq, o, insan hüquqlarının təşviq olunması üçün başlıca vəzifələrdən birini təşkil edir. Milli təhsil sistemləri, adətən, yüksək səviyyədə bürokratiya və uzunmüddətli planlaşdırma ilə müşayiət olunur. Böyük həcmdə materialların hazırlanması prosesi bahalı ola bilər. Buna görə də, adətən nadir hallarda baş verən böyük dəyişikliklərə aid olmayan dəyişikliklərin və yeni ideyaların əks etdirilməsi çətin olur. Bu çətinliklərə görə insan hüquqları üzrə tədrisin əsas diqqəti media və təşviqat tədbirləri kimi tədrisin mərkəzi olmayan sahələrinə yönəldilir. Aydın ki, bu, insan hüquqlarının əsas kurikulumaya daxil olmasından daha az bahalı olaraq tədris səylərinin uzunmüddətli təsirini azaldacaqdır. Bu mülahizələr insan hüquqları üzrə tədrisə dair milli fəaliyyət planlarının həyata keçirilməsi, habelə ümumi fəaliyyət planı çərçivəsində insan hüquqları üzrə tədrisə dair müəyyən tədbirlərin həyata keçirilməsi zamanı nəzərə alınmalıdır.

Milli planın özü insan hüquqları üzrə tədris proqramlarının elementi olmalıdır. Ümumi insan hüquqları tədrisi çərçivəsində milli planın materialları müvafiq ölkədə insan hüquqları standartlarının tətbiqinə dair yanaşmaların aktuallığını artıracaqdır. Bir planın digərinə gətirib çıxarması ilə əlaqədar olaraq milli planla bağlı prosesin davamlı olduğuna görə, milli plan insan hüquqları üzrə tədrisin mütəmadi mövzusu ola bilərək tədris proqramının davamlı surətdə inkişafına gətirib çıxaracaqdır. Əsas informasiya və dəyərləri tamamlayaraq planın media və yayım proqramları çərçivəsində hazırlanmış materiallar nəticəsində tədris proqramının səmərəliliyi artırılacaqdır. Şübhəsiz ki, çap materialları məktəblərdə yayılmalıdır. Audiovizual materiallar insan hüquqlarının öyrənilməsi prosesinin

²² Bax 2-ci fəsillə və 9.7.7-ci bölməyə.

canlandırılması üçün istifadə oluna bilər, müasir tələbələr isə internet sahifələrindən istifadə etmək üçün kompyuter sahəsində biliklərini tətbiq edəcəklər.

Tədris sahəsində tədbirlər, şübhəsiz ki, rəsmi məktəb və universitetlərdən kənara çıxmalıdır. Planın məzmunu və ona daxil olunan insan hüquqları barədə məlumatın mümkün və zəruri hallarda peşə hazırlığı və təlim proqramlarına daxil edilməsini təmin etmək məqsədilə tədbirlər planda əks etdirilməlidir. Çap və digər materialların yayılması materialların sadəcə fiziki cəhətdən hərəkətini deyil, həmin materialların təhsildə və maarifləndirmə proqramlarında səmərəli istifadəsinə yönəlmiş strategiyanın bir hissəsini təşkil etməlidir. Bu kontekstdə, 10.2–ci bölmədə qeyd olunmuş icranın iştirakçıları ilə iş xüsusilə əhəmiyyətlidir.

11. Monitoring

İnsan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planına yanaşma hər hansı başqa dövlət proqramında olduğu kimi olmalıdır. Planda məqsədlər, strategiyalar, icra proqramları, resursların ayrılması və qiymətləndirmə mexanizmləri nəzərdə tutulmalıdır. Milli planın əsas vəzifəsi – insan hüquqları sahəsində fəaliyyəti ideya və söhbətlərdən təcrübəyə və adi rejimə gətirilməsidir. Bu demək deyil ki, insan hüquqlarının təşviqi prosesində ideyalar və ruhlandırıcı nitqlərin yeri yoxdur: əksinə. Lakin insan hüquqları nəticələri normal hökumət proseslərindən kənar metodlarla əldə edildiyi sahə hesab olunduğu halda, belə proseslərdən insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi üçün səmərəli qaydada istifadə olunmayacaqdır. İnsan hüquqları bilavasitə insan hüquqları sahəsində irəliləyiş əldə etmək üçün vasitələrə malik olmayanların səlahiyyətinə aid olacaqlar. Boliviyanın planında qeyd edildiyi kimi,

“[İnsan hüquqları üzrə məqsədlər] ... dövlət siyasətinin ... daimi komponentinə çevrilməlidir.”

Mütəmadi və qərəzsiz qiymətləndirmə prosesi hər hansı mütəşəkkil fəaliyyət proqramının əsas komponentini təşkil edir. Bir çox sahələrdəki təcrübə nümayiş etdirir ki, məqsədləri və qiymətləndirilməsi olmayan fəaliyyət həm səmərəsiz, həm sonsuz-hədsiz olur. Məqsədlər onların həyata keçirilməsinə yönəlmiş tədbirlərin qiymətləndirilməsi ilə müşayiət edilmədiyi halda, onların müəyyən edilməsi söhbətlərdən bir az kənara çıxır. Həm dövlət, həm də özəl sektorda fəaliyyət göstərən ən müasir təşkilatlar həmin potensial problemlərdən xəbərdardırlar. Onların bir çoxu ətraflı icra planlarını, o cümlədən hədəfləri müəyyən etməklə, habelə müntəzəm monitoringi nəzərdə tutmaqla öz proqramlarının səmərəli olmasını təmin etməyə çalışırlar. Fəaliyyət planları zəruri hallarda monitoring və qiymətləndirmə prosesi nəzərə alınmaqla yenidən nəzərdən keçirilir.

Həm yerinə yetirilən tədbirlərin, həm də bütövlükdə planın qiymətləndirilməsi tələb olunur. Bu məlumat kitabçasında “monitorinq” deyildikdə planın səmərəliliyinin dəyərləndirilməsi üzrə davamlı proses, “qiymətləndirmə” deyildikdə isə ümumiyyətlə, onun və əldə olunmuş nəticələrin dəyərləndirilməsi başa düşülür.

Aşağıda milli əlaqələndirmə komitəsi icranın monitoringinə məsul orqan kimi nəzərdən keçirilir. Eyni zamanda, təcrübə göstərmişdir ki, bu funksiyanın insan hüquqları komissiya, idarələrarası komitə və ya insan hüquqlarına məsul nazirlik kimi digər mövcud orqanlara verilməsi daha məqsəduyğun və ucuz ola bilər.

11.1 Monitoring və hesabatvermə üsulları və mexanizmləri

Milli fəaliyyət planının qəbul olunması təklif edildiyi və o, hazırlandığı andan, bütün subyektlər qəbul etməlidirlər ki, monitoring və qiymətləndirmə mexanizmləri plana onun əsas komponenti kimi daxil edilməlidir.

Milli əlaqələndirmə komitəsi və ya fəaliyyətin təşkil olunması üçün müəyyən olunmuş digər orqan səmərəli monitoring prosesinin təmin olunmasının başlıca mexanizmini təşkil etməlidir. Implementasiya qurumları fəaliyyət planı ilə bağlı öz təkliflərini təqdim etmək üçün komitə vasitəsilə əlaqələri qurduqdan sonra bu prosesin nümunəsi planın hazırlanması mərhələsində özünü büruzə verəcəkdir. Komitə bu prosesləri rəsmiləşdirməli və proqramın həyata keçirilməsi mərhələsində qorunub saxlamalıdır.

Səmərəli qiymətləndirmə

Hesabatvermə prosesi planda nəzərdə tutulmuş məqsəd və hədəflərə, habelə onlara nail olmaq üçün müxtəlif qurum və təşkilatlar üzərindən müəyyən olunmuş vəzifələrə əsaslanacaqdır. Səmərəli qiymətləndirməni təmin etmək üçün standart hesabatvermə forması işlənilib hazırlanmalıdır. Bu formada məqsədlər, müddətlər və icra vəziyyəti göstərilərək müvafiq qurumdan və ya təşkilatdan müəyyən müddətdə həyata keçirilməli tədbirlərin yerinə yetirilməsi vəziyyəti barədə məlumat əks etdiriləcəkdir. Bu və ya digər tədbirlərin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsini qiymətləndirmək üçün onun məqsədinin tam anlaşılması zəruridir. Bu, planın hazırlanması zamanı aydın və real icra göstəricilərinin müəyyən edilməsi üçün kifayət qədər vaxtın ayrılmasının vacibliyini göstərir. Bununla əlaqədar olaraq, 9.5–ci bölmədə təklif olunan cədvəl xüsusilə faydalı olardı.

Monitoring və hesabatvermə mexanizmləri

Əsas monitoring prosesi planın hər bir fəaliyyət istiqamətində icra vəziyyətinin öyrənilməsinə həsr olunacaq əlaqələndirmə komitəsinin iclaslarından irəli gələcəkdir. Hər bir ölkədə müvafiq şəraitə uyğun mexanizmlərin inkişaf etdirilməsi ilə yanaşı, altı aydan bir sadələşdirilmiş qiymətləndirmə, illik əsaslarla isə ümumi qiymətləndirmə sessiyalarının keçirilməsi faydalı olardı. Bu zaman, planın həyata keçirilməsinə görə məsul olan hər bir qurum və təşkilat komitəyə müvafiq məqsədi, icra vəziyyətini, məqsədə nail olmaq üçün görülmüş tədbirləri, habelə görülmüş tədbirlərin prosesin əvvəlində müəyyən olunmuş icra göstəricisinə uyğun olması dərəcəsini nümayiş etdirəcək bəyanat formasında hesabatı təqdim edəcəkdir. İcra göstəricisi, bununla da müəyyən məqsədə nail olunmadığı halda, hesabatda bu, habelə bunun səbəbləri və mümkün çıxış yolları göstərilməlidir. Hesabatlar toplanılaraq komitənin monitoringə həsr olunmuş iclasında və ya iclaslarında təqdim olunmalıdırlar. Bütövlükdə proses sistematik olmalı, bütün iştirakçılar isə onu qabaqcadan tam anlamalı və qəbul etməlidirlər. Monitoring prosesi planın tam yerinə yetirilənədək həyata keçirilməlidir.

Hesabatvermə prosesinin ağır olaraq öz ağırlığına görə uğursuzluğa uğramaması üçün bütöv yanaşma resurslar və vaxt baxımından qənaətli olmalıdır. O, hesabatların hazırlanması və ya qiymətləndirilməsi baxımından həddən artıq mürəkkəb olduğu halda, bütün maraqlı tərəflər onun səmərəli qaydada təmin edilməsi məsələsinə ehtiyatla yaxınlaşacaqlar. Bu səbəbdən, hesabat iki səhifədən artıq olmamalıdır.

Qiymətləndirmənin nəticələri də sistemləşdirilməli, komitə isə hər bir quruma icra vəziyyəti ilə bağlı öz tövsiyələrini verməli və misal üçün, zəruri hallarda müəyyən sahələrə diqqətin yetirilməsini və ya məlumatın təqdim olunmasını tələb etməlidir. Proses plandakı hədəflərə dialoq və razılaşdırılmış fəaliyyət əsasında nail olunmasına yönəldilməlidir.

Müəyyən fəaliyyətin nəticələri hədəflərdən fərqləndikdə, əlavə tədbirlər tələb olunmalıdır. Qiymətləndirmədə hədəflərə nail olmaq və ya onların keçməsi göstərildikdə, əlaqələndirmə komitəsi və müvafiq qurumlar bunu planın media və yayım proqramlarında vurğulamalıdır. Bununla da, planın dəyəri daha geniş şəkildə qəbul olunaraq artımla dəstəklənəcəkdir. Hədəflərə nail olunmadığı halda, yanaşma realist olmalıdır. Qarşılıqlı ittihamların qarşısı alınmalı və qüsurların səbəbi araşdırılmalıdır. Səbəblər sırasında qeyri–real müddətlər, uyğun olmayan resurslar, kifayət dərəcədə siyasi dəstəyin olmaması, yaxud təşkilati nöqsanlar ola bilər. İlk hədəflərin həddindən artıq dərəcədə qeyri–müəyyən və ya əldə edilə bilməyən olması hesab oluna bilər. Qüsurların səbəblərinin qiymətləndirilməsi nəticələrindən asılı olmayaraq əlaqələndirmə komitəsi və müvafiq qurum onların aradan qaldırılmasına dair təklifləri hazırlamalıdır.

Bəzi təşkilatlar insan hüquqları sahəsində öz fəaliyyətinin kənar qurumlar tərəfindən qiymətləndirilməsinə müsbət yanaşmır. Məsələ ilə bağlı hər hansı yazışma zamanı nəzərə alınmalıdır ki, qiymətləndirmə yalnız təşkilatın planda qiymətləndirilməsinə razılıq verdiyi məsələlərə aiddir. Buna baxmayaraq, bəzi əlaqələndirmə komitələri qiymətləndirmə prosesinin nöqsanların müəyyən edildiyi sahələrə kifayət qədər diqqətin yetirilməsinə gətirib çıxarılmasının təmin olunmasında çətinliklərlə üzləşirlər. Bu, komitənin sədri qismində zəruri şəxsi keyfiyyətlərə malik olan və çətin məsələləri təşkilatların rəhbərləri və siyasi liderlər ilə birlikdə həll etməyə qadir olan şəxsin olmasının dəyərini vurğulayır.

Qeyri–rəsmi qiymətləndirmə

Mərkəzi monitoring mexanizmini təşkil edəcək belə kifayət qədər rəsmi prosesə əlavə olaraq, bütün iştirakçılar planın açıqlandığı andan onun səmərəliliyini nəzərdən keçirməli və qüsurların müəyyən edildiyi halda müvafiq tədbirləri görməlidirlər.

Əlaqələndirmə komitəsinin, yaxud plan üzrə məsul qurumun sədri və üzvləri kimi əsas şəxslər planın həyata keçirilməsinə cəlb olunmaqla prosesin uğurları və qüsurlarını yaxşı biləcəklər. Onların anlaması planın həyata keçirilməsinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə dialoqun tərkib hissəsi olacaqdır.

Rəsmi qiymətləndirmə proseslərinə əlavə olaraq, fəaliyyətin və tədbirlərin çoxşahəliliyi planın uğuruna xidmət edəcəkdir. Ayrı–ayrı qurumlar öz davamlı qiymətləndirmə və hesabatvermə mexanizmləri vasitəsilə informasiyanı təqdim edəcəklər. Açıq cəmiyyətdə QHT–lər, yaşayış yerləri üzrə təşkilatlar, kütləvi informasiya vasitələri, siyasi təşkilatlar və digərlər planın həyata keçirilməsində hər

hansı qüsurlara diqqəti cəlb etməkdən çəkinməyəcəklər. Belə qeyri-rəsmi qiymətləndirmə aqressiv müdafiə mövqeyinə əl atmadan qərəzsiz surətdə qəbul edilməlidir.

Planların yekunlaşmazdan əvvəl nəzərdən keçirilməsi

Planın yerinə yetirilməsi zamanı bir neçə sahələr üzrə dəyişikliklərin edilməsi tələb oluna bilər. Məqsədlərə nail olunmadıqda, təklif olunan tədbirlərin dəyişdirilməsi, o cümlədən əlavə resursların ayrılması, iş metodlarının dəyişdirilməsi, müddətlərə yenidən baxılması, yaxud məqsədlərin dəyişdirilməsi tələb olunacaqdır. Yuxarıda təklif edildiyi kimi, bu, əlaqələndirmə komitəsinin vəzifələrinə aid olacaqdır. Komitə planın məqsədlərinə nail olmadığı, lakin bunu aradan qaldırmaq üçün müvafiq tədbirlər həyata keçirilmədiyi halların ortaya çıxmasını təmin etməlidir. Belə hallar nəticəsində cəmiyyətin milli fəaliyyət planı ilə bağlı prosesə münasibəti pozulacaqdır.

Məqsədlər və təklif olunan tədbirlərin qiymətləndirmə prosesinə cavab olaraq və ya hər hansı başqa səbəbdən dəyişdirilməsi zəruri olduğu hallarda, əlaqələndirmə komitəsi dəyişikliklərin lazımı qaydada rəsmiləşdirilməsi üçün tədbirlər görməlidir. Planın ilkin variantı rəsmi və medianın diqqətinə cəlb edildikdən və geniş qaydada yayıldıqdan hər hansı sonrakı dəyişikliklər əlaqələndirmə komitəsi tərəfindən, ən azı, müvafiq sahələrdə mütəxəssislər və təşkilatlar arasında yayılmalıdır. Onlar həmçinin əlaqələndirmə komitəsinin media və yayım proqramlarına daxil edilməlidirlər.

12. Qiymətləndirmə və sonrakı planlar

12.1 Qiymətləndirmə məsələləri

Bu məlumat kitabçasında tövsiyə edilmişdir ki, bütövlükdə plan üçün ümumi müddət müəyyən olunsun. Bunun müvafiq ölkənin vəziyyətindən və təsisatlarından asılı olması ilə yanaşı, biz təklif etmişdik ki, beş il müddətinin müəyyən olunması məqsədəuyğun olardı. Hər hansı müddət müəyyən edildikdə, bütövlükdə planın daha ətraflı və müstəqil surətdə qiymətləndirilməsinin aparılması arzu olunardı. Bu qiymətləndirmənin məqsədi – nailiyyətlərin məqsədlərlə müqayisə edilməklə planın müvəffəqiyyət dərəcəsinin müəyyən edilməsidir. Bu, plan üçün ayrılmış resursların xərclənməsinin əsaslandırılmasına xidmət edəcəkdir. Belə proqram əsaslandırılmadan başqa, qiymətləndirmə hökumətə, insan hüquqları icmasına və ictimaiyyətə planın nəticələri barədə hesabatı təşkil edəcəkdir. Bu, həmçinin müəyyən vaxtda planları həyata keçirmiş ölkələrin təcrübəsindən yararlanmaq istəyən digər ölkələr üçün də faydalı olacaqdır. Bu, həm artıq milli planları qəbul etmiş, həm də belə niyyətdə olan ölkələrə aiddir.

Ümumi qiymətləndirməni aparacaq subyektin müəyyən edilməsi vacib məsələni təşkil edir. Təbii ki, bir neçə il ərzində proqrama məsuliyyət daşımış əlaqələndirmə komitəsi (yaxud müvafiq olaraq yaradılmış hər hansı digər monitoring orqanı) onu qiymətləndirmək arzusunda olacaqdır. Eyni zamanda, kənar qiymətləndirmənin lehinə güclü dəlillər vardır. Planın yüksək dərəcədə əlaqələndirmə komitəsi tərəfindən hazırlanması və idarə olunmasını nəzərə alaraq komitənin sərt və müstəqil yanaşmanı təmin etməyi çətin olar. Buna görə də, komitənin işini nüfuzdan salmamağa diqqətin yetirilməsi zəruri olmaqla yanaşı, planın özünə və daha geniş fəaliyyət planı ilə bağlı prosesə etibarlılığı əsaslı surətdə artırmaq üçün qiymətləndirmənin kənar təşkilatlara tapşırılması məqsədəuyğun olardı. Kənar qiymətləndirmə aparmaq üçün təcrübəli müstəqil mütəxəssisin sədrliyi ilə və, deyək ki, biri hökumət qurumlarını, biri isə qeyri-hökumət təşkilatlarını təmsil edən iki üzvdən ibarət tərkibdə komitənin müəyyən edilməsi məqsədəuyğun olardı.

Ümumi qiymətləndirmə üçün digər qiymətləndirmələr üçün olduğu kimi əsas yanaşma, yəni nailiyyətlərin müəyyən olunmuş vəzifələr və hədəflərə münasibətdə qiymətləndirilməsi yanaşması qəbul olunmalıdır. Eyni zamanda, bu səviyyədə planın daha geniş missiyanın və məqsədlərin əks etdirilməsi məqsədəuyğundur. Ümumi qiymətləndirmənin vacib tərəfini insan hüquqlarının müdafiəsi və təşviqi üzrə sonrakı işə, xüsusilə sonrakı milli fəaliyyət planına dair tövsiyələr təşkil edəcəklər.

İllik və yarımillik qiymətləndirmə halında olduğu kimi, prosesin yığcam olması üçün səylər göstərilməlidir. Eyni zamanda, ümumi qiymətləndirməyə planın əhəmiyyətli aspekti kimi yanaşılmalıdır. Yekun rəy hökumət, maraqlı qurumlar və təşkilatlar, habelə ictimaiyyətə açıqlanmalıdır.

Müddətlər baxımından, yekun qiymətləndirmə prosesi planın rəsmi yekunlaşdırılması vaxtından xeyli əvvəl başlanmalıdır. Bununla belə, plan təqvim ilinin sonunda yekunlaşdığı halda, qiymətləndirmə prosesinə ilin ortalarında başlanması faydalı olardı. Nəticələr və tövsiyələr sonrakı plana daxil olacağı təqdirdə hətta prosesə daha erkən başlanması məqsədəuyğun olardı.

Səmərəli monitoring prosesi üçün əməkdaşlar, habelə yekun hesabatın dərc edilməsi və yayılması üçün əlavə resursların ayrılması tələb olunacaqdır.

12.2 Sonrakı planların qəbul edilməsi

Bu məlumat kitabçasında tövsiyə edilmişdir ki, ilkin milli fəaliyyət planı bir sıra sonrakı planlara gətirib çıxarmalıdır. Bununla belə, insan hüquqları sahəsində iş resursların ayrılmasına və hesabatvermə qaydasına daha ciddi yanaşma olduğu hökumət fəaliyyətinin digər sahələrində işin aparılması qaydasına bənzər qaydada aparılacaqdır. İqtisadi planlar ilə bağlı vəziyyət olduğu kimi, insan hüquqları üzrə bir milli fəaliyyət planı yekunlaşmaq üzrə olduqda onun yerinə başqası gələcəkdir.

Sonrakı plan əhəmiyyətli dərəcədə əvvəlki planın ümumi qiymətləndirilməsinin nəticələrinə əsaslandırılacaqdır. Qiymətləndirmə prosesinin müstəqilliyinə zərbə vurmayaq, bir planın yekunlaşdırılması və sonrakının hazırlanması prosesləri mümkün qədər birləşdirilməlidir. Əlavə tədbirlərin tələb olunduğu sahələri müəyyən etməklə qiymətləndirmə prosesi növbəti planın hazırlanmasına öz töhfəsini verəcəkdir.

Sonrakı planın hazırlanması prosesi ilkin planın hazırlanması ilə eyni olmalıdır. Artıq müvafiq struktur və prosedurların mövcud olduğunu nəzərə alaraq sonrakı planın hazırlanması daha asan olacaqdır. Eyni zamanda, yeni planın eyni təsirə malik olması və eyni dərəcədə diqqəti cəlb etməsi üçün müəyyən tədbirlər həyata keçirilməlidir. Məqsədin insan hüquqları sahəsində işin hökumətin əsas fəaliyyət istiqamətinə çevrilməsindən ibarət olması ilə yanaşı, əvvəlcə olduğu kimi, planın hazırlanması və həyata keçirilməsi prosesinə insan hüquqları üzrə QHT-lərin, yaşayış yerləri üzrə təşkilatların, milli təsisatların və digər qeyri-hökumət subyektlərinin tam spektrinin cəlb olunması təmin edilməklə məsələlərin artıq aydın olması barədə hər hansı söhbətlərin qarşısı alınmalıdır. Hökumət sonrakı planlara ilkin planla bağlı olduğu kimi dərəcədə cəlb olunmalıdır. Onun tətbiqinə eyni təsirlə başlanılmalı, o, eyni media və yayım proqramları ilə dəstəklənməli və həmin enerji ilə həyata keçirilməlidir.

Bununla belə, milli fəaliyyət planının yeniləşdirilməsi prosesi bütün maraqlı tərəflərin insan hüquqlarını təşviq etmək öhdəliyini gücləndirməli, insan hüquqları barədə məlumatın yayılmasını genişləndirməlidir.

13. Resurslar

Planın uğurlu olması əhəmiyyətli dərəcədə burada nəzərdə tutulmuş tədbirlər üçün resursların mövcudluğundan asılı olacaqdır. Belə resursların təmin olunması sosial tərəqqiyə töhfə kimi qəbul olunmalıdır. Planın məqsədlərinə nail olmaq saf və dəyərli bəhrə verəcəkdir. Səmərəli planın məqsədlərində vacib ictimai dəyərlər əks etdiriləcəkdir. Şəxsi təhlükəsizlik, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi, ayrı-seçkiliyin qarşısının alınması, yaxud təhsil və ya səhiyyə sistemi sahələrində insan hüquqlarının müdafiəsi və təşviq olunması iqtisadi artımın və ya müdafiə qabiliyyətinin təmin edilməsinə yönəlmiş fəaliyyət olduğu kimi dövlətin və xalqın maraqlarında olacaqdır.

Buna görə də, münasib resursların ayrılması hökumətin plana və onun insan hüquqları vəzifələrinə bağlılığının göstəricisi olacaqdır. Münasib resursların ayrılmaması nəticəsində hökumətin ciddiliyi və planın nüfuzu sual altına qoyula bilər.

Şübhə yoxdur ki, dövlət büdcələrindən çox şey tələb olunduğu zaman hər bir hökumət xərcləri məhdudlaşdırmağa çalışır. Belə mühitdə münasib resursların ayrılması heç də asan olmayacaqdır. Bununla da, əlaqələndirmə komitəsi ciddi qənaəti, ciddi hesabatlılığı, səmərəliliyi və innovasiyanı birləşməyə çalışmalıdır. Resursların tələbatı məsələsi diqqətlə təhlil olunmalıdır. Onlara insan və institusional, habelə maliyyə resursları daxil edilməlidir. Bu, maliyyə dəstəyinin təmin edilməsinə əlavə variantlara diqqət yetirilməklə, plan üçün mövcud olan resursların artırılmasına dair daha səmərəli metodlar üçün yol açar bilər.

13.1 Maliyyələşdirmə məsələləri və strategiyaları

Maliyyələşdirmə planla bağlı fəaliyyətin iki geniş sahəsi üçün tələb olunur. Sahələrdən biri planın hazırlanması və yayılması, habelə onun həyata keçirilməsinin monitorinqi ilə bağlıdır. İkincisi isə bilavasitə planın icrası ilə bağlıdır. Bu iki sahə arasında fərq ondan ibarətdir ki, ikinci sahə planın hazırlanması barədə qərardan irəli gələn yeni xərcləri, yəni əlaqələndirmə komitəsinin, katibliyin, məsləhətləşmələrin, informasiya materiallarının və s. xərcləri təşkil edir. Bunlar *hazırlama və monitorinq xərcləri* adlandırılabilir.

Xərclərin ikinci sahə ilə müvafiq qurumların proqram çərçivəsində fəaliyyəti əhatə olunur. Bunlar *proqramın həyata keçirilməsinin xərcləri* adlandırılabilir. Bunlar müvafiq qurumların proqram çərçivəsində normal fəaliyyətini təşkil etdikdə qurumların adi büdcələrində zəruri maliyyə vəsaitləri nəzərdə tutulmalıdır. Maliyyə vəsaitləri planın idarə olunması üçün hökumətin ayırmalarından götürülməməlidir. Ola bilər ki, müəyyən məqsədlər üçün keçmişdə maliyyə vəsaitləri ayrılmadığından bəzi proqram tədbirləri üçün əlavə maliyyə vəsaitləri tələb olunacaqdır. Eyni zamanda, belə yanaşma olmalıdır ki, həmin tədbirlərin müvafiq qurumlar üçün xüsusi əhəmiyyəti kəsb etdiyini, lakin onlar sadəcə nəzərə alınmadığı və ya

etinasızlıqla yanaşıldığını nəzərə alaraq qurumlar həmin tədbirləri keçmişdə maliyyələşdirməli idilər. Maliyyə vəsaitləri qurumun büdcəsindən ayrılmalı olduğu halda, qurumun ümumi məqsədlərinin təmin edilməsi üçün resurslar arasında prioritetlərin müəyyən edilməsi, seçilməsi və yenidən ayrılması zəruri olacaqdır.

Planın hazırlanma və monitoring sahələrinə aid və maliyyə vəsaitlərin, yaxud resursların ayrılmasını tələb edəcək tədbirlər, habelə müxtəlif maliyyə tələblərinin həll edilməsi üsulları aşağıda göstərilir. (Texniki yardım proqramları vasitəsilə maliyyə yardımı məsələsi aşağıda 13.3-cü bölmədə müzakirə olunur)

Müvafiq qurumlar və təşkilatlar ilə ilkin məsləhətləşmələr

- Bu, yəqin ki, plana görə məsul olan qurumun əməkdaşları tərəfindən həyata keçirilə bilər. Buna görə, həmin əməkdaşların qüvvələrindən istifadə müvafiq qurumun əsas fəaliyyəti kimi qəbul olunması və bu xərclərin qurumun adi büdcəsindən ayrılması məqsədəuyğun olar. Əməkdaşların müvafiq qruplarla danışmaq üçün ölkənin müxtəlif bölgələrinə səfərləri, habelə toplantı yerinin kirayəsi və toplantıların keçirilməsi ilə bağlı digər xərclər ezamiyyə xərclərini təşkil edə bilər. Həmin xərclər planın olmadığı halda qurumun büdcəsində nəzərdə tutulmadığına baxmayaraq, belə tədbirlərin qurumun büdcəsindən maliyyələşdirilməsi məqsədəuyğundur.
- Bəzi xərclər məsləhətləşmələrdə iştirak edən QHT-lərə aid edilə bilər. Təklif olunur ki, onlar təşkilatların özləri tərəfindən ödənilsin, qismən ona görə ki, QHT-lərin əsas müdafiə funksiyalarının hökumət tərəfindən maliyyələşdirilməsi nəticəsində QHT-lərin müstəqilliyi şübhə altına qoyula bilər.
- Milli fəaliyyət planının konsepsiyasını hazırlamaq və planın hazırlanması prosesinin digər təfərrüatlarını əks etdirmək üçün ilkin milli məşvərətçi iclasın keçirilməsi bu ümumi qaydadan istisnayı təşkil edə bilər. İştirak edənlərin hamısının çəkdiyi xərclərin hökumət tərəfindən ödənilməsi məqsədəuyğun olardı. Eyni zamanda, iştirakla bağlı daha sadə yanaşma qəbul olunduğu halda, belə maliyyələşdirmə məqsədəuyğun olmayacaqdır.

Milli əlaqələndirmə komitəsinin yaradılması

- Komitə üzvlərinin ezamiyyə xərclərinin, habelə iclas yerlərinin haqqının, iclaslar zamanı katibliyin xidmətlərinin və ola bilər ki, honorarların ödənilməsi üçün maliyyə vəsaitləri tələb olunacaqdır. Xərclər komitənin tərkibi və iclasların sayından asılı olacaqdır. Hazırlama fazasında daha tez-tez, icra və monitoring mərhələsində isə yalnız altı aydan bir iclasların keçirilməsi tələb oluna bilər. Komitə üçün tələb olunan maliyyə vəsaitləri əvvəlcədən mövcud olan hər hansı büdcələrdə nəzərdə tutulmayacaqdır. Eyni zamanda, əksər ölkələrdə müəyyən məqsədlər üçün müstəqil komitələrin yaradılması və onların maliyyələşməsi təcrübəsi vardır.
- Komitənin əsas vəzifəli şəxsləri tam iş günü çalışa bilərlər. Bunun üçün iş kabinetləri və müvafiq avadanlıq tələb oluna bilər. Həmin tələblər katibliyin xərcləri kimi təsnif oluna bilər.

Katibliyin yaradılması

- Əlaqələndirmə komitəsinin fəaliyyətini dəstəkləmək və komitələrin iclasları arasında milli planla bağlı tədbirləri təşkil etmək üçün kiçik katiblik tələb olunacaqdır. İş kabinetləri, ofis avadanlığı, rabitə, ezamiyyə və s. üçün vəsaitlər tələb olunacaqdır. Planın əsasını təşkil edən tədqiqatın və ola bilər ki, planın özünün hazırlanması öhdəliyi katibliyin başlıca vəzifəsini təşkil edə bilər. Planın əsasını təşkil edən tədqiqat və digər tədbirlər üçün katiblik digərləri, misal üçün, məsləhətçilər ilə müqavilə bağladığı halda, əlavə xərclərin ödənilməsi üçün vəsaitlər tələb olunacaqdır.
- 5.6-cı bölmədə qeyd edildiyi kimi, katibliyin əsas əməkdaşlar qrupu plana görə məsul olan qurum tərəfindən təhkim oluna, digər əməkdaşlar isə başqa təşkilatları təmsil edə bilər. Biz təklif edirik ki, katiblik üçün əlavə xərclərin olmaması üçün əlavə əməkdaşlar həmçinin öz təşkilatları tərəfindən təhkim olunsunlar. Eyni zamanda, bəzi hallarda bu, maliyyə vəsaitlərinin çatışmazlığına görə mümkün olmaya bilər. Buna görə də, hökumət katiblikdə az sayda əməkdaşların işləməsi üçün maliyyə vəsaitlərin ayrılmasının məqsədəuyğunluğunu nəzərdə keçirə bilər.
- Katibliyin əməkdaşlarının sayı ilə bağlı hər hansı dəqiq rəqəm təklif olunmur. Eyni zamanda, ölkənin vəziyyətindən asılı olmayaraq, adətən, geniş tərkibli katiblik tələb olunmur. Onun ölçüsünə təsir göstərəcək yeganə amil – onun media və informasiyanın yayılması işində iştirakı olacaqdır.
- 5.6-cı bölmədə qeyd edildiyi kimi, katibliyin fəaliyyətinin intensivliyi və bununla maliyyə tələbatı planın müxtəlif mərhələlərində fərqli olacaqdır.

Hazırlama mərhələsi

- İctimaiyyətlə məsləhətləşmələr müddətində komitə üzvlərinin və katiblik üzvlərinin ölkə daxilində səfərləri və bununla bağlı xərclər tələb oluna bilər. Məşvərətçi görüşlər və toplantılar ilə bağlı toplantı yerinin kirayəsi, elanlar və s. üçün əlavə xərclər tələb olunacaqdır. Müvafiq maliyyə vəsaitlərinin ayrılması nəzərdə tutulmalıdır.
- İnformasiya materiallarının hazırlanması, istehsalı və yayılması üçün də əlavə xərclər tələb olunacaqdır. Yəqin ki, bu işin əksəriyyətinin katiblik tərəfindən görülməsi ilə yanaşı, materialların təqdim edilməsinə, habelə internet sahifəsinin yaradılmasına peşəkarların cəlb edilməsi zəruri ola bilər. Katiblik daxilində müvafiq biliklərə malik olan əməkdaşlar olmadığı təqdirdə, bu iş ilə bağlı məsləhətçilər ilə müqavilələr bağlanmalıdır. Materialların çap olunması və yayılması üçün də maliyyə vəsaitləri tələb olunacaqdır.
- Həmçinin araşdırmaların, o cümlədən planın səmərəliliyinin sonrakı monitorinqi zamanı istifadə olunacaq planın əsasını təşkil edən tədqiqatın hazırlanması üçün ictimai rəy sorğularının aparılması zəruri ola bilər.
- Mümkün hallarda, plana görə məsul olan qurumun vasitələrindən istifadə etməklə əlavə xərclərin həcmi azaldıla bilər. Xidmətdaxili resursların istifadəsi ilə bağlı real xərclərin çəkilməsi qaçılmaz olduğu ilə yanaşı, belə yanaşma

səmərəliliyin artırılmasını təşviq edərək katiblikdə ictimai əlaqələr üzrə müstəqil bölməni yaratmaq vəzifəsini mənasız edir.

- Eyni dərəcədə, plana görə məsul olan qurumun kütləvi informasiya vasitələri ilə münasibətlərin imkanlarından istifadə oluna bilər. Katiblikdə media üzrə biliklərə malik olan əməkdaşın çalışması zərurətinin hələ də mövcud olmasına baxmayaraq, artıq mövcud olan bölmənin təcrübəsindən və avadanlığından istifadə etmək imkanları katibliyin işini asanlaşdıraraq müəyyən qənaətə gətirib çıxaracaqdır.
- İmplementasiya və monitorinq/qiymətləndirmə mərhələlərində informasiya materiallarının yaradılması və yayılması, habelə kütləvi informasiya vasitələri ilə iş daha az həcmdə davam etdiriləcəkdir.

İmplementasiya mərhələsi

- Plan çərçivəsində tədbirlərin müvafiq qurumun əsas fəaliyyətinin tərkib hissəsini təşkil etdiyini nəzərə alaraq planda nəzərdə tutulmuş müxtəlif tədbirlərin icrası böyük dərəcədə icra qurumları tərəfindən yerinə yetirilməlidir. Bu mərhələdə milli komitənin və katibliyin rolu plan barədə məlumatın yayılması, onun icrasının monitorinqi və nəticələrinin qiymətləndirilməsi ilə məhdudlaşdırılmalıdır. Planın uğuru planın təşviqində iştirak edənlərin müvafiq qurumları insan hüquqları məqsədlərinə nail olmasının onların missiyasının tərkib hissəsini təşkil etdiyində inandırmaq və müvafiq maliyyələşdirməni təmin etmək qabiliyyətindən asılı olacaqdır.

Monitorinq və qiymətləndirmə mərhələsi

- Bu mərhələdəki tədbirlər əlaqələndirmə komitəsi üzvlərinin və katiblik əməkdaşlarının iclasları və səfərləri ilə bağlıdır. Yalnız planın nəzərdən keçirilməsi prosesi yekunlaşdığı plan müddətinin sonuna yaxın fəaliyyətin intensivləşdirilməsi və daha böyük həcmdə resursların tələb olunması gözlənilir. Planın səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi kənar quruma tapşırıldığı təqdirdə, qiymətləndirmə aparalarının ezamiyyə və məsləhətvermə xərclərinin, əmək haqqının ödənilməsi üçün əlavə maliyyə vəsaitləri tələb olunacaqdır.

13.2 İnstitusional əməkdaşlıq

Bu məlumat kitabçasında hökumətin (plana görə məsul olan qurum vasitəsilə) digər təşkilatlarla innovasiya əməkdaşlığının məqsəduyğunluğuna bir neçə dəfə diqqət yetirilmişdir. Bu, resursların cəlb edilməsi üsulları nəzərdən keçirildikdə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Dövlət idarəetmə sistemində geniş şəkildə qəbul edilmişdir ki, sosial siyasətin hər bir aspekti ilə məşğul olmaq üçün hökumətin nə resursları, nə də təcrübəsi vardır. Bir çox hallarda, hökumətin digər subyektlərlə məsləhətləşmə nəticəsində geniş siyasəti müəyyən etməsi və sonradan maliyyə imkanlarını artırmaq və mövcud təcrübədən istifadə etmək üçün əməkdaşlıq yaratması yaxşı olardı.

Maliyyələşdirməyə gəldikdə, bir tərəfdən əlaqələndirmə komitəsi ilə plana görə məsul olan qurum arasında, digər tərəfdən isə əlaqələndirmə komitəsi ilə planın icrası ilə bağlı vəzifələri yerinə yetirən hökumət qurumları ilə əməkdaşlıq həyata keçirilməlidir. Planın uğurlu olması üçün icra qurumları planda göstərilən vəzifələrin yerinə yetirilməsi ilə bağlı xərcləri öz büdcələrinə daxil etməlidirlər. Bu, yəni insan hüquqları üzrə məqsədlərin hökumət fəaliyyətinin əksər istiqamətlərinin əsas hissəsini təşkil etdiyinin etiraf olunması, yəqin ki, bütövlükdə planla bağlı prosesin mərkəzi məsələsidir.

Digər orqanlar ilə əməkdaşlıq həmçinin planın hazırlanması, yayılması və qiymətləndirilməsi zamanı faydalı ola bilər:

- Əməkdaşlığın əsas sahəsini planın bəzi istiqamətləri, misal üçün tədris və informasiyanın yayılması üzrə tədbirlər görmək və əlaqələndirmə komitəsinin və katibliyin fəaliyyətinə yardım göstərmək qabiliyyətində olan vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ilə əməkdaşlıq təşkil edəcəkdir;
- Özəl xeyriyyə təşkilatları və ya fondlar müəyyən layihələrin maliyyələşdirilməsinə kömək edə bilərlər;
- Bir neçə məsələlər üçün, misal üçün informasiya materiallarının hazırlanması və yayılması üçün korporativ xeyriyyəçilik imkanlarının araşdırılması məqsədəuyğundur;
- Bəzi hallarda, özəl təşkilatlar katibliyin bəzi xərclərini, misal üçün kompyuter avadanlığının və ofis ləvazimatlarının əldə edilməsini öz üzərinə götürə bilərlər;
- Media təşkilatları plan barədə sənədli filmləri və ya radioverilişləri hazırlamaq, bununla da media strategiyası ilə bağlı xərcləri azaltmaq qərarına gələ bilərlər;
- Həmçinin hökumətin digər səviyyələrində resurs tələbatının ödənilməsi imkanları mövcud ola bilər. Misal üçün, yerli hakimiyyət orqanları məşvərətçi prosesi yerlərlə və nəqliyyat vasitələri ilə təmin edə bilərlər.

13.3 Beynəlxalq yardım

Milli fəaliyyət planını qəbul etmiş bəzi ölkələr vəsait tələbatını ödəmək üçün inkişaf maliyyə yardımından istifadə etmişlər. Milli planların hazırlanması məsələsini öyrənən digər dövlətlər də yəqin ki, xarici maliyyə yardımının imkanlarını nəzərdən keçirmək arzusunda olacaqlar. Bu, son zamanlar müşahidə olunan cərəyanlardır, çünki həm donorlar, həm benefisiar hökumətlər insan hüquqlarını bu tipli beynəlxalq əməkdaşlığın münasib sahəsi kimi qəbul edirlər. Mümkün donorlar sırasına beynəlxalq inkişaf qurumları, o cümlədən BMT agentlikləri, donor hökumətlər və özəl fondlar aiddir.

Milli fəaliyyət planı ilə bağlı prosesin başlıca üstünlüyü ondan ibarətdir ki, o, fəaliyyətin müəyyən istiqamətlərinin vahid fəaliyyətə daxil olması üçün sistemli mexanizmlər yaradır. Planda məqsədlər, müddətlər və gözlənilən nəticələr müəyyən olunur. O, donorlara və benefisiarlara müəyyən texniki əməkdaşlıq layihələrinin hazırlanmasında yardım göstərə bilər. Aşağıdakılar bildirilən İndoneziyanın planının bir nümunəsidir:

“BMT–nin Nizamnaməsində təsbit edildiyi kimi beynəlxalq əməkdaşlıq ruhunda, habelə millətlər arasında qarşılıqlı hörmət və bərabərlik prinsipi əsasında insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi məqsədilə proqramın həyata keçirilməsi üzrə milli qabiliyyəti gücləndirmək üçün ikitərəfli, regional və beynəlxalq əməkdaşlığı alqışlayır.”

Planda nəzərdə tutulmuş müxtəlif tədbirlərin siyahısına dair istinadlarda texniki əməkdaşlıq tələb edə biləcək tədbirlər göstərilir. Bunlara, xüsusilə təlim tədbirləri aiddir.

Malavinin planında eyni yanaşma qəbul edilərək aşağıdakılar vurğulanır:

“Malavidə demokratik keçidin dəstəklənməsinə və insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi üzrə milli qabiliyyətin gücləndirilməsinə yönəldilmiş beynəlxalq yardımın və əməkdaşlığın vacibliyi.”

Malavinin planında beynəlxalq yardımın tələb olunduğu bir neçə sahələr qeyd olunur. Digər milli planlarında texniki yardım informasiya materiallarının hazırlanması və yayılması üçün zəruri hesab olunur.

Milli fəaliyyət planlarında həmçinin donor hökumətin öhdəlikləri əks etdirilə bilər. Avstraliyanın planında qeyd olunur ki, Avstraliya

“digər ölkələrə öz milli insan hüquqları infrastrukturunun gücləndirilməsində, habelə insan hüquqlarının hamı tərəfindən həyata keçirilməsinin təmin olunmasına yönəlmiş təşviqat və tədris tədbirlərinin hazırlanmasında yardım göstərəcəkdir.”

Plan sistemli şəkildə hazırlandığı təqdirdə, hansı sahələr üçün resursların tələb olunduğu və hansı sahələr üçün xarici yardımın tələb olunduğu aydın olacaqdır. Bu günədək olan təcrübə göstərir ki, belə yardım xüsusilə məqsədəuyğun olan sahələrə təlim, habelə informasiya və tədris materiallarının hazırlanması və yayılması daxildir. Həmçinin texniki yardım milli planların hazırlanması üçün tələb oluna bilər.

Bütövlükdə milli fəaliyyət planının xaricdən maliyyələşdirilməsi məqsədəuyğun deyil. Əsas məqsəd – insan hüquqları sahəsində fəaliyyəti hökumətin normal fəaliyyət istiqamətlərinə daxil etməkdir. Buna görə də, hətta hökumətin mövcud resursları məhdud olduğu halda, həmin resursların bir hissəsi planın məqsədlərinə nail olmaq üçün ayrılmalıdır. Bunun təbii nəticəsi ondan ibarətdir ki, məhdud resurslar hökumət tərəfindən milli fəaliyyət planının hazırlanmasının qarşısını almalıdır.

14. Regional və beynəlxalq əməkdaşlıq

Milli səviyyədə insan hüquqları sahəsində fəaliyyət beynəlxalq səviyyədə insan hüquqları sahəsində fəaliyyətdən ayrıla bilməz. BMT–nin Nizamnaməsində bildirilir ki, insan hüquqları beynəlxalq əhəmiyyətli məsələdir, beynəlxalq insan hüquqları normalarında isə milli səviyyədə standartlar və qanunvericilik üçün əsaslar nəzərdə tutulur. İrqi ayrı–seçkiliyi aradan qaldırmaq, aborigenlərin hüquqlarını təşviq etmək, inkişaf hüququnu təşviq etmək, yaxud insan hüquqları üzrə tədrisi təşviq etmək məqsədi müəyyən edildikdə, buna beynəlxalq fəaliyyət həvəsləndirir.

Milli fəaliyyət planları bu təsvirə uyğundur. *Milli* planlar olduğundan, onların diqqəti milli səviyyədə keçirilən fəaliyyətə yönəldilməlidir. Eyni zamanda, milli fəaliyyət planları konsepsiyası beynəlxalq səviyyədə işlənilib hazırlanmış (bax 2–ci fəslə), konsepsiyanın inkişaf etdirilməsi üçün isə beynəlxalq görüşlər keçirilmişdir. Milli səviyyədə fəaliyyət planları üzərində işləyənlərin beynəlxalq təcrübədən faydalanması və başqalara öz təcrübəsindən faydalanmaq imkanının yaradılması məqsədilə onların beynəlxalq səviyyəyə istiqamət götürməsi yaxşı olardı. Bundan əlavə, beynəlxalq səviyyədə mövcud olan təcrübə və resurslar bu yolla əldə oluna bilər.

Bu məlumat kitabçasının müxtəlif hissələrində beynəlxalq ölçü müzakirə edilmişdir. Aşağıda isə milli fəaliyyət planlarının bəzi beynəlxalq aspektlərinin xülasəsi verilir.

14.1 Birgə təcrübə

Milli fəaliyyət planını hazırlamış hər bir ölkənin bu yola çıxan digər ölkələrə istiqamət vermək imkanı vardır. Ölkələr, şəraitlər və mədəniyyətlər o qədər müxtəlifdir ki, milli fəaliyyət planını hazırlayan ölkə üçün işi istiqamətləndirmək üçün bir neçə nümunə tələb olunur. Buna görə də, meydana çıxan hər bir yeni plan mövcud nümunələrin sayını artıracaqdır. Yeni planın heç yerdə əks etdirilməmiş xüsusiyyətləri ola bilər ki, bu da oxşar məsələlərə rast gələn ölkələr üçün faydalı ola bilər.

Belə bölüşmə prosesi çərçivəsində texniki yardım üzrə donorlar və benefisiarların ənənəvi hədlərini aşmaq olar. Hal–hazırədək milli fəaliyyət planlarını hazırlamış əksər ölkələr inkişafda olan ölkələr olduğu üçün mövcud təcrübənin əksəriyyəti inkişafda olan dünyada cəmləşmişdir. Bunun nəticəsi olaraq, texniki əməkdaşlıq proqramları çərçivəsində ekspert yardımının maliyyələşdirilməsi və təmin olunması məsələsi nəzərdən keçirilərkən təcrübə inkişafda olan ölkələrdən götürüləcəkdir. İnkişafda olan ölkələrin nümayəndələrinin belə bir rolunu daha tarazlaşmış, ciddi və konstruktiv beynəlxalq dialoqa töhfə verəcəkdir.

Bu məlumat kitabçasında təklif edildiyi kimi, milli fəaliyyət planı birdəfəlik tədbir deyil, əksinə, davamlı proses olmalıdır. Bununla təcrübənin bölüşməsinin

əhəmiyyəti artır, çünki planı qəbul etmiş hər bir ölkə öz yanaşmasını ən yaxşı beynəlxalq təcrübə baxımından nəzərdən keçirmək istəyəcəkdir. Bununla belə, sonrakı planlar yalnız müvafiq ölkənin ilkin planının həyata keçirilməsi zamanı əldə etdiyi təcrübədən deyil, həmçinin milli planlarla işləmiş bütün ölkələrin cəmləşmiş təcrübəsindən faydalanacaqdır.

14.2 Regional və beynəlxalq seminarlar

Təcrübə həmçinin milli fəaliyyət planlarına qismən və ya tamamilə həsr olunan regional və beynəlxalq seminarlarda bölüşdürülür. Belə iclaslar artıq Nyu–Delidə, Banqokda, Dakarda və Kitoda keçirilmişdir ki, gələcəkdə də iclasların keçirilməsi planlaşdırılır. Bu icaslarda yalnız milli planları qəbul etmiş ölkələrin, habelə hökumətlərin, İHAKİ və BMT–nin digər orqanlarının, milli insan hüquqları təsisatlarının və QHT–lərin nümayəndələri iştirak etmişlər. Bu cür seminarlar milli fəaliyyət planı konsepsiyası barədə məlumatın beynəlxalq səviyyədə yayılmasında, təcrübənin bölüşməsində və ən yaxşı təcrübələrin müəyyən olunmasında xüsusi əhəmiyyətə malikdirlər. Seminarlarda milli planların mümkün strukturu və məzmunu, habelə bu istiqamətdə işin davam etdirilməsi yolları ilə bağlı faydalı təkliflər işlənib hazırlanmışdır. Milli planları qəbul etmiş ölkələr belə seminarlara öz töhfəsini verməyə hazır olmalıdırlar.

14.3 Birləşmiş Millətlər Təşkilatı

Milli planlar ilə bağlı iş BMT–nin fəaliyyətindən irəli gələrək onunla dəstəklənmişdir. Nə qədər daha çox ölkələr milli planları insan hüquqları sahəsində vəziyyətin təkmilləşdirilməsi mexanizmi kimi hesab edəcək və ümumdünya orqanına və onun qurumlarına istiqamətləndirmə və yardım üçün müraciət edəcəkdir, o qədər də bu proses davam etdiriləcəkdir. Milli planla bağlı təcrübəyə malik olan ölkələr BMT–nin bu sahədə təcrübəsinə müxtəlif yollarla töhfə verə bilirlər. Onlar öz planları barədə məlumatı, o cümlədən planın mətnini və qiymətləndirmənin nəticələri barədə məlumatı İHAKİ–yə təqdim edə bilirlər. Onlar məsələ ilə bağlı müzakirələrdə, o cümlədən İnsan Hüquqları üzrə Komissiyanın illik sessiyalarında iştirak edərək Komissiyanın və digər insan hüquqları orqanlarının insan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planları ilə bağlı qətnamələrinə öz töhfəsini verə bilirlər. Bununla da, mümkün qədər çox sayda ölkələrin, təşkilatların və şəxslərin konsepsiyadan bəhrələnməsi üçün milli planlar mexanizmləri davamlı və əməkdaşlıq tərzində həyata keçirilə bilər.

14.4 Texniki əməkdaşlıq və İHAKİ

BMT–nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarının İdarəsi bu günədək qəbul olunmuş insan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planlarının hazırlanmasına məşvərətçi və digər yardım göstərmişdir. Yardım daha geniş, hərtərəfli milli texniki əməkdaşlıq layihəsi çərçivəsində, yaxud bir növ fəaliyyət istiqaməti qismində göstərilmişdir. Bir sıra hallarda, yardım “İnsan hüquqlarının gücləndirilməsi” (HURİST) adlı İHAKİ ilə

BMTİP-nin birgə proqramı vasitəsilə göstərilmişdir (bax <http://www.unhchr.ch/development/hurist.html>). Bu planlarda qazanılmış təcrübə barədə məlumat İHAKİ-nin internet sahifəsində açıqlanacaq və bu məlumat kitabçasının növbəti buraxılışında əks etdiriləcəkdir.

2001-ci ilin avqust ayında dərc olunmuş (<http://www.ohchr.org/development/huristreview.doc>), HURİST proqramının ilk ikiillik fəaliyyətinin müstəqil qaydada qiymətləndirilməsinin nəticələrinə dair hesabatda insan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planlarının insan hüquqlarının milli səviyyədə inkişaf siyasəti və planlaşdırma fəaliyyəti çərçivəsində sahələrarası məsələyə çevrilməsi tələbi ilə uyğunluğu ilə bağlı məsələlər qaldırılmışdır. Bu məsələ hazırkı məlumat kitabçasının giriş hissəsində (1.3-cü bölmə) əks etdirilmiş və 8.7-ci bölmədə müzakirə olunmuşdur. Eyni zamanda, İHAKİ-nin siyasi mövqeyi ondan ibarətdir ki, milli planlar ilə “çevirmək” tələbi arasında heç bir əsaslı ziddiyyət yoxdur. Milli fəaliyyət planlarının hazırlanması və icrası ilə bağlı bu günədək olan təcrübə milli fəaliyyət planlarının səmərəli olmasını şərtləndirən şəraiti daha aydın şəkildə göstərir. Yuxarıda müzakirə olunmuş siyasi öhdəliklərdən və müxtəlif “proses” və “məzmun” amillərindən başqa, insan hüquqları üzrə fəaliyyət planlarının dəyəri və praktiki dəyəri o dərəcədə artacaqdır ki, planlar və əlaqələndirmə komitələri insan hüquqlarının milli səviyyədə inkişaf planlaşdırma sistemində və “əsas” siyasət sektorlarına daxil olması üçün səmərəli mexanizm kimi fəaliyyət göstərə biləcək.

Bu Məlumat Kitabçasına əlavə toplanmış təcrübəyə əsasən yenidən baxılacaqdır. İnsan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planlarının hazırlanması sahəsində məlumat, tövsiyələr və yardım müvafiq sorğuya əsasən İHAKİ tərəfindən təqdim olunacaqdır.